

TIZEDIK ÉVFOLYAM

A. M. N. MŰZEM
HIRLAPOSZTÁLYA

LÁTHATÁR

KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE

A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE

SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

Erdélyi Béla: Pihenő ruszin pár

(L. Rácz József dr.: »A ruszin festőművészet« c. tanulmányát a 61. oldalon)

TARTALOM:

Magyarország és a Balkán

Nyilatkozatsorozat a magyar tudomány balkáni feladatairól. Ebben a számunkban a következők nyilatkozatait közöljük: Eckhardt Sándor, Galla Ferenc, Gáldi László, Gunda Béla, Hadrovics László, Kardos Tibor, Moravcsik Gyula, Szabó Pál Zoltán, Tóth László, Váczy Péter és Wolsky Sándor.

Egybeállította és bevezetőt írt: Gál István.
Kovács Alajos: Szlovák élettér és a városok. — Sebestyén Endre: Az amerikai magyarság helye (3. közlemény). — Rácz József: A ruszin festőművészet. — Kemény Gábor: Nemzetnevelés és nemzetiiségi kérdés. — Könyvszemle. — Sajtószemle. Ör hely. — (Csuka János: A visszatért Délvidék nemzetiiségi törvényhozói. — Miklóssy Tibor: Magyarok élete Németországban.)

X. ÉV

1942 MÁRCIUS

3. SZÁM

ÁRA I PENGŐ

„ÉS AMINT AKARJÁTOK, HOGY AZ EMBEREK VELETEK
CSELEKEDJENEK, TI IS AKKÉPEN CSELEKEDJETEK AZOKKAL“

LUKÁCS EVANGÉLIUMA, 6. R. 31. VERSE

A *Láthatár* kisebbségtudományi munkaközösségének tagjai: Bertalan István dr., Bisztray Gyula dr., Czettler Jenő dr., Csanády György, Csuka János, Csuka Zoltán, Farkas Geiza dr., Faluhelyi Ferenc dr., Fekete Lajos, Gál István dr., Gáldi László dr., Gramantik Margit dr., Imre Kálmán dr., Kemény Gábor, Kozocsa Sándor dr., Makkai Sándor dr., Mester Miklós dr., Moravék Endre dr., vitéz Nagy Iván dr., Nánay Béla dr., Ölvedi János, Marék Antal dr., Padányi Gyulás Jenő, Pataky Mária dr., Pongrácz Kálmán dr., Prokopy Imre dr., Pusztai-Popovits József, Rády Elemér dr., Rónai András dr., Schubert Tódor, Stitz János dr., Sziklay László dr., Sziklay Ferenc, Szollár István dr., Szvatkó Pál dr., Vájlok Sándor dr., Varga Imre, Vas László, Vinczehegyi Ernő dr. és Zathureczky Gyula.

LÁTHATÁR

kisebbségi kultúrszemle, a közép-európai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426—921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9—1 ig. Előfizetési ár jogi személyeknek és egyesületeknek évi 20 pengő, egyébként 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

Szerkeszti: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majtényi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András

A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatainak főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL:

VITÉZ NAGY IVÁN DR.: MAGYARORSZAG KAPCSOLATAI
A 2000 ÉVES JAPÁNNAL

GÁL ISTVÁN: A MAGYAR TUDOMÁNY BALKÁNI FEL-
ADATAI

JÓÓ TIBOR: KORSZERŰ NEMZETISÉGSZEMÉLET

DR. GÁLDI LÁSZLÓ: EMINESCU ERDÉLYBEN

A román irodalmi és szellemi élet kiváló magyar ismerője, Eminescu életének és művének magyar vonatkozásait foglalja össze ebben a tanulmányában, ugyanakkor az erdélyi románok helyzetképét rajzolja fel az 1868—71-es évekből.

DOLGOZÓTÁRSAINK

Gál István gimn. tanár, az *Ungarn és a Donaneuropa* szerkesztője. — Kovács Alajos dr. államtitkár, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal ny. elnöke. — Sebestyén Endre dr. ref. lelkész, a debreceni tudományegyetem angol lektora; közel három évtizedig mint lelkész működött kiint Amerikában. — Rácz

József dr. augvári tanítóképzési tanár. Legutóbb a *Láthatár* decemberi számában „A ruszin kultúrviszáltság” címen írt tanulmányt. — Kemény Gábor dr. tanár, író és szociálpolitikus. Műveiben (Verhovina feltámad, Így tűnt el egy gondolat, Ez a föld Magyarország) nemzetpolitikai és szociológiai kérdésekre foglalkozik. Kisebbségtudományi munkaközösségünk tagja.

Magyarország és a Balkán

A magyar tudomány balkáni feladatai

Összeállította: GÁL ISTVÁN

A magyar tudomány érdeklődése a balkáni népek iránt egyáltalán nem újkeletű: a nagy reformkor óta szakadatlan a magyar jog-, irodalom- és történet-tudomány tájékozódása dél felé. A Magyar Tudományos Akadémiának évtizedeken át külön Keleti- és Balkán-Bizottsága működött. A kiegyezés óta megszakítatlan a Balkán-történettel foglalkozó nagy tudósaink és közíróink sora. Elég itt csak Kállay Béni, Asbóth János, Thallóczy Lajos, Margalts Ede, Szegedy Rezső forráskiadványaira, fordításaira és önálló munkáira emlékeztetni.

A balkáni történelem és egyáltalán a Balkán-kérdés fontosságát a magyar sors szempontjából a világháború után is tudományos körünk ismerték föl először. Elől járt e téren a Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Külügyi Társaság tudományos szakosztálya.

Mikor az önállóult Ausztria szilárduló társadalmi helyzete lehetővé tette, hogy a bécsi nagy levéltárak anyaga az addigi időhatár, 1847. után is a történetkutatók rendelkezésére álljon, a Magyar Történelmi Társulat 1920. nyarán nyomban megszervezte u. n. bécsi misszióját, melyből később aztán a *Bécsi Magyar Történetkutató Intézet* fejlődött. A kijelölt két nagy feladatkör egyike a déli-szláv anyag rendszerezése és kiadása volt. *Károlyi Árpád* irányításával széles arányokban indult meg a munka.¹ De nem csekélyebb fontosságú volt a Külügyi Társaság kezdeménye sem. A Társaság hivatalos folyóiratában, a *Külügyi Szemle*ben 1921-ben *Bajza József* a kívánalmaknak ma is érvényes maximumát fogalmazta meg.² A balkáni népek iránti érdeklődés fölkelését ő a legelső fokon kezdené: „Rendkívüli tárgyként, talán az illető iskola földrajzi helyzete szerint, tanítandó volna szomszédaink nyelve, s megfontolandó volna, hogy a gimnáziumok fakultatív görögjével, a reális-kolák kötelező franciájával párhuzamosan ne volna-e fakultatíve tanítandó szomszédaink valamelyikének nyelve.” Alkalmat kell adni a magyar ifjúságnak, fejegeti *Bajza*, ha egyébre nem, legalább a nyelvek elsajátítására a Balkán-ismeretből. A budapesti egyetem közgazdasági karának balkán-nyelvi megbízott előadói helyett pedig egy-egy román és délszláv történetpolitikai katedrát kellene szervezni. De még tovább megy a Balkán-kutatásnak oly fájdalmas-korán elhunyt nagy mestere. Véleménye szerint mindhárom vidéki egyetemen két-két balkáni katedra volna szervezendő a helyi viszonyok szerint balkán-történeti, szlavisztikai, délszláv és román tanszék formájában. *Bajza* utal arra, hogy 1917-ben Szegeden fölmerült egy *Balkán-Akadémia* fölállításának a terve, ami arra vall, hogy az eszmének vidéken nemcsak történelmi multja van, de kedvező talaja is volna.

A magyar tudománypolitika feladatain elmélkedő tudósaink előtt szüntelenül ott lebegett a balkáni-magyar tudományos kapcsolatok megoldatlanságának nyomasztó gondja. *Szekfű Gyula* maga is sürgette a kérdés megoldását.³ Nézete szerint a legegyszerűbb megoldás az lenne, ha az egyetemeken az újkori világtörténeti katedrák tanárainak hallgatóságát emellőzhetetlen kötelezősége tennék mindazoknak, akik politikai, magasabb közigazgatási, vagy külügyi pályára készülnek. Így reméli elérhetőnek azt, hogy Magyarország világhelyzetét kutató, egyre többen és többen jutnak a szomszédokkal való viszony vizsgálatához. Már ekkor, a huszas évek közepén, rendkívül fontosnak jelentette ki, hogy ne csak nyugatra kerüljenek magyar ösztöndíjasok, hanem valamelyik szerb egyetemen is több félévet töltsenek fiatal-

jaink. A tizenhét év előtti hiányolt égető szükséglete történelmi nevelésünknek még ma is sajgó sebe szellemi életünknek: a *Szekfű* által kívánt általános szláv történeti szakember és a balkáni történetkutató még mindig nem nőtt föl.

A Pázmány Péter Tudományegyetem szláv nyelvi tanszékének professzora, *Melich János*, a magyar tudománypolitika szláv filológiai feladatairól elmélkedvén,⁴ a következő megállapítást teszi: Az eddigi hazai szláv-filológiai kutatások hiánya, hogy nem vezettek egy összefoglaló mű megalkotására. A magyarországi szláv filológia feladatai *Melich* szerint: 1. A magyar nyelv szláv jövevényszavainak megállapítása; 2. a hazai szláv nyelvjárások leírása; 3. A cyrillbetűs szláv kútfők magyar vonatkozású részei hű fordításának elkészítése és kritikai jegyzetekkel való ellátása. A jelenben és a jövőben a hazai szláv-filológiai kutatásoknak egyszóval ki kell terjedniük mindazon szláv és magyar nyelvi, valamint történelmi kapcsolatokra, melyek megvilágosításánál a filológiai módszer vezet a legeredményesebben.

A magyar történettudomány nemzetközi téren is úttörő kezdeményezése volt *Horváth Jenő* diplomácia-történészünknek az 1927-i varsói kelet európai és szláv történészek kongresszusára benyújtott tervezete egy Balkán-történeti kézikönyv összeállításáról.⁵ E javaslat melléktermékének tekintetű az a két jelentékeny publikáció, melyet *Horváth Jenő* az *East European Affairs* és *A Tenger* c. folyóirat 1931-i évfolyamában tett közzé: „A Bibliographical Companion to Balkan History” és „Az adriai történelmi tanulmányok megszervezése.”⁶

Slavica non leguntur! — panaszkodott keserűen egyik kiváló fiatal szlavistánk,⁷ akinek lengyel ösztöndíjas éve alatt módjában volt a hatalmas méreteket öltő szláv tudományos világ ezerágú munkásságát közelről megfigyelnie. „A tudomány terén ismerni kell azokat a nyelveket, — figyelmeztet *Kniezsa István*, — amelyek az illető nemzet érdekszférájába esnek... Mi magyarok érthető, de már valóságos bűnös antipátiával, vagy legalább is indolenciával viseltetünk a szláv nyelvekkel szemben. A különböző szláv nemzetek tudományos munkásságának fejlődése és problematikájuk erős magyar vonatkozásai miatt elengedhetetlenül fontos volna a nemzeti tudományok minden ágában szláv nyelveken is értő tudós-generáció nevelése. Nincs középiskola, ahol szláv nyelveket tanítanának s az egyetemeken is összesen egy szláv lektor van... Ki kellene építeni a tudományos kapcsolatokat a szláv tudományos intézetekkel. A magyar folyóiratoknak rendszeres és kimerítő szláv folyóiratszemplét és bibliográfiát kellene adniok.”

A harmincas évek elejére szinte észrevétlenül elkészültek a bécsi levéltári kutatások első nagy szintézisei. A magyar-horvát és a magyar-szerb történeti érintkezések legégetőbb kérdései fölárultak a magyar tudományos közvélemény előtt. A harmincas évek mindenesetre a részletmunkák korszakát jelentették a magyar-délszláv történeti kutatások területén. Annál komolyabban kell számolni azzal az irodalmi térre irányuló és nyelvészeti téren folyó kutató buzgalommal, amely már komoly eredményeket tud fölmutatni napjainkban. 1932-ben a Budapesten megtartott nemzetközi irodalomtörténeti kongresszuson *Eckhardt Sán-*

¹ *Melich János*: Szláv filológia, A magyar tudománypolitika alapvetése c. műben. (Szerk. Magyary Zoltán.) Bpest, 1927. 111. l.

² *Projet d'un manuel d'histoire balkanique*. Par Eugene Horváth. Conference des historiens des états de l'Europe orientale et du monde slave. Warszawa, 1927. Közöltem: Jugoslovenska orientacija madžarske historijske nauke, Jugoslovenska-Madžarska Revija, God 1940. Br. 2.

³ *South-Eastern Affairs*, 1931., ill. *A Tenger*, 1931.

⁴ *Kniezsa István*: A szláv tudományos élet és a magyarság. János Benedek Emlékkönyv, 1931. 340—354. l.

¹ Levéltári Közlemények, 1920.

² *Bajza József*: Balkáni feladatok. Külügyi Szemle Balkán-száma, 1922.

³ *Szekfű Gyula*: Világtörténet és magyar történet. Emlékkönyv gróf Klebelsberg Kuno tiszteletére. Budapest, 1925.

dor egy igen fontos előadásban⁸ hívta föl a figyelmet arra, hogy Középeurópában és a Balkánon rendkívül sok rokonjelenség tapasztalható a szellemi élet megnyilatkozásaiban. Bizonyos irodalmi jelenségek, mondta, ha nem választják külön e nemzeteket Európa többi népeitől, mégis némileg egymás mellé állítják őket. És miért ne vallanók be nyíltan, hogy bár a vagy tucatnyi dunai népfajt nyelvi, faji, etnikai és történeti különbségek választják el egymástól, mégis az együttélés számos párhuzamos irodalmi jelenséget fejlesztett ki köztük? Középeurópa politikai színezetű romantikája oly szellemi mozgalmat teremtett, mely a korábbi ideológiákkal ellentétben egymással szembeállította a nemzeteket teljesen hasonló irodalmi formák között". A kálvinista reformációtól a liberális demokráciáig a magyar hatás sokhelyütt fölfedezhető. Eckhardt a kultúrgeográfiai módszert ajánlja, mint kitűnő eredménnyel kecsegtetőt Középeurópában; az irodalmi élet társadalmi vonatkozásainak vizsgálatánál, irodalmi divatok megállapításánál, nagy szellemi mozgalmak útirányainak meghatározásánál, nagy könyvek európai vándorútján sok tanulságos eredmény fog eléük tárulni. Persze, a középeurópai összehasonlító irodalomtörténet nagy gondja a nagy tudós hiánya. „Mindég is nehéz lesz a dunai országokban olyan szakembereket nevelni, kiknek ismeretei Középeurópa összes irodalmait felölelik. Talán nem volna lehetetlen egy ilyen tudóst kinevelni...”

A fiatalabb nemzedéktől Gáldi László foglalta össze legutóbb a magyar Balkán-filológia feladatait,⁹ felfogása szerint a magyar Balkán-kutatás csakis a nemzetközi munkafolyamat szerves részeként jöhet számításba. Mikor Gáldi filológiáról beszél, nemcsak a nyelvészetre gondol, hanem az összehasonlító irodalomtörténet is ideérti. „A balkáni filológia felöleli mindazon nyelveknek és nyelvi, tehát népköltészeti és irodalmi feltárási feladatokat, melyeknek állandó színhelye a földrajzilag is egységként ható s népeket, nyelveket egységévé kovácsoló Balkán-félsziget.”

Ezek azok az elvi állásfoglalások, feladat-meghatározások és munkakör-kijelölések, amelyeket az utóbbi két évtized tudományos irodalmából elvi szempontból döntő fontosságúnak tartunk. Ebben az összefüggés-rendszerben mindezek nemcsak a magyar közönség előtt, de még tudományos közvéleményünk előtt is kevésbé ismeretesek. Annál inkább meglepő, valósággal elemi csodaként ható, de épp ezért a magyar tájékozódási ösztön helyességét és romlatlanságát bizonyító tény, hogy a szörnyű nehézségek ellenére is, az elkésztő politikai körülmények közt is annyi valóban nagyarányú és súlyos tudományos értéket jelentő mű jött létre.

A magyar tudományosság balkáni feladatai mindenféle politikai változások között is változatlanok maradnak. Ahogy Magyarország földrajzi helyzetének világtörténeti fontossága sem rendülhet meg napi változások következményeként, úgy a magyar Balkán-kutatás hivatása és szerepe az európai tudománytörténetben nem lehet múltó divatoknak alávetve. Magyarország gazdasági és politikai jövője ma délfelé jelentőségesebb, mint volt valaha is: természetes, hogy a szellem itt is úttörőként, kalauzként és tanácsadóként kell, hogy szerepeljen. A magyar tudomány balkáni feladatairól szóló ankét anyagát még egy évvel ezelőtt, a magyar-délszláv megértési kísérletek idején kezdtük gyűjteni. Hogy a magyar tudományosság vezető egyéniségeinek nyilatkozatai szinte ma is szóról-szóra helytállóak, az csak azt támasztja alá, amit a Balkán felé irányuló magyar hivatásról és szerepről mondtunk.

⁸ Eckhardt Sándor: Az összehasonlító irodalomtörténet Középeurópában. Minerva, 1932. 89—105. l.

⁹ Gáldi László: A balkáni filológia mai állása és magyar feladatai. Apollo, IX. k. 1939. 161—174. l.

A magyar Balkán-kutatás szakembereihez a következő kérdésekkel fordultunk:

1. Miben látják a magyar Balkán-kutatás sajnálatos mulasztásait, mik a legégetőbb hiányok?
2. Mik a magyar Balkán-kutatás legsürgősebb teendői?
3. Mik a remélhető lehetőségek?

ECKHARDT SÁNDOR:

Összehasonlító irodalomtörténetírásunk balkáni lehetőségei

A magyar Balkán-kutatás terén a legsürgősebb volna a Bajza József halála óta megüresedett horvát, illetve délszláv nyelv és irodalmi tanszék betöltése. Egyetemi tanszék és hozzá kötött intézet nélkül nincs szerves tudományos munka. Ez a tanszék természetesen csak a budapesti egyetemen állhat, mert itt van az e fajta kutatásoknak multja és gyökere.

A balkáni népek politikai történetének terén a magyar tudósok is már alapos, sőt nem egy ponton kimerítő munkát végeztek (Thallóczy, Miskolczy, Szekfű, Bajza, Thim könyveire gondolok), de hiányzik a magyar-délszláv szellemi érintkezések történetének, valamint a török foglalás folytán kiszorított magyar települések történetének teljes és alapos felkutatása. Politikai viszonyunk kedvező vagy kedvezőtlen alakulásának nem szabad a kutatást befolyásolni: különben a délszlávokkal foglalkozó magyar történet-kutatásnak vannak a legújabb kornál örvedetesebb témái is (Árpád-kor, Hunyadiak kora, a horvát-magyar kapcsolatok hőskora stb.).

A magyar Balkán-filológusok kikérhetik a délszláv fajok és nyelvjárások különbségeinek (vend, bunyevác stb.) közelebbi és alapos tisztázásából is, az ott lakó, beolvadt vagy ellenálló magyar szigetek antropológiai, nyelvi és etnográfiai feltárási feladatát, amiben még csak a tapogatózások stádiumában vagyunk.

Az első Irodalomtörténeti Kongresszuson Budapesten Magyarországot, mint a szomszéd népekre kisugárzó szellemi centrumot mutattam be. Szerbekre vonatkozó adatom alig volt. A kongresszus szerb résztvevője, egy belgrádi tanár maga jött segítségemre és elmondotta, hogy az újkori szerb irodalom számos ösztönzést kapott a magyaroktól. Mindezekről mi vajmi keveset tudunk. A rendszeres kutatások tehát még ezen a téren is nagy haszonnal járnának mindkét fél számára.

A román filológiára és történelemre tudományosságra vonatkozó problémák megoldása egészen más lapra tartozik s erre már a budapesti és kolozsvári egyetemeken felállított Román nyelvek Intézete és az újonnan létesített kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézet adhatnak kimerítő programot.

GALLA FERENC:

A Balkán magyar egyháztörténetírása

A szomszédnépek és államok egymáshoz való lelki közeledésének megvalósulását nagy mértékben előmozdítja multjuk közös kapcsolatainak szerencsés felismerése és igaz feltárása. A mult tükrében, melyet nem homályosít el a jelen elfogultságának és szenvedélyeinek izzó lehellete, tisztán szemlélhetjük a különböző természetű történeti adottságokból fakadó erők szüntelen működését, amelyek a jövő fejlődésének is nélkülözhetetlen tényezői.

Az Aldunán és a Száván túl lakó népeknél, melyek ragyrészt már vallási vonatkozásaiknál fogva is a keleti kultúrák közösségében éltek, a magyarság a multban az özsze-kapoc szerepét töltötte be a rugalmas és fejlődőképes nyugati kultúrába. A római katolikus horvát néppel pedig csaknem kilencszáz éves közjogi sorsközösség fűzte össze a magyar Zrínyiász horvát származású költőjének szellemében, akit VII. Sándor pápa a kereszténység atyjának nevezett el, a magyar és horvát közvélemény pedig Magyarország pajzsának és védőbástyájának, továbbá Horvátország legnagyobb díszének tartott.

A történeti közösségben élt népek fejlődési útvonala

divergálhatnak, de sohasem haladnak ellentétes irányban. Ezért kell, hogy a politika, mely rideg izoláltságra törekszik, számoljon mindenkor a történelmi erők és a természeti adottságok tényezőivel.

A történelmkutatás és történetírás gyakorlati talajára lépve, kölcsönösen őszintén arra kell törekednünk, hogy a tudományos kutatás és tudás érintkezési lehetőségeit megteremtjük és kimélyítsük, irodalmi értékeink szabad kicserélését megkönnyítsük, szellemi javainkat egymás közkincsévé tegyük. A levél- és könyvtárak, a tudományos gyűjtemények megközelíthetőségének nehézségei, egy-egy újabb irodalmi termék beszerzésének, ismertetésének, terjesztésének akadályai bénítólag hatnak tudományos életünkre; előmozdítják a felületességet és egyoldalúságot.

Manapság a különböző nemzetek politikusai kölcsönös látogatásokkal fejlesztik államaik kapcsolatait, az ipar és kereskedelem tényezői kamarákat állítanak fel a gazdasági érintkezés lebonyolítására. Célszerű lenne, ha a tudomány, művészet és művelődés országos tényezői, főiskolák, tudományos egyesületek és intézmények a baráti országok szellemi értékeinek kicserélésére és a lelkek közeledésének előmozdítására hasonlóképpen megtalálnák a kölcsönös szervezkedés módját és fokozatosan kiépítenék kimeríthetetlen és áldásos lehetőségeit.

GUNDA BÉLA:

Magyar-délszláv néprajzi kutatások

A felvetett kérdésekre néprajzi szempontból nehezen adhatok rövid választ. Mindenesetre először hangsúlyoznom kell, hogy a magyar ethnographusok már a magyar néprajztudomány indulásakor nyomtatékkal bekapcsolódtak a déli szláv népek problémáinak kutatásába. Néprajztudományunk első európai képzettségű módszeres művelője, Jankó János első néprajzi tanulmányait — a mult század végén — éppen a budakörnyéki szerbek népszokásairól írta, később pedig monográfikusan igyekezett feldolgozni a hácsodrogmegyei sokácok életét. Jankóval egyidőben és Jankó után szakembereink hosszú sora feszegetett különböző délszláv néprajzi problémákat. Érdekes megemlíteni, hogy pl. a szerb-horvát esővarázsló szokásról; az ú. n. áodola-járásról, amelynek az ismerete a szláv őstörténet szempontjából is igen fontos, sokkal részletesebb adatokat találunk a magyar irodalomban, mint a szerb és horvát szakmunkákban. Gönczi Ferenc, Bellosics Bálint, Pável Ágoston, stb. nevei mellett különösen ki kell emelni Szegedy Rezső munkásságát, aki a szerb és horvát népköltészetnek egyik legkiválóbb ismerője volt. A Néprajzi Múzeum nemrég elhunyt kiváló igazgatója: Bátky Zsigmond pedig az első, aki a magyar és a szerb, horvát és szlovén területek közötti népi műveltségi hullámszásokra, az egész kelet-európai néprajz szempontjából számottevő eredményre mutatott rá. Bátkynak ezek a munkái a legtöbbször csak kis „cikkekcskék”, „hozzászólások” formájában jelentek meg, a nagyközönség keveset tud róluk, — már csak azért is, mert a nem céhbeliak részére igen nehéz olvassmányok — de néprajzi irodalmunk legértékesebb termékei a „drávai híd” lényeges építőrészei. (Bátkyt különben meleg tudományos barátság is fűzte a nagy szerb ethnographushoz: Trojanovics Szimához.) Sokoldalú nagy Balkán-kutatónk: báró Nopcsa Ferenc is számtalan problémán keresztül világított rá a déli szlávok népi műveltségére. Idevonatkozó tanulmányainak jórésze szerb folyóiratokban jelent meg, amiről sajnos a magyar néprajztudomány egyáltalán nem vett tudomást. A munkák nyomát hiába keressük a Nopcsa-életrajzokban és bibliográfiában.

Már most a kérdésekre felelve, a magyar néprajzi Balkán-kutatás legégetőbb hiányát — szerb, horvát, szlovén szempontból — abban látom, hogy nem ismerjük az idevonatkozó irodalom legújabb eredményeit, problémáit, pedig ezek igen sokszor a magyar népi műveltséget is érintik. A délszláv eredmények ismerete nélkül magyar Balkán-kutatásról beszélni meddő dolog. Ma még ott tartunk, hogy igen fontos délszláv néprajzi munkák Magyarországon egyet-

lenegy könyvtárában sincsenek meg, s bizonyára nem lapanganak a magánosok könyvei között sem. Nem vigasztalhat bennünket az a tény, hogy a Drávántúl — mint azt déli szláv szakemberek közléseiből tudom — magyar szakmunkákat illetőleg hasonló a helyzet.

A legsürgősebb teendőnk az idevonatkozó hiányok pótlása. A magyarországi szerb, horvát és szlovén nemzeti-ségek népi műveltségének kutatását tervszerűen kellene végezni, de természetesen a horvátországi magyar népcsoportoké is. Vajon ki gondol arra, hogy magyar szórványok vannak még Montenegró területén is . . . akkor, amikor német szomszédaink a legmagányosabban álló kelet-európai posztjaikat is számontartják. A részletfeladatok közül hálás lenne foglalkoznunk a magyar és déli szláv népzenei, pásztorműveltségi kérdések tanulmányozásával. Igen érdekes eredmények bontakoznának ki akkor, ha a déli szlávok viseletének magyar elemeit alaposan tanulmányoznánk. A zágrábi egyetem kiváló néprajztanára, M. Gavazzi ezzel kapcsolatban a horvát népi műveltség néprajzi rétegeiről írt tanulmányában már elvégezte az alapozás munkáját. Elsősorban a mi feladatunk lenne az, hogy az oszmántörökség délszláv néprajzi jeleire rámutassunk, s megvilágítsuk azokat a kultúrhatásokat, népi kultúrmozgalmakat, amelyek a déli szláv és a középeurópai területek között fennállanak. Különösen a népi földművelés és a házkultúra tanulmányozása révén remélhetnénk itt szép eredményeket. A magyar ethnographusoknak nyomtatékkal figyelemmel kell kísérni a Balkán-félsziget néprajzi térképezésére vonatkozó törekvéseket, amelyek a magyar népi műveltség sok bonyolult kérdésére és a Balkán felé sugárzó magyar népi műveltségi hatásokra is bizonyára részletes feleletet adhatnak. A néprajzi kapcsolatokat igen elősegítené, ha szerb nyelven megjelenhetne egy magyar néprajzi összefoglalás, elsősorban a déli szláv vonatkozású eredményekkel, viszont magyar nyelven kiadnák pl. Gavazzinak nemrég jelent meg pompás kis horvát néprajzát. Lehetővé kellene tenni, hogy a Balkán félszigeten — Európa élő néprajzi múzeumában — a magyar ethnographusok minél kiterjedőbb helyszíni tanulmányokat végezhesse és, hogy a fiatal generáció balkáni szláv intézetekben, ottani professzorok mellett is dolgozhasson. Gondolok itt elsősorban a belgrádi J. Erdeljanovics professzorra, Európa egyik legkiválóbb néprajzi teoretikusára, a zágrábi A. Gahs professzorra, az északázsiai népek — köztük vogul és osztyák rokonaink — szellemi életének kiváló ismerőjére, aki a magyar őstörténet szempontjából is fontos eredményeket ért el. Mondanom sem kell, hogy a déli szlávok örömmel jönnének Magyarországra. Hosszú ideig dolgozott Magyarországon a bolgár Ch. Vakarelszki, aki keletbalkáni tanulmányai során magyar szempontból is igen eredményesen gyűmölöszteti itteni tapasztalatait, a magyar eredményeket.

Természetesen igen nagy szükség volna egy magyar Balkánkutató Intézetre (már csak földrajzi helyzete miatt is a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemet kellene megfizetni vele), amely a többszempontú rendszeres munkát végezné. Kérdés azonban az, hogy lenne-e hozzá megfelelő, elég emberünk. Az intézetnél igen eredményesen működhetnek közre a botanikusok, zoológusok, stb. is. folytatva azt a szép munkát, amelyet Akadémiánk kb. 30 évvel ezelőtt megkezdett.

GÁLDI LÁSZLÓ:

Magyar Balkán-filológia

A magyar-délszláv szellemi kapcsolatok további és elsősorban tudományos jellegű kiépítését rendkívül fontosnak tartom és ecélből, minden egyéb körülménytől eltekintve, különösen három alapvető szükségletre szeretném felhívni a figyelmet. Az egyik a déli szláv és általában balkáni studiumoknak a magyar egyetemi oktatás keretében való intézményes biztosítása, rövidebben a budapesti egyetem horvát tanszékének visszaállítása, a másik egy új tanszék szervezése a szegedi egyetemen, a harmadik pedig

egy balkáni Collegium Hungaricum szükségessége. Igen régi meggyőződés, hogy nem most, de sokkal hamarabb kellett volna gondolni arra, hogy a délkelet európai szomszéd államokban mindenütt legyenek magyar intézetek vagy legalább is tanulmányi központok. A tudományos élet semmiféle elzárkózásban nem fejlődhet akadálytalanul s a kölcsönös megismerés, az eredmények kicserélése akkor bonyolódhat le a legsímábban, ha nekünk is vannak tudósaink a szomszéd országokban s onnan is jönnek rendszeresen a legkiválóbbak Magyarországra előadásokat tartani s tanulmányokat folytatni. Tehát megfelelő egyetemi oktatás, tudományos intézetek és tudományos csere, ez a mélyebb és igazabb szellemi közeledés három legfontosabb útja.

Ami a feladatokat illeti, azokról egész munkaprogramot lehetne, sőt kellene kidolgozni. A magyar és déli szláv népek kapcsolatai sok esetben nemcsak önmagukban érdekesek, de más munkaterületek számára is elengedhetetlenül fontos útbaigazításokat szolgáltatnak. Az erdélyi románság fontos kérdése például teljesen balkánfilológiai probléma: megoldása tehát nem Erdélyben keresendő, hanem abban a balkáni térben, ahol a románság ősei előbb albán-román, majd igen mélyreható szláv-román együttélésen mentek keresztül. Az erdélyi román könyvnyomtató kultúra gyökerei is a Havasalföldön és szerb-montenegrói területen át mutatnak Velence felé. A román szellemi újjászületés tényeit csak akkor értjük meg igazán, ha egyszersmind figyelemmel kísérjük a délszláv mozgalmakat is, melyek az ortodoxizmus révén a románságra igen sokszor hatottak. Mindez világosan bizonyítja, hogy a Balkán magyar vonatkozásban oly sokoldalú kérdéseket vet fel, hogy ezek csak több szakember céltudatos együttműködése által oldhatók meg sikeresen. Ebbe a feladatkomplexumba van beleágyazva a magyar és déli szláv népek kapcsolatainak részletes feltárása is.

HADROVICS LÁSZLÓ:

A magyar tudomány feladatai a Balkánon

Nemzeti tudományaink művelői mindig tudatában voltak annak, hogy a magyarságot földrajzi helyzete a Dunamedencében nemcsak politikai vezetőszerkezetre teszi képessé, hanem a kulturális kezdeményezés vállalására is. Régebbi nemzedékek tudósai munkájukkal olyan alapokat fektettek le, amelyeket tovább fejleszteni generációknak elsődrendű nemzeti kötelessége. A következőkben általános reflexziók helyett néhány vonással egyéni kutatómunkáiból kifejlődött olyan konkrét munkaprogramot szeretnék felvázolni, amely szervesen folytatná Kállay Béni, Thallóczy Lajos, Bajza József és más neves Balkán-kutatók hagyományait.

I. Szerb viszonylatban

1. A szerb államiság kialakulása a középkorban jóval későbbi időre esik, mint a magyaré. Nemanja 1198-ban kelt oklevelében azt említi, hogy „Isten a görögöket császárok, a magyarokat királyok által erősítette meg”. Ekkor a szerbeknek még csak főszipánjai voltak. A szerb állampolitikai tevékenység egyik mintája tehát kétségtelenül magyar volt. Ebben az irányban tovább kellene kutatni a szerb államiság magyar gyökerei után.

2. A középkor folyamán a hatalmas magyar birodalom nemcsak politikai kapcsolatokat tartott fenn Szerbiával, de hatással is volt a szerbség fejlődésére a nemzeti dinasztia alatt. A cseh Jireček rámutatott arra, hogy Dušan cár törvénykönyvének egyes rendelkezései, mint pl. a perrel kapcsolatos részek mennyire hasonlítanak a középkori nagy jogszövegekhez. Ebben az irányban tehát kutatni kellene a magyar hatásokat a középkori szerb állami, társadalmi, jogi és kulturális élet további fejlődésében.

3. Amikor a török kezdi szorongatni a szerbeket, ezek egyedül Magyarországra támaszkodhatnak. Zsigmond, Hunyadi János és Mátyás alatt a magyar-szerb közös védekezés problémái várnak részletes megvilágításra.

4. A szerb állam bukása után indul meg a tömeges bevándorlás Magyarországra területére. E bevándorlással kap-

csolatban vármegyéről-vármegyére részletesen ki kellene dolgozni, hogy *hogyan alakult át a középkorban még tiszta magyar Délvidék etnikai képe.*

5. A középkori szerb állam bukása után azonban nemcsak jelentős szerb népelem menekül Magyarországra területére, hanem ide menekül a szerb államiság gondolata is. A Mátyás királytól adományozott szerb despota cím nem más mint ennek a szerb államiságnak magyar területen való életre-hívása. Később az úgynevezett „nagy bevándorlás” idején, mikor a pátriárcha is átköltözik (1690), ezt az önállósági gondolatot csak fokozza a szerb egyház államalkotó ereje. *Feldolgozandó lenne tehát a vajdasági eszme fejlődése Dél-magyarországon.*

6. A szerbek az új nyugateurópai környezetben átalakulnak. Ez a nemzet rész már a 18. század végére kultúrában messze túlhaladja a török uralom alatt élő. 1808-ban Obradović Doszitej a felszabaduló Szerbiában már azt a javaslatot tehetné, hogy a közigazgatás és bírósági ellátására Magyarországon toboroznak művelt szerbeket. A magyar kultúrán nőtt szerbség tehát tanítómestere lett a török alól felszabaduló nemzet résznek. Ezt a missziós munkát a magyarországi szerbek főleg a XIX. század 30–50-es éveiben végzik. Ők szervezik meg a fejedelemségben az adminisztrációt, bíróságot, iskolai ügyet, a gazdasági emelkedést célzó intézményeket. Délmagyarországról való a szerbek első jelentős írói, zenészei, képzőművészei, s ezek leginkább magyar mintákat követnek. *Kutatni kellene tehát Magyarországra szerepét az újkori szerb művelődés kialakulásában.*

II. Horvát viszonylatban

1. A horvát-magyar államközösség keletkezésének módját tisztázta Deér József. Megszabadította a régi történeteszek túlnyomóan dogmatikus közjogi felfogásától. *Ki kellene azonban részletesen dolgozni, hogy hogyan alakult át a horvát társadalmi élet magyar mintára, hogy honosodtak meg a magyar közigazgatási és jogi intézmények horvát földeken, milyen volt egyházunk szerepe a horvát vallásos élet irányításában. Fontos volna a régi magyar jövevényszavak monografikus feldolgozása, mert ezek mutatják legjobban az igen sokrétű magyar hatást.*

2. A tengerparti városok viszonya Magyarországhoz a középkorban nem volt azonos Horvátországgal. E városok sokkal önállóbbak voltak, a fennhatóság elismerése részük-ről sokszor csak névleges volt. Ugyancsak Deér József írt a dalmát városok közjogi helyzetéről a magyar uralom első századaiban, ezt a munkát folytatni kellene. *Fontos volna kikutatni, hogy a magyar uralom milyen emlékeket hagyott itt hátra. Az irodalmi tanúságok azt mutatják, hogy jót, a raguzai és általában a dalmát tengerparti irodalomból különben pompásan meg lehetne rajzolni Magyarországnak a horvátoknál kialakult képét.*

3. A 16. században már jelentős magyar irodalmi hatással találkozunk a horvátoknál, melyek a 17. század folyamán csak fokozódnak. Nemcsak nagy íróink, mint pl. Pázmány, Káldi, Zrinyi hatnak, hanem több másodrangú poétánk is. *Részletesen ki kellene kutatni a magyar-horvát irodalmi kapcsolatokat.*

4. Külön tanulmányi területet jelenthetne e korban a helyesírástörténet. A horvát földeken két latin-betűs helyesírási rendszer alakult ki: a magyar és az olasz. Igen érdekes lenne e két helyesírási rendszer határterületeit kikutatni. Az egyes írók születési és működési helyei után igazodva szinte pontosan fel lehetne rajzolni a vonalat, amely a magyar és olasz kultúrhatásokat egymástól e tekintetben elhatárolja.

5. A török kivonulása után Buda újra elfoglalja központi szerepét. Kulturális szempontból a magyarság hatalmas regeneráló képességéről tanúskodik az a körülmény, hogy Buda lesz újra az a gravitációs centrum, ahova a horvátok is vonzódnak. A XVIII. és XIX. század fordulóján két jelentős egyetemi tanárt adnak a magyarságnak: Katanicsich Péter és Kuchetich Mátyás személyében. *Érdekes volna kikutatni, hogy meg végbe Buda és Pest e kulturális*

regenerálódása, s hogy hódítja vissza Magyarországot központja a horvátokat.

6. A XIX. század a magyar-horvát lelki és szellemi elszakadás korszaka. Kétségtelenül ezt a folyamatot is érdemes lenne feldolgozni. Ennek a szétágazó, történeti és filológiai kutatást egyenlő mértékben igénylő munkaprogramnak megvalósításához egy egész tudományos nemzedék erejére volna szükség. S ezt csak úgy biztosíthatjuk magunknak, ha az egyetemről frissen kikerülő tudományos utánpótlás számára minél tudatosabbá tesszük azt a meggyőződést, hogy a Kárpátmedencében a nemzeti tudományok minden ágában a kezdeményező szerep a magyarságot illeti.

KARDOS TIBOR:

A magyar renaissance-kutatások s a délszláv tanulmányok

A magyar renaissance-kutatás szempontjából a délszláv tanulmányok nélkülözhetetlenek. A déli szláv népek földje határterület volt Bizánc, Itália és Magyarország között. Itt is érvényesült az a történeti törvényszerűség, mely a kisázsiai jón városok, Provence vagy Szicília esetében mindig nagy kultúrák érintkezéspontjaiban hozott létre új műveltséget. Nem véletlen, hogy a déli szláv nép latin ritust valló ága, annak is a dalmát tengerparton élő része az ú. n. víz-horvátok hozták létre a legrégebb szláv irodalmat, még pedig nyugati szemlemben. *Horvátország és Dalmácia a magyarság déli kapuja volt a világtörténelem és az európai kultúra legfontosabb tája: a Földközi-tenger medencéje felé.*

A magyar renaissance-nak még színmagyar képviselői közül is a legtöbben a Délvidékről származtak Vitéz Jánostól Laskói Ozsvátig, nem említve a délszláv eredetű egyháziak, főurak, tudósok és művészek tiszteletré méltó sorát. Ezt a vidéket délies éghajlat, olaszos városiaság, és írásheliségek jellemezték. Még a szlávjellegű városokban is, mint Zágráb, szépszámú és politikai vagy kulturális tekintetben befolyásos magyar lakosság élt. A magyarnyelvi irodalom legrégebb emlékei a délvidéki határterületen lejárt szódó vallásos küzdelemből keletkeztek: a Szent Ferenc életét tolmácsoló fordítás és az első magyar nyelvű Biblia. Patarének, görögkeletiek, husziták harca a Délvidéken a magyar ferencesekkel tulajdonképpen kultúrák érintkezését jelenti. Ugyanakkor szerbek és horvátok a magyar politikai kultúra részesei lettek. Az Anjouk és Hunyadiak udvarának lovagi és renaissance pompája, intézményei, hősi életszemlélete, műveltsége, gondolatvilága mely benyomást tett déli szomszédaink nemzeti egyéniségére. A magyar hősök kultusza, *a magyar humanizmus gondolatai szétterjedtek dalmát és horvát földön.*

A kölcsönös együttélés eredményei még csak kis részben ismertek a későközépkor és renaissance korát illetően is. E tekintetben a magyar tudományra nagy feladatok várnak. Mindenekelőtt *hozzáférhetővé kellene tenni a magas színvonalú déli szláv tudomány újabb, magyar szempontból értékes eredményeit,* vagyis folytatni Margalits Ede nagyjértékű munkáját, a Délszláv Történeti Repertóriumot, de sokkal bővebb magyar kivonatokkal. Rendszeresen át kellene kutatni Horvátország, Dalmácia és az Ókirályság állami, városi és szerzetesi könyv- és levéltárait a magyar vonatkozású anyag szempontjából. Magyarok szerepe a déli szláv vidékeken és déli szlávok a magyar életben olyan tárgy, amely még sok tanulságot fog nyújtani, ha kiaknázásához hozzáfogunk. Dalmát humanizmus, olasz-horvát-magyar kapcsolatok mind gazdag és további kiaknázásra váró témák, s hogy milyen nagy jelentőségűek, arra jellemzőek P. Kolendić, J. Torbarina és a nemrég elhunyt nagy magyar tudós, Bajza József kutatásai.

Természetesen intézményes szervezésre is szükség lenne. *A Balkán fővárosaiban Magyar Kollégiumot, Zágrábban Magyar Könyvtárat kellene felállítani, Budapesten Bolgár-Szerb-Horvát Kollégiumot szervezni.* Néhány középiskolánkban fekvőtanítványok kellene tenni a bolgár, szerb vagy horvát nyelvet, mert csak így nevelhetők balkáni kérdéseket ismerő szakemberek. Be kellene tölteni Bajza

József örökét a budapesti egyetemen, fel kellene állítani a „Balkán Intézetet”, a tágabb értelemben vett Balkán-kutatás — legyen az filológiai, történeti vagy néprajzi — összefogására. Mindez állandó és szilárd alapot adna a megismerésre és a déli szláv népekkel való barátságra.

MORAVCSIK GYULA:

A hazai Balkán-kutatás és a görög tanulmányok

A világháború utáni Csonka-Magyarország területileg összeszorított, de éppen azért belső feszítő erejében megnövekedett atmoszférájában született meg annak világos felismerése, hogy a magyar tudománynak minden téren első sorban a bennünket közvetlenül érdeklő, magyar célú feladatok megoldására kell szentelnie erejét. Most, hogy határaink a visszaszerzett területekkel Kelet- és Dél felé kitértek, még fokozottabb mértékben kell figyelmünket a bennünket közvetlenül érdeklő kelet- és délurópai problémák felé irányítani.

Régi és több ízben nyomatékosan hangoztatott meggyőződés, hogy a magyarságtudomány e közös munkájában a görög tanulmányoknak nemcsak ki kell venni a részüket, hanem hogy ezekre e téren fontos feladat vár. Ilyen elgondolás jegyében indult meg a budapesti egyetemeken 1937-ben létesített, a korábbi „Klasszika-filológiai Szeminárium”-ból kivált „Görög Filológiai Intézet” munkája, amely nemcsak az u. n. antik, hanem a középkori (bizánci) és újjörög tanulmányokat is képviseli pedagógiai és kutató vonatkozásban egyaránt. Az általa kiadott „Magyar-Görög Tanulmányok” eddig megjelent 17 kötete az egyetemes (tehát nem csupán az ókorra szorított) s egyben magyar célú görög kutatás körébe eső tanulmányokat tartalmaz.

Miuthogy a görög tanulmányok ilyen értelmezésének programját már több ízben alkalmam volt különböző szempontokból részletesen kifejteni,¹ ezúttal csak röviden foglalom össze, hogy a Balkán-kutatás szempontjából milyen közreműködés várható a görög tanulmányoktól.

A Balkán-államok kialakulásának gyökerei Bizánc körébe nyúlnak vissza. A római birodalom megosztása után a bizánci császárság, ez az államszervezetében római, de nyelvében és kultúrájában görög s etnikai összetételét tekintve különböző elemeket egyesítő államtest ezer éven át élt. A mai Balkán-népek részben e birodalom területén alakultak ki (románok), részben annak érdekszférájában telepedve le, ott alapították meg nemzeti államaikat (szerbek, bolgárok). A Bizáncot megdöntő oszmánli-törökök százados uralma után a Bizánc magját képező görögység az ókori Hellász határain belül ébredt új nemzeti életre. A Balkán-népek egyike-másika (így pl. a bolgárok) hosszabb ideig élt bizánci uralom alatt s valamennyien a bizánci kultúra légkörében kezdték meg önálló nemzetj létüket. Művelődésük, vallásuk, egész életformájuk át van itatva bizánci elemekkel. A bizánci-görög művelődés kultúrájuknak olyan alapja, mint a nyugati népeknek a görög-római. A Balkán-problémák kutatása tehát elképzelhetetlen a bizantinológia (a középkori görögökre vonatkozó tudományág) közreműködése nélkül.

Ne felejtjük el azt sem, hogy a magyarság, amely Kelet és Nyugat nagy vízváltásztóján, a bizánci-szláv és román-germán művelődés érintkezési vonalán telepedett le, az Árpád-kor folyamán erősen ki volt téve Bizánc hatásának. A legújabb kutatások tükrében ez a hatás sokkal erősebbnek bizonyult, mint korábban sejtették. A bizánci művelődés közvetlen kisugárzásához járul még az a másodlagos hatás, amely főleg az Árpád-kor után délszláv, majd török közvetítés útján érte a magyarságot s amelyről nyelvi nyomok is tanúskodnak.

Végül nem jelentéktelen az a kölcsönhatás sem, amely

¹ Neonacionalizmus-nemzeti tudomány, Napkelet 1928. évf.; Klasszika-filológiánk és a nemzeti tudományok, Szépség 1930. évf.; A görög és latin filológia magyar feladatai, Egyetemes Philológiai Közöny 1933. évf.; Antik görögösek — élő görögösek, Parthenon 1940. évi füzet.

az újabbkori görögség és a magyarság közt kimutatható. A török hódoltság idején szétszóródó görögség egyik legközvetlenebb települési állomása hazánk földje volt. A főleg Macedóniából Magyarországra települő görög elem a XVIII. században csaknem minden nagyobb városunkban fellelhető. Gazdasági és kulturális szerepük körvonalai a néhány év óta megindult rendszeres kutatások fényében máris meglepő módon bontakoznak ki.

A Balkán-népek bizánci kapcsolatainak, a magyar-bizánci érintkezéseknek és a hazai görögségnek a kutatása — ez az a három főterület, amelynek művelése a hazai Balkán-kutatás köréből a görög tanulmányok körét metszi.

A görög tanulmányok terén sokáig uralkodó volt az u. n. „klasszikus filológusok” szűklátókörű és elfogult ókortudományi beállítottsága. A köztudatban meggyökeresedett téves képzetek: a „hanyatló” Bizánc és az „elszlávosodott” görögség képzete, melyek részben egyes „klasszikus filológusok” elfogult megítélésére, részben a francia felvilágosodás egyoldalú beállítottságára vezethetők vissza, szintén hozzájárultak ahhoz, hogy a „klasszikus” görögök „késő utódai”-nak vizsgálata sokáig a tudomány periferiáira szorult. A helyzet ma már külföldön teljesen megváltozott, s bennünket magyarságtudományi feladataink is arra köteleznek, hogy a görög tanulmányok terén figyelmünket épen a későbbi görögség felé fordítsuk.

A Hariseion-alapítvány, amely Görögország területén végzendő történeti, régészeti és nyelvészeti kutatások céljaira szolgál, ma már lehetővé teszi, hogy fiatal kutatóink Hellász földjén ne csak az „elomló rom”-okat tanulmányozzák, hanem hogy megismerkedjenek az élő görögséggel is s annak egész történeti multjával, és tapasztalataikat a Balkán-kutatás céljaira is értékesítsék.

SZABÓ PÁL ZOLTÁN:

A Kárpát- és a Balkán-Medence földrajzi összefüggései

A Balkánból a déli szlávok településterülete érdekelheti elsősorban a magyar tudományos világot. A *Kárpáti vagy Magyar Medence és a déli szláv Balkán tulajdonképpen földrajzi egységet alkot*. Aki ismeri mindkét területet, igazat ad nekem, midőn azt állítom, hogy ezeket nem lehet egymástól elválasztani. Közénk mindig idegenek emeltek a kínai falakat, idegen érdekből. Ezen akadályok híján a történeti korszakokban úgy kapcsolódunk össze, mint egy ember összekulcsolt két keze. A magyar kutatómunka csonka a balkáni kutatás nélkül és viszont ugyanez az eset áll fenn.

A Kárpáti Medence szerkezeti elhatárolása körül a legtöbb problémánk dél felé van. A déli Dunántúl tájtörténeti kutatása közben sokszor torpantam meg a határon, és emiatt az eredmény eszméi egészének nem lehettem a birtokosa. De így voltunk, midőn a Pécsről dél felé vezető római út csapását nyomoztuk eddig ismeretlen Drávarévhely felé, a határörög bizony elhatárolta a munkánkat is. Mondanom sem kell, a településtörténet, népiélet, nyelv tudományos kutatása, mennyire sóvárog a horvát, bolgár, szerb tudományos világgal való benső kapcsolat kiépítése után.

A Mecsek déli lejtőjén álló Pécs valósággal arra van teremtve, hogy közvetlenül kutassa, tanulmányozza a Balkánt. Ez Pécsnek helyzetéből eredő hivatása. Nagy Lajos egyetemének is a Balkán felé volt a legfőbb rendeltetése alapító levele szerint, mert ekkor még a magyar kéz ujjai a félsziget leghétszögére is elérték. A török hódítással a Balkán nyomult reánk és Pécs ma is gazdag e kor településföldrajzi elemeiben.

Fel kellene Pécsen állítani egy Délmagyarországi Kutatóintézetet, mely részben pótolná a bölcsészeti kar szüneteltetésével előállott hiányokat. Ezen intézetnek lenne a hivatása az áthidalás a Medence és a Félsziget között. A földrajzi, a történeti és a néprajzi, valamint a nyelvészeti elemek kutatása, tanítványok nevelése a munka rendkívül komoly és fontos feladataira. Alaposan tanítanunk kell a szerb és horvát nyelvet és a személyes érintkezés, eredménykise-

rélés varázsával meghódítanunk a déli szláv közvélemény bizalmatlan rétegét is, a baráti eszme érdekében. Tény az, hogy nem ismerjük egymást. Én már régebben szövögettem a kapcsolatokat a szakmám horvát és szerb reprezentánsaival és szeretettel levelezgettünk, de kutatóintézet híján alapos munkát nem lehet végezni. Pedig most a Kállay- és Thallóczy-féle hagyományokat kell életre keltenünk. Nem felületes, gyors, roklámizáló cikkekre van szükség, hanem elsősorban anyaggyűjtésre és eredményösszegezetre.

Világszerte sok hiba származik abból, hogy a tudósok kedvvel írnak színtézist, kevés analízisre támaszkodva, mert a szintézis szebb és mutatósabb. Értsem az egész mai tudományos légkört, midőn azt mondom, hogy a felületes szintézisekkel és a publikációk kilóval való mérésével saját öngyilkosságát követi el a tudomány, bár az egyén karriert érhet el e módon. Ezért értékelem a kutató tudósokat és szeretném, ha a Balkánon ilyen lelkiállattal indulhatnának gyűjteni és összemérni a tényeket. Az ilyen munka keveset mutat, de sokat ér. Minden körülmények közt tárgyilagos és így alkalmas arra, hogy ellenkező érzelmi hullámmás esetén is elismerést arasson. Mindenképp a politika fölé emeli a tudomány világát.

TÓTH LÁSZLÓ:

A magyar Balkán kutatás keretei

Magyarország politikai elsőbbségének újból érvényrejutása a Duna-medencében természetessé teszi, hogy a Balkán-félsziget tudományos kérdéseinek kutató munkájában épen úgy részt vegyen, mint ahogy részt vett abban a dunai monarchia összeomlásáig, Trianon előtt is. Régi nyomokon indul itt is új útjára a magyar tudomány. Elég legyen csak Pray György és Engel Keresztély János nevét említeni a XVIII. század nagy magyar történetírói közül, a mult századból pedig Szalay László, Pesty Frigyes, Kállay Béni és Thallóczy Lajos említendők, ők voltak azok, akik különböző időkben és módon, de irányt jelöltek a magyar Balkán-kutatás számára. Thallóczy kezdeményezésére és legnagyobbbrészt az ő közreműködésével adta ki a Magyar Tudományos Akadémia a „Magyarország melléktartományainak oklevéltára” című sorozat kötetét, amelyek befajezettségük ellenére is maradó tudományos értékű forrásgyűjteményt alkotják a középkori Magyarország balkáni kapcsolatainak.

Trianon után Magyarország új feladatok előtt állott a tudomány terén is. Világosan látta a magyar történettudományra váró új problémákat Gróf Klebelsberg Kunó és az ő kezdeményezésére, az általa megszervezett anyagi erőkkel indítja meg a Magyar Történelmi Társulat „Magyarország újabbkori történetének forrásai” című hatalmas kiadványát. Ennek tervezetében jelentős helyet foglalt el Magyarország és déli szomszédainak kapcsolata is. Hogy ezen a téren is minő értékes eredményeket ért el a magyar történettudomány, elég Miskolczy Gyulának a horvát kérdésről, Thim Józsefnek az 1848/49-iki szerb mozgalmakról írt hatalmas műveire és iratpublikációira utalnunk.

A területében és politikai súlyában egyaránt megnagyobbodott Magyarországra azonban a balkáni kutatás terén is új feladatok várnak a régiek szorgos további munkálása mellett. A középkori Magyarország balkáni kapcsolatai még egyáltalán nincsenek tisztázva, még az anyag közlése sem nyert befejezést. A *Magyar Tudományos Akadémiára* vár a feladat, hogy a Thallóczy által megjelölt nyomokon, de korszerű módszerességgel és célkitűzésekkel — természetesen az elmúlt negyedszázad oklevélpublikációinak és történetirodalmának gondos figyelembevételével — folytassa a melléktartományok oklevélárát. Nem kételkedünk abban sem, hogy a *Magyar Történelmi Társulat* az újabbkori magyar történet forrásainak sorozatában az eddighez hasonló gondot fordít majd a balkántörténeti vonatkozású kérdések feldolgozására is.

E meglévő intézmények és kezdeményezéseik mellett azonban a magyar tudományosság olyan új tudományos intézetekkel is rendelkezik, amelyek szerencsésen egészítik

ki a már meglévő tudományos intézmények munkáját balkáni vonatkozásokban is. Hóman Bálint nagyraható tudományos alkotása, a *Teleki Pál-Intézet* tagintézetei közül az *Erdélyi Tudományos Intézet*től és a *Történettudományi Intézet*től remélhet elsősorban sokat a magyar balkánkutatás. Az előbbi a román probléma egész területére vonatkozólag folytat kutatásokat, a Történettudományi Intézet pedig elsősorban olyan kérdések módszeres és tárgyilagos tudományos kutatását készíti elő és segíti, amelyek akár probléma-felvetésük miatt, akár módszerüknek fogva különösen időszerűek. Tudomásunk szerint mindkét intézetnél már folyamatban vannak olyan munkálatok, amelyek szorosan a Balkán-kutatás körébe tartoznak és ahhoz jelentős eredményekkel fognak járulni.

Egyeteminkre és az egyetemi intézetekre, szemináriumokra hárul a feladat, felnevelni egy olyan fiatal tudós nemzedéket, amely szaktudományának módszeres ismeretén kívül a balkáni nyelvek kellő ismeretével is rendelkezik. Ezen a téren ma örvendetes helyzetben vagyunk, egyeteminkben, a visszatért területek ifjúságán kívül is szép számmal végeznek román és szláv filológusok. Fontos volna azonban, hogy minden magyar egyetemen lektorátusai legyenek a román, valamint a déli és északi szláv nyelveknek. Ezekre a tudományos képzést adó tanszékkel mellett és azokon kívül is feltétlen szükség van. A magyar közvéleményben ma van is érdeklődés ilyen irányú, inkább praktikus tanulmányok iránt, ezt kellően kielégíteni felsőoktatásunk elsőrendű kötelessége.

Mindaz, amit ma tudományos intézményeink és egyetemeink a Balkán-kutatás terén végeznek, részben csak előkészület ahhoz az expanzív tudományos munkához, amely reánk a háború után vár. Az 1918 óta sajnálatos módon szünetelő *konstantinápolyi Magyar Intézet* mellett magyar tudományos kutató intézetekre van szükség Zágrábban és Szófián kívül Bukarestben, Athénben és Belgrádban is. Ezek munkaterületének elhatárolása a jövő feladata, az ott dolgozó magyar tudósok kiképzése azonban egyetemink mai feladata. Csak régi hagyományok elevenednének fel, ha balkáni szomszédaink fiatal tudós nemzedéke egyetemi tanulmányok, vagy továbbképzés céljából rendszeresen felkeresné a magyar egyetemeket és tudományos intézeteket is. Ezt előmozdítani már részben politikai, részben társadalmi feladat is. Nagy feladatok és széles munkaterület vár tehát a magyar tudományosságra a Balkán-kutatás terén is. Nem kétséges, hogy azt a jelentős szerepet, amelyet ezen a területen a múltban mindig vállalt, a jövőben is vállalni fogja és azt az egyetemes tudományosságot gazdagító eredményekkel el is végzi.

VÁCZY PÉTER:

Magyar középkor a Balkánon

A Balkán-kutatás kérdései iránt mindig meglehetősen érdeklenséget mutatott a magyar tudományos világ. Az utóbbi évtizedekben e vonatkozásban csak romlott a helyzet. Amíg állt a régi osztrák-magyar monarchia, a Balkán-kérdés sohasem került le a napirendről s a Balkán-történet feldolgozásában mi, magyarok, természetesen kivettük a magunk részét. Bosznia régi kormányzója, a tragikus módon elhunyt *Thallóczy* Lajos e téren halhatatlan érdemeiket szerzett. E szerencsés időköz legbeszédesebb emlékei — a Magyar Tudományos Akadémia balkáni vonatkozású forráskiadványai.

Az összeomlás után ezek a szálak elszakadtak. E változásnak nemcsak politikai okai voltak, összefügg régi szellemi magatartásunkkal is. Érzésben, gondolkozásban már Szent István óta Nyugathoz tartozunk, Mohács után pedig szellemi és politikai küzdelmeinknek szinte egyetlen nagy kérdését Nyugat jelentette számunkra. Meg akartunk maradni magyaroknak, de amellet folytatni kívántuk Szent István művét. Ez a küzdelem igénybe vette minden erőnket. Csak természetes, hogy a magyar tudomány is elsősorban a Nyugattal kapcsolatban felmerült problémákat kívánta

megoldani és szinte bűnös közömbösséggel ment el a Balkán-kutatás feladatai mellett.

Ma már a nyugati problémák kínzó terhe alól jobbra felszabadultunk, erőnket új munkaterületre fordíthatjuk. Elérkezett végre annak az ideje, hogy számot vessünk régi és új balkáni kapcsolatainkkal, érdekeinkkel. Végre hozza kell látnunk Balkán-kutatásunk megszervezéséhez. Természetesen nem lehet célunk, hogy most már a szerbekkel, a horvátokkal, a románokkal versenyre keljünk hazai történelmük feltárásában. Ez csak az ő feladatuk lehet. Meg kell elégednünk azzal, hogy a magyar vonatkozásokat kutassuk ki. Keressük meg a Balkánnak miránk és viszont nekünk a Balkánra gyakorolt hatását. Határozzuk meg részünket a Balkán történetének kialakításában. A feladat így is nagy s kevesen vagyunk.

Mindenekelőtt azonban rá kell eszmélnünk arra, hogy történelmünk kezdetétől fogva összefonódott nemcsak a Nyugattal, hanem a balkáni népekkel is. Nyugati beállítottságunkból engednünk kell. Míg Nyugattal voltunk elfoglalva, szinte teljesen megfeledtünk arról, hogy a magyar medencének nemcsak nyugat, hanem dél felé is van kapuja. A szerbiai Morava-folyó völgyében vitt az út Bizánc felé s Szófia és Philippopolis közt állt a „Vaszi kapu”, amiről Anonymus megemlékezik. Alföldünkről *Choly* professzor mutatta ki egyik értékezésében, hogy tovább ágazódik a délszláv hegyvidék völgyeiben. A magyar medence egy másik jeles geográfusunk, *Prinz* Gyula meghatározása szerint fölszerkezeti szempontból Dél-Európa-hoz tartozik. Ezek természeti adottságok, amelyek alakítólag hatottak a történelmünk egész folyamán. Amíg Mohácsnál el nem buktunk, balkáni hatalom is voltunk: népeket vontunk be kulturális és politikai érdekkörünkbe. S hogy a déli szlávok mily nagy szerepet játszottak történelmünkben, azt hiszem, felesleges bizonyítani.

A balkáni vonatkozások során bizánci kapcsolatainkra is ki kell térnünk. Az *Ungarn* c. folyóiratban már megkíséreltem vázolni azt a nagy szerepet, melyet Bizánc játszott a honfoglalás előtt és után életünkben. A magyarság már az ó-hazában, a Fekete-tenger partvidékén megismerkedett a kereszténységgel bizánci formájában, s ezek a hatások később csak erősödtek, hiszen bennünket Bizánchoz politikai szerződés is kötött. Érdekes már most, hogy amikor a magyarságnak a környező népekkel egyidőben csatlakoznia kellett a keresztény világhoz, nem Nyugatot választotta először, hanem a görög Bizáncot. A magyarság képviselői, az uralkodóház egyik tagja és a két főméltóság viseője 948 táján megjelennek Konstantinápolyban, megkeresztelkednek és mint a császár barátai és a birodalom patriciusai térnek vissza. Ezzel Magyarország Bizánc szellemi és politikai rendszerébe illeszkedett be s csak Géza fejedelemnek quedinburgi követküldése óta tájékozódott mindinkább Nyugat felé. Hogy milyen régi s hogy milyen erős volt a magyar „bizantinizmus”, azt számos keleti keresztény szokás fennmaradása mutatja még a XI. század folyamán is. E szokások vizsgálata arra a meglepő eredményre vezetett, hogy a magyar kereszténységnek legrégebb, legősibb rétege bizánci, még pedig kora-bizánci s a honfoglalás előtti időből való. Nyugat győzött, de ez korántsem jelentette azt, hogy Bizánc végleg kivonult a magyarság szellemi és politikai életéből. Amíg erős volt és virágzott, Magyarországra is kiterjesztette befolyását. E bonyolult kapcsolatokat kikutatása, kétségtelenül, a magyar Balkán-kutatás legizgatóbb problémái közé tartozik.

E kutatások megkönnyítése és magasabb értelmű irányítása érdekében nem zárkozhattunk el bizonyos szervezési feladatok elől. A román-tárgyú kutatás feladatait a Kolozsváron alapított Erdélyi Tudományos Intézet vállalta magára. Maradtak tehát a déli szláv és bizánci problémák s a török vonatkozások. Ezeknek feltárását is valamiképpen elő kellene segíteni. Ha jól tudom, Konstantinápolyban már régebben történtek ilyen irányú lépések, a délszláv tudományos kapcsolatok megszervezése azonban még égető szükség. Üdvös lenne, ha Budapesten egy déli szláv (vagy talán egy egyetemes szláv) intézet alakulna meg, melynek vezetését egyik szaktudósunk látná el, magja pedig egy jól felsze-

rejt könyvtár lenne. Épületben egynéhány vendég-szoba állna a vidéki, vagy az idegenből jött kutatók rendelkezésére. Az intézet keretében helyet lehetne biztosítani több horvát, bolgár stb. ösztöndíjas számára. A budapesti intézetnek társa Szófiában, Zágrábban vagy Belgrádban székelt, ez lenne a balkáni magyar intézet, ahol a kölcsönösség alapján viszont kutatóink és ösztöndíjasaink kapnának szállást. A könyvtár megalakulását mindkét részről ajándékozások útján lehetne megkönnyíteni.

Kívánom, hogy a kutató és szervezési munka minél előbb meginduljon.

WOLSKY SÁNDOR:

A Balkán és a magyar biológia

A szellemtudományok mellett a magyar természettudományi kutatómunkára is nagy feladatok várnak a Balkánon. A Balkánra vonatkozó magyar természettudományi problémákkal kapcsolatban említtem szűkebb tárgyköröm, a *biológia* problémáit.

Szeretném hangsúlyozni, hogy a biológia feladatai egy bizonyos földrészre vonatkoztatva korántsem merülnek ki az illető földrész élőlényekének összegyűjtésében és felsorolásában, tehát speciális állat- és növényföldrajzi, esetleg rendszertani kérdések feldolgozásában. Fel kell vetni azt a kérdést is, hogy az illető földrész mennyiben nyújt különleges alkalmat az általánosabb életnyilvánulások problémáinak, pl. az „életterhez” való alkalmazkodás és berendezkedés (ökológia), az összehasonlító élettan, fejlődésélettan és sok más általános biológiai problémákör részleteinek tanulmányozására. Még a múlt század 70-es éveiben egy francia és egy német biológus, Henry de Lacaze-Duthiers és Anton

Dohrn csaknem egyidejűleg, de egymástól függetlenül felismerték, hogy a tengerek élővilága különös gazdagságával egészen rendkívüli lehetőségeket nyújt ilyen irányban és megteremtették a rocoffi (Bretagne) és nápolyi biológiai állomásokat. Ezeket később a hasonló intézmények egész sora követte mindenütt, sőt nemcsak tengerparti, hanem édesvízi, barlangi és magashegyi biológiai állomásokat is létesítettek, melyek azonban a dolog természete folytán csak speciálisabb feladatokat oldhatnak meg. A Balkánon is létesültek tengerbiológiai állomások, így Románia Constanzában, Bulgária Várnában, a volt Jugoszlávia pedig Spalatóban állított fel ilyen intézetet, sőt ez utóbbi az Ochridi tó partján egy édesvízi biológiai állomást is.

Biológusaink, akik a Balkánon tevékenykedni akarnak, ezeket az intézményeket nagyobb sikerrel használhatják, akár laboratóriumként, akár gyűjtőútjaik kiindulási pontjaként, mint valamely nagy kultúrközpontban fekvő Collegium Hungaricum-ot. És itt emlékeztetek a csereviszony létesítésének eddig igen jól bevált módszerére. Magyarországot a trianoni „új rend” elszakította a tengertől és egyetlen biológiai állomásunk boldog emlékü Klebelsberg gróf sokat támadott, de időálló alkotása, a tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézet. Ez az intézet a kultuszminisztérium útján csereviszonyban áll a külfölddel és számos külföldi kutatóknak ingyen munkahelyet és felszerelést bocsájt rendelkezésére, sőt az intézettel kapcsolatos vendégházban lakást és ellátást is nyújt nekik. Viszont magyar biológusok hasonló elhelyezést nyerhetnek — ugyancsak a kultuszminisztérium közbejöttével — a helgolandi, plöni (Holstein), nápolyi és egyéb külföldi intézeteknél. Igen üdvös volna, ha ezt a rendszert a balkáni biológiai intézetekre és elsősorban a „magyar tenger”, az Adria mentén épült spalatói állomásra is ki lehetne terjeszteni. (Bevezető rész a következő számban)

Szlovák élettér és a városok

A fenti főcím és „Budapest városa multunkban” alcím alatt egy Krizsán nevű szerzőtől cikk jelent meg a Slovenská ligu folyóirat 8-ik számában. A cikk a szlovákoknak a régi Magyarország városaiban elfoglalt szerepével és különösen azzal foglalkozik, hogy a szlovákok milyen mértékben járultak hozzá Budapestnek, Magyarország fővárosának fejlődéséhez. A cikk igyekszik tárgyilagosan ismertetni azokat a statisztikai adatokat, amelyek a szlovákoknak Budapestre való bevándorlásával, számbeli helyzetével és lassú felszívódásával foglalkoznak; igaz, hogy ezeket az adatokat meg lehetetlenül és következtetetlenül idézi. Habár tény az, hogy a szlovákság tulajdonképpen akkor kezdett nagyobb mértékben a fővárosba tódulni, amikor Budapestnek már határozottan magyar jellege volt és a magyarság a lakosságban erős többséget képviselt, a cikk szerzője mégsem akarja belátni, hogy az a felszívódás és asszimilálódás, amely Budapesten az aránylag csekély számú tótságot érte, egy természetes folyamatnak volt az eredménye. A magyarosodást, amit ő „elnemzetietlenítés”-nek nevez, még sem élezi ki erősen, nem tulajdonítja erőszakosságnak, sőt a cikk végén szinte beismeri, hogy az adott viszonyok között nem is igen történhetett másképpen és szinte jóindulatúlag festi a két egymásra utalt nép jövő közeledési lehetőségeit. Ezért a magunk részéről sem óhajtjuk állításait erősebben megbírálni, csupán néhány megjegyzésre és helyreigazításra szorítkozunk.

Krizsán mindenesetre túlbecsüli a szlovákság szerepét a történeti Magyarország városaiban. Nem tudom, honnan veszi azt az állítást, hogy a 15. században „a latin mellett inkább a mi nyelvünkön hivataloskodtak Budán, mint magyarul”. Az, amit később említ, hogy Mátyás király Nagyszombat városának szlovák nyelven írt, ezt még egyáltalán nem bizonyítja, legfeljebb azt mutatja, hogy mennyire megbecsülték a magyarok már akkor is a nemzetiségek nyelvét. Maga is elismeri, hogy a szlovák területen lévő városok eredetének kérdése máig sines eléggé tisztázva. Annyi azon-

ban kitérnek az eddigi történeti vizsgálatokból, hogy szlovák alapítású városok alig akadnak Magyarországon. A mai szlovák nyelvterületen fekvő városok legnagyobb része kétségtelenül német alapítás. Nem lehet tagadni pl., hogy Pozsony és a Kis-Kárpátok belső oldalán fekvő városok, azután Korpona, Ujbánya, Körnőcbánya, Selmecbánya, Besztercebánya, Rozsnyó, Dobsina és a szepesi városok majdnem mind német alapítású városok és a többiekben is mindig szerepet játszott a városi magyar nemesség mellett a német iparos elem. Minthogy azonban a környék lakossága, a parasztság túlnyomóan szlovák volt, ezek fokozatosan beszívárogtak a városokba és megváltoztatták azok nagyobb részének nemzetiségi jellegét. A német polgárság egy része el is tótosodott, módosabb másik része a nemesi életformák felvételével és a magyar műveltség hatása alatt magyarrá vált. Az ipari fejlődéssel és a közlekedési viszonyoknak gyors megjavulásával azután az ország többségét tevő magyarság is rajokat bocsátott a Felvidéken fekvő városokba, ami szintén előmozdította a magyarság terjedését. Minthogy a magyar-szlovák nyelvhatár is nagyjából az u. n. vásárvonalon alakult ki, az ott keletkezett városokban a magyarság természetesen többségben is volt, vagy könnyen többségre jutott. (Nyitra, Léva, Balassagyarmat, Losonc, Rimaszombat, Jolsva, Rozsnyó, Kassa) mert feltétlenül inkább volt városi elem, mint a szlovákok. Éppen a Krizsán által idézett Székfü Gyula szerint a tótság még a XVI. és XVII. században is nagyobb részt pásztorkodásból élt és csak lassan kezdett a városokba húzódní. A párizsi béketárgyalások alkalmával kimutattuk, hogy azon a területen, amelyet a trianoni békeparancs Magyarországtól Cseh-Szlovákiához esatolt, a városi lakosságnak még 1910-ben is csak 28.6 százaléka volt szlovák anyanyelvű, ellenben magyar anyanyelvű volt 52.9, német anyanyelvű pedig 16.5 százalék, holott ugyanezen a területen a tótság 48.2 százalékot képviselt az összes népességben, Kárpátalja nélkül természetesen még jóval többet. Még ez a városi szlovákság is

vagyonilag, társadalmilag és természetesen műveltségileg is jóval kevésbé értékes elemekből állott, mint a régebben városos magyarság és németiség. Elég erre vonatkozólag csak annyit felhozunk, hogy pl. Pozsonyban 1919-ben a kereső polgári népességnek 15.7 százaléka volt szlovák anyanyelvű, de míg a közép- és nagybirtokosok, önálló iparosok és kereskedők és az értelmiség, tehát a vagyonilag és társadalmilag magasabb rendű csoportokban csak 6.9 százalékot képviseltek a szlovákok, addig a parasztlakosok, napszámok szolgák és házi cselédek között 21.0 százalék volt a szlovák anyanyelvű. Kassán még élesebb különbség mutatkozott a társadalmi csoportok között; ott ugyancsak 1910-ben a kereső polgári népesség soraiban 18.5 százalék volt a szlovákok aránya, az előbb említett magasabb társadalmi osztályokban azonban 6.3 százalék, ellenben a felsorolt alsóbbrendű foglalkozásokban 26.5 százalék. (L. Magyar Békétárgyalások III. A. kötet 46. lap.)

Ezeket az adatokat nem a szlovákok szorgalmas és értelmes népének kisebbsítésére hoztuk fel, hanem csak annak a tárgyilagos bizonyítására, hogy a szlovákok később kezdtek a városokba özönlenni, természetesen tehát, hogy a társadalmi fejlődésben és a városiaságban hátramaradtak voltak.

Addig, míg Budapest az egész történeti Magyarország fővárosa volt, az is természetes, hogy a főváros vonzóereje, amely minden országban megmutatkozik, kiterjedt a határon belül lévő összes népfajokra. Sőt a szlovákok diéséretére meg kell állapítanunk, hogy a magyarok és németek után elsősorban a szorgalmas és munkás szlovákok jöttek a legnagyobb számmal Budapestre, a sokkal nagyobb számú románok csak az utolsó évtizedekben, de még akkor is jóval kisebb számban vándorolt be az ország fővárosába, a ruténokról nem is beszélve, akik a városiasodás folyamatától még messzebb állottak. A szerbek és a katolikus délszlávok szerepe egészen más volt; ezek a török nyomás elől húzódtak fel egész Budapest környékéig és különösen kereskedő elemek, amelyek éppen a török világban alakultak ki, már jóval előbb, mint a szlovákok, játszottak szerepet Budapest életében.

A 18. században a szlovákok, akik a török hódoltság alatt elpusztult magyar nyelvterületre jöttek, majdnem kizárólag magyar földbirtokosok hívására általában falusi települők voltak. Ekkor keletkeztek az Alföldön és Budapest környékén is a most is jórészt meglévő szlovák telepek, amelyeknek a török hódítás előtt ezeken a helyeken nyoma sem volt. Eppen a Hóman-Szekfű magyar története közöl Budapest környékéről összehasonlító térképet a 15. és a 18. század végéről, amiből kiténik, hogy Mátyás király korában Buda és Pest körül tiszta magyar falvak voltak és a 18. század végén már a helységek nagy része a betelepülések következtében német, illetőleg szlovák lakossággal bírt. Így volt ez az Alföld duna-tiszaközi és tiszántúli részein is. Nem áll tehát amit Krizsán mond, hogy a szlovákság „a magyar vidékeken levő városokba” áramlott és hogy „legrégibb és legnagyobb településeink tulajdonképpen ezeken a területeken voltak”. A békési települések is csak falvak voltak és csupán később, gyors fejlődésük, megnagyobbodásuk és meggazdagodásuk folytán lettek városokká. (Békésesaba és a békési tótokból települt Nyiregyháza.)

Megemlíti Krizsán a pestvárosi 18. századi összeírásokat és idézi azokat az adatokat, amelyek az adózó polgároknak, vagy háztulajdonosoknak nemzetiségi megoszlására vonatkoznak a nevek hangzása alapján. E szerint 1746–47-ben Pest 1747 adózó polgárából 251 vagyis 16.9 százalék viselt szláv nevet, a 854 háztulajdonos közül pedig 156-nak, vagyis 18.2 százalékának volt szláv hangzású neve. Ugylát-szik, ő ezeket a szláv hangzású névvel bíró lakosokat mind szlovákoknak tekintti, holott nagyon valószínű, hogy abban az időben a szláv nevek között jóval többen voltak a szerbek és más délszlávok mint a szlovákok. A nevek hangzás szerinti beosztását is kifogásolja és kétségbe vonja azt, hogy pl. a Kállay, Tomaj, Árvai, Beliczay, Brezovay, Dudás, Mocsonoki, Morvay, Nyitray, Rudnay, Szentiványi, Turóczy, Világhi stb. nevek viselői magyarok volnának. Ezeket ő mind szlovák eredetűeknek tartja, mert ezek a nevek szlo-

vák területen is előfordulnak. Azt hiszem, a *nagykállói Kállay család és a többiek is élénken tiltakoznának az ellen, hogy őket szlovákoknak tekintsék, még akkor is, ha egy Kállay Szlovákiában a miniszterségig vitte.* Egyébként a név, még ha idegen nyelvterületen fekvő helységről van is véve, nem mutat az illető olyan származására. Sőt éppen Mályusz Elemér bizonyította be „Turóc megye kialakulása” c. munkájában, hogy az ottani magyar nemes családok egy része, amikor még a családnevek nem voltak annyira megállapodva, a környék szlovák lakossága által használt nevet vette fel és használja ma is; úgyhogy sok szláv hangzású családnév viselője eredetire nézve tősgyökeres magyar. Arra is van eset, hogy a családnak csak egyik része használta a szláv hangzású nevet, másik megmaradt a régi magyar név mellett (Rudnay-Rudnyánszky, Radványi-Radvánszky. A Szmeesányi család is egyidőben Szemercesényi nevet viselt). Ezzel csak azt akarjuk igazolni, hogy a 18. században és a 19. század elején is — a szlovákoknak még igen kevés szerepük volt Budapest életében.

A felvidéki szlovákok Budapestre való áramlása nagyobb mértékben inkább csak a kiegyezés után indult meg, és különösen az 1880-as években volt igen erős, amit az is mutat, hogy ezalatt az évtized alatt számuk Budapesten 21.847-ről 27.126-ra növekedett. Ezután indul meg nagyobb méretekben az amerikai kivándorlás, ami elsősorban a szlovákokat ragadta magával, úgyhogy ettől kezdve már a Budapestre való tót bevándorlás is alább hagyott. Ha talán volt is ugyanolyan arányú tót bevándorlás, viszont a dunántúli és alföldi magyarságnak a fővárosba való tödulása ebben az évtizedben a legnagyobb méretű volt és így a magyarosodás is nagyobb mértékben következett be. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1890-től kezdve a tótság már számbelíleg fogyott Budapesten; elérte kisebb, később a világháború után, amikor a szlovákok közül is sokan visszamentek lakóhelyükre, az utánpótlás pedig úgyszólván teljesen elmaradt, sokkal fokozottabb ütemben. Ezt a folyamatot éppen úgy nem lehet csodálni és a magyarságtól rossz néven venni, amint hogy egészen természetes folyamatnak tűnik fel a régebben német városnak számító Prága elcsehesezése, ahol pedig a németeknek egyetemről lefelé minden kulturális intézményük megvolt, vagy egyéb külföldi városok nemzetiségi jellegének megváltozása. Úgyszólván a szemünk előtt folyik le például Helsinki lakosságának finnesedése, ahol 1880-tól 1920-ig a finnek aránya 34.0 százalékról 62.9 százalékra növekedett, és a svédeké ugyanilyen arányban ment vissza. Vagy ott von Brüsszel; ez az eredetileg flamand város az utóbbi félszázad alatt francia többségűvé vált hozzá még flamand nyelvterületen. Az is tudott dolog, hogy Bécsben a csehek százezerszámra olvadtak be a német lakosságba; a Mariahilfer-strasse-n most is minden második-harmadik címtábla cseh nevet mutat. De nézzük csak Pozsonyt, Szlovákia mostani fővárosát. Itt a szlovák elem 1910-ben még csak 14.9 százalék volt, ma már, a legújabb szlovák népszámlálás szerint kerekén 50 százalék. Látszik, hogy a nagy beözönlés mellett erős szlovákosításnak is kellett történnie, mert 1910-ben az összlakosságnak csak 35.9 százaléka tudott egyáltalán szlovákul beszélni, ellenben a magyar nyelvet 68.5, a német nyelvet 75.3 százalék beszélte. E mellett Pozsony nem is fekszik szlovák nyelvterületen, hanem annak teljesen a szélén.

A Krizsán által idézett azok az adatok, amelyek szerint 1880-ban a 21.851 budapesti szlovák közül 6328, vagyis csak 29.3 százalék tudott magyarul, szintén egyik bizonyítéka annak, hogy a szlovákok legnagyobb része egészen új bevándorló volt.

A továbbiakban még néhány téves adatára és állítására mutatunk rá a cikknek. Nem áll az, hogy 1910. után már csak adminisztratív jellegű volt a magyar városok növekedése; tény az, hogy Budapest fejlődése is megakadt először a háborús időszakban, azután az ország megcsönkítése következtében, mert elveszített olyan országrészeket is, amelyekből a bevándorlás nagy része folyt az ország fővárosába. A természetes szaporodás is kisebb lett és ezzel a népfelesleg is, amely Budapestet és a többi városokat táplálta. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a né-

pesség áramlása most csak részben folyik a főváros területére, ellenben igen nagy mértékben megnövekedtek a Budapesttel szomszédos városok és községek, amelyek ma már a főváros külvárosaiul tekinthetők. Ezekkel együtt Nagy-Budapest népessége már közel jár az 1,700.000-hez. A lakosság Nagy-Budapesten 1910. óta 580.000 lélekkel, vagyis 53 százalékkal növekedett; *a fejlődés tehát nem állt meg.* Azt sem tudjuk elfogadni, hogy az elvesztett területek egy részének visszacsatolásával Magyarország annyira nemzetiségi állam lett, hogy Krizsán szerint lakosainak egyharmada nem magyar. A valóság az, hogy még a visszacsatolt délvideki részek beszámításával is a magyarság aránya a mostani népszámlálás szerint valószínűleg meg fogja ütni a 80 százalékot. *Magyarország mostani területe lakosságának tehát legfeljebb egyötöde nem magyar.*

Krizsán kifejezi azt a kívánságát, hogy a városok 1777. évi összeírását tárgyilagosan össze kellene hasonlítani nemzetiségi szempontból a II. József idején készült 1787-es és az 1804-es és későbbi összeírásokkal. Nagyon hálásak lennénk a cikk szerzőjének, ha tanácsot adna arra vonatkozólag, hogy történjék ez az összehasonlítás, amikor egyik összeírás sem tartalmazza a nemzetiségi adatokat.

Ajtay Józsefet „ismert elmagyarosodott német”-nek nevezi, holott Ajtay régi erdélyi székely nemesi családból származik. Egyébként az ő adatait tévesen közli, mert Budapesten 1890-ben a szlovákok száma nem 30.000, hanem 27.000 volt, viszont 1930-ban nem 3000, amint ő írja, hanem 8000. A téves abszolút számok mellett az arányszámokat helyesen adja. Azt írja továbbá — ugyancsak Ajtay cikke nyomán — hogy az 1930. évi népszámlálás szerint a főváros lakosságának 38%-a született Budapesten. Ez Krizsán szerint a lakosságnak alig egyötöde, holott egyötöd húsz %-nak felel meg. Később már csak 30%-ról beszél, mint budapesti születésűről.

Idézi Schramm könyvét is, amely szerint „a Józsefváros lakosságának nagy része szlovákul beszél” (Schramm könyve 1821-ben jelent meg). Valószínű, hogy a Józsefvárosban telepedtek le. Erre nézve tájékoztat az az adat, ami Palugyay könyvében (Buda és Pest leírása 1852) található. Eszerint Pest város akkori 83.828 rendes lakosából 4187 volt tót (4%) és ezek közül 1914 a Józsefvárosban lakott, ahol a szlovákok a 17.554 főnyi lakosságban 10,9%-ot képviseltek. 1880-ban, amely évtől vannak megbízható adatok a nemzetiségek számáról, már csak 6,1% volt szlovák a

Józsefváros lakosságából. Ekkor már az V., VI., VII. és különösen a X. kerületben (téglagyarak!) is ennél magasabb aránya volt a szlovákoknak.

Krizsán magyarosító gyárnak nevezi Budapestet, holott itt csak a természeti erők hatásának lehet tulajdonítani a magyarosodást, amelyet elsősorban az idézett elő, hogy a magyar bevándorlók túlsúlyra jutottak a főváros lakosságában és így a magyar nyelv lett a legelterjedtebb és így közvetítő nyelv is a sokfajú népek között. A közvetítő nyelv azután fokozatosan anyanyelvűvé is lett a bevándorlók második-harmadik nemzedékének épen úgy, ahogy az amerikai városokban is beolvad a nem-angol bevándorlók utódjainak legnagyobb része, anélkül, hogy erőszakos angolosításra lenne szükség. Nálunk ez a folyamat sok-sok évtizeden keresztül folyt le a természet ellenállhatatlan rendje szerint, de mit szóljunk Pozsony város 22 év alatti elszlovákosításához, ahol — amint fentebb említettük — a szlovákok arányszáma 14,9%-ról 50%-ra ugrott, a magyaroké pedig 40,6%-ról 10%-ra zuhant és abszolút számban is felényire esett? *Igen esücssteljesítményt mi sem tudunk felmutatni!*

Az értelmes és tisztességes közeledésre, amire Krizsán felhív bennünket magyarokat, mi mindig hajlandók vagyunk, megmutattuk ezt egész ezer éves történetünk folyamán. A mi nemzetiségeinknek sohasem volt panaszra komoly oka, különben nem őrizhették volna meg sértetlenül nyelvüket és népi állományukat századokon keresztül. Bizonyítja ezt az, hogy a nyelvhatárok a történeti Magyarországon szláv tudósok megállapítása szerint is ma is ott vannak, ahol 200 év előtt voltak, részbeni magyarosodás csak a magyar nyelvhatáron belül történt, az is csak látszólagos, mert egyszerűen a magyar nyelvterület lakossága sokkal erősebben növekedett, mint a nemzetiségi perifériáké. Ez már számtalanszor számadatokkal beigazoltuk. Mi is hangoztatjuk a kölcsönös jóakaratot és kérjük, hogy a Szlovákiában maradt magyarságot kezeljék épen olyan jóakarattal, amilyennel mi kezeljük szlovákjainkat. Sajnos a tulsó oldalról nem találkozunk ugyanilyen jóakarattal, sőt mióta Szlovákia önálló lett, teljesen érthetetlenül, politikai és gazdasági érdekei ellenére is nagyobb türelmetlenséget tanúsít a magyarság iránt, mint azelőtt. Ez nem maradhat így, ha mint jó szomszédok együtt akarunk részt venni az új Európa életében.

Kovács Alajos

Az amerikai magyarság helye

(Folytatás)

5. TELEPITÉSI LEHETŐSÉGEK

El tudom gondolni, hogy a bukovinai magyarok hazatelepítése semmi különösebb erőfeszítést nem igényelt. Ki kellett hasítani számukra Bácskában az éppen megfelelő nagyságú földet; gondoskodni kellett arról, hogy a MÁV elegendő vasúti felszerelést bocsásson számukra rendelkezésre; s végül ki kellett adni a szót, hogy: indulás.

Világosan látom azt is, hogy egy meginduló amerikai magyar visszatelepítési akció sokkal súlyosabb feladatot jelentene és lebonyolításához sokkal nagyobb felkészültségre lenne szükség. Már maga az akció előkészítése jelentős munkát, tervezést, bedolgozást igényelne, hogy ne is szóljunk semmit magának az akciónak a lebonyolításáról.

Arra sem lehetne gondolni, véleményem szerint, hogy mindjárt kezdet-kezdetén nagy tömegek azonnal felkerelkedjenek és azonnal útrakeljenek. Kétségtelenül, lennének jókora számban olyanok, akik akár egyik napról a másikra felkészülnének a nagy útra, de ez csak a kezdet-kezdetét jelentené.

Ennél azonban sokkal lényegesebb lenne magának az elvnek lefektetése minden amerikai magyar előtt, hogy a szülőháza készen áll visszatérni őhajtó amerikai gyermekei befogadására, s kész megtenni minden megtehető lé-

pést abban az irányban, hogy a jönni szándékozók, akkor, amikor jöhetnek, jöjjenek. Egy folyamat megkezdéséről lenne itt szó, amely egyszer megindulva, a természetes növekedés rendjén tovább fejlődne. Azt hiszem, nem árt, ha gondolunk itt arra, hogy miként kerültek ki a magyarok Amerikába. Jól tudjuk, hogy nem állott mögöttük jóformán semmi szervezeti tényező. És mégis kijutottak. Megindultak az első kivándorlók. Körülnéztek. Terepszemlét tartottak. Aztán megindult a levelezés, barát és barát, sógor és sógor, koma és koma között és ennek rendjén nem fevesebb, mint egy millió és nyolcszázézer magyar találta meg az utat Amerikába.

Kimenésüket valamennyire leegyszerűsítette az a körülmény, hogy meglehetősen egyforma sorsban voltak mindannyian. Egyiknek sem volt semmije és emellett elhelyezkedési lehetőségek tekintetében is csak egy terep állott számukra nyitva, a legdurvább kézi munka a gyárban és a bányában. Ma már azonban lényegesen más a helyzet.

Egészen kétségtelen, hogy a visszatelepülő amerikai magyarok nagy része szívesen kezdené életét a szülőházában ott, ahol elhagyta, a falun. Ha olyan nagy számban mentek ki farmokra a magyarok közül Amerikába, lehet-e kétkedni afelől, hogy jönnének szívesen a magyarok, ha megtudnák azt, hogy a magyar falu várja őket.

Az ilyenek számára azonban a legszerencsésebb megol-

dás az lenne, ha nem akármelyik falu várna rájuk, hanem várna egy az ő számukra megalapított, az ő igényeiknek megfelelően berendezett, bizonyos amerikai sajátosságokkal is rendelkező falu. Nemcsak az ő érdekük lenne az, hogy megalapították a szülőháza földjén egy ilyen amerikai típusú falu, hanem általános magyar érdek is, szélesebb körben. A falu általában az érdeklődés előterébe került. Ujra és újra halljuk, hogy a falu színvonalának emelése elsőrangú nemzeti érdek. Nos. Miért ne adatna alkalom egy falura való amerikai magyarnak arra, hogy hazajöve, úgy építse fel a maga faluját, ahogy éppen a szíve diktálja, s úgy éljen benne, ahogy neki legjobban tetszik.

Már 1900 körül voltak Erdélyben a küküllői, s bizonyára a más megyékben lakó szászok között olyan községek, amelyeknek még az istállója is el volt látva villanyvilágítással. Szülővárosomnak, Nagyenyednek legelőkelőbb háza sem ismerte a fényüzésnek ilyen szédületes magasságát. Volt ugyan Enyeden is villanyvilágítás egy épületben: a fegyintézetben. Viszont nem sokan érezhettek magukban kedvet aziránt, hogy a villanyvilágítás megnyerése érdekében lakosztályukat áttegyék a börtönbe.

Ezek az amerikai magyarok kiépíthetnének esetleg egy olyan magyar falut, hogy esodájára járna az egész ország. A magyar falu lakásviszonyai nem túlságosan kedvezőek. Sok helyen ma is jó úgy, ahogy ezelőtt ötven évvel jó volt az öregeknek. Még Debrecenben is, ahol ezeket a sorokat from, vajmi ritka az a ház, amelyben központi fűtés van. Az egyszerű amerikai magyar gyárimunkásnak 4-6 szobás emeletes háza van. Földszinten ebédlő, konyha, fogadószoba, az emeleten pedig hálószobák és fürdőszoba. Szinte látom, hogy valaki összecsapja a kezét, hogy központi fűtés, fürdőszoba egy közönséges munkásembernek! Miért ne? Egészen bizonyos, hogy egy ilyen lakásnak az előállítás (legtöbb esetben faépületekről van szó) és fenntartása semmivel sem kerül többbe, mint egy jóval igénytelenebb, de rossz berendezésű itthoni lakásé. Amelyik házban központi fűtés van, abban csak egy helyen fűtenek és azzal az egy helyen végzett fűtéssel melegen lehet tartani az egész házat, szabályozni lehet hőmérsékletét, s összhangba lehet hozni az egyszerű egészségügyi követelményekkel.

Soha életemben sehol nem láttam annyi nedves és éppen ezért veszedelmes egészségtelen lakást, mint éppen itt Debrecenben. Én Amerikában nemcsak nem laktam nedves lakásban, de ilyen nem is láttam. Nem láthattam, mert az amerikaiak tudják, hogy roppant egyszerű módja van annak, hogy egy lakást a nedvességtől meg lehessen óvni, s ezeket a módokat következetesen ki is használják. Hogy közegészségügyi tekintetben ez mit jelent, azt el lehet képzelni. Jelentéktelenül kicsiny dolognak látszik bizonyára ez sok debreceni civis szemében, de van egy hely, ahol ez nem jelentéktelen dolog, s ez a halálórási statisztika.

Ilyen és hasonló részletkérdéseknek messzemenő tárgyalása túlságosan messze vezetne. Elégedjünk meg tehát annyival, hogy egy egészen amerikai típusú, amerikai magyar falu megalapítása és az amerikai magyar standardjai szerint való fenntartása óriási jelentőségű ténynek bizonyulhatna a magyar falu fejlesztésének a terén, s lehetséges a közegészségügy terén is.

Egészen bizonyos, hogy csak az első ilyen falunak a megalapítása járna nehézségekkel. Ha egy ilyen falu túlesne a kezdeti nehézségeken, s ennek híre kijutna Amerikába, a második falu népét már sokkal könnyebben össze lehetne toborozni, mint lehetett az elsőét. Valószínűleg nem is lenne semmi szükség hangoskodó toborzásokra, mert a feladatot sokkal egyszerűbben elvégeznék a levelezések a barát és a barát, a sógor és a sógor, a koma és a koma között, s ezek rendjén megindulna, s talán egyre erősödő tempóban többről-többré haladna az amerikai magyarság új bonfoglalása a Kárpátok-koszorúza szülőházában.

A visszavándorlásnak csak meg kellene indulni, s egészen bizonyosan megszakadás nélkül folya évről-évre, talán — mert ez is megeshetne — évtizedről-évtizedre. A falutelepfés természetesen csak egy levezetője lenne a telepítési akció rendjén meginduló folyamatnak. Nincs az az élethivatás, amelynek követői között magyarokat ne lehetne

találni Amerikában. Csak éppen a kezdet nehézségein kellene átesni, a különböző élethivatások terén jelentkező lehetőségeket feltárni, az érintkezési pontokat minél szélesebb körzetben kiépíteni, s meg lehetne valósítani azt az állapotot, hogy az amerikai magyarság táborában mindig készen álljanak az egyének és a csoportok, hogy a mutatkozó szükségletek és lehetőségek szerint egy hívó szóra útrakeljenek és elfoglalják helyüket éppen ott, ahol egyéni képességük kamatoztatására a feltételek a legkedvezőbbek.

Gondoljunk az amerikai magyar gyári munkások óriási seregére. S ez a sereg már nem a régi idők ipari kiképzést nélkülöző, robotoló tömege, hanem kitűnő iskolázottságú és kitűnő gyakorlati felszereltségű szakmunkások nagy teljesítmények kitermelésére hivatott nagyszerű serege. Gondoljunk az erőre, tudásra, tapasztalatra, amit ez a sereg önmagában jelent, s gondoljunk arra is, hogy milyen súlyl al eshet bele ez az erő, tudás és tapasztalat-többit a magyar nemzeti élet ekonomijába.

Ha gondolunk egy amerikai magyar falu megalapítására, minden alapunk meg van arra is, hogy gondoljunk egy merikai magyar gyártelep felállítására is. Az amerikai magyarság soraiban megtalálhatjuk a legegyszerűbb gyári munkást, de ugyanakkor megtalálhatjuk a modern gyári ipar bármely munkakörének ellátására minden képességgel felruházott és felkészült emberanyagot is. Ezeknek Magyarországi ipari életébe való bekapcsolása, az itthoni ipargazdálkodás hallatlan megerősödését eredményezhetné.

Felesleges lenne arra igyekeznem, hogy áttekinteni próbáljam a megnyitól és megnyitható lehetőségek egész terepét. Akármerre tekintek, csak azt érzem, hogy a trianoni két gyászos évtized irtózatos próbáit hősiessé lélekkel kiállított nemzet háborús és trianoni veresztésének természetes pótlására majd gondviselés-szerűen elrendeltem ott álljon készen az egymillió amerikai magyar tábor, egy az élet minden nehézsége által megpróbált, de meg is acélozott, erőben, tudásban, tapasztalatban hámulatosan gazdag amerikai magyar sereg.

Az amerikai magyarság mélyen átérzi és meggyőződéssel hangoztatja, hogy a Gondviselésnek volt vele valami célja akkor, amikor átvezérelte az új haza partjaira. Lelke mélyen ott él a sejtés, hogy ez a cél talán egyúttal a szülőháza életsorsát is érintő cél, s éppen ezért figyel és vár.

6. KIÉPÍTETLEN KAPCSOLATOK

Mindazok a nemzetek, amelyeknek jelentősebb számában vannak Amerikában kivándoroltjaik, minden alkalmat megragadnak arra, hogy velük minél szélesebb körben kiépítsék kapcsolatukat, s fenntartsák azokkal az állandó érintkezést. Viszont Amerikában élő kivándoroltjaik örömmel ragadják meg az így kínálkozó alkalmakat, s a maguk részéről szintén megtesznek mindent avégre, hogy a szülőházájukból jövő idevágó igyekezetekbe belekapcsolódjanak, s ők maguk is kivégyék részüket a szülőházájukkal való kapcsolataik kiépítéséből és fenntartásából.

Az eredmény: meggazdagodás mindkét oldalon. Hivatkoztunk arra a kapcsolatra, amely a magyarországi református egyház és az amerikai magyar reformátusok között fennállott. A hívek úgy tekintenek erre az időszakra, mint az amerikai magyar reformátusság aranykorára. Teljes tudatában vannak mindannak az áldásnak, amit ebből a kapcsolatból merítenek. Semmi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy ma is visszakiváncokznak a hazai egyház közösségébe. Viszont afelől sem lehet semmi kétség, hogy az ottani református hívek gazdagon visszafizették azt, amit itt a szülőháza részéről kaptak. A magyar név megbecsültségének, a magyarságról való emelkedettebb gondolkozásnak, amelynek oly sok jelét láthatjuk ma Amerikában, megteremtésében nagy része volt annak a minta szerű egyházi életnek, amely ennek nyomában kifejlődött. Megállapíthatjuk azt is, hogy tisztultabb gondolkozású amerikai körök felismerték, hogy e kapcsolatból maga Amerika is sok hasznot látott. Amerika örömmel fogad minden olyan

alkalmat, amelyből az ország népének előmenetelére jótkony hatások fakadnak.

Szinte elképzelhetetlen áldását láthatnók ma annak, ha a szülőháza és az ottani magyarság között kiépültek volna nemcsak egy terepen, hanem az élet egész mezején a jól kigondolt és jól kiépített kapcsolatok. Ez azonban elmaradt. Kultúrális, társadalmi, kereskedelmi, gazdasági téren jóformán semmi sem történt és ez már határozottan tragédia. Bizonyára, abban, hogy ez így történt, része van a világháborúnak és az azt követő gonosz időknek. Ha azonban ez így van, s ha ez az állapot végtelenül káros és egyenesen végzetes következményekkel fenyeget, nem jött-e még el az idő, amikor egyetemes elfogadottságot kell nyерjen itthon az a tény, hogy az amerikai magyarsággal való, minél szorosabb kapcsolatok kiépítésére elérkezett a tizenkettedik óra s e kérdés megoldásának felvétele és e kapcsolatoknak minden vonatkozásban kiépítése olyan feladat, amelynek elvégzése a magyar társadalom fel kell már most készüljön, hogy a békes idők eljöttével percnyi idővesztés nélkül megindulhasson a közösségi élet egészséges vérkeringése.

Hivatkoztam arra, hogy az amerikai magyarság törhetetlen ragaszkodással viseltetik szülőházájára iránt. Ragaszkodását, szeretetét olyan hatalmas tényekkel és oly sok változathoz bizonyította meg, hogy annak valósága felől valóban senkisémet kételkedhetik. Azokban az írásokban, amelyeket különböző itthoni lapokba írtam, ezekről újra és újra megemlékeztem. Ráműtattam arra, hogy mit nyert az ország népe Amerika földjére vetődött gyermekei jóvoltából. Nem fog azonban ártani az, ha itt is beszolgáltatok még pár adatot.

Vegyük a gazdasági szempontokat. Nem áll rendelkezésemre semmi adat annak megállapítására, hogy mennyit tesz ki pénzben az az összeg, amelyet a kivándorlás megindulása óta az amerikai magyarság a szülőházába küldött. Azt mondhatja valaki, hogy igen, de a hazaküldött pénznek jókora részét a pénzküldők itthoni hozzátartozóiknak felségítésére küldték haza. Jól van, ezt készségesen elismerjük, de ha a helyzet így is áll, nem szigorú tény-e az, hogy az utolsó fillér, ami így hazakerült, a nemzeti gazdaság gyarapodását szolgálta? Ugyan mi mást szolgálhatott volna? Ha pedig ez így van, akkor el kell ismerjük, hogy Magyarország gazdasági életének utolsó ötven évében az amerikai magyarság olyan tényező volt, amelynek teljesítményei előtt nem szabad szó nélkül elmennünk. Egészen bizonyos, hogy az összeget, amely így a szülőháza gazdasági életébe befolyt, csak százezerben lehet kifejezni. Micsoda ellenszolgálatot kapott ezzel szemben az amerikai magyarság a szülőháza részéről? Keveset, ijesztően keveset.

Gondoljunk azonban arra is, hogy az így hazaküldött pénzek egy igen tekintélyes része különböző segítő akciók rendjén gyűlt össze. Ha egyszer majd utánakat valaki annak, hogy ilyen címeken mennyit küldött haza az amerikai magyarság, az eredmény elképesztően nagy lesz. Csak egy akció eredményeként, egy negyedmiliós alap (Baltazár Amerikai Alap) szolgálja Debrecenben a szegénysorsú tanuló felségélyezésének nemes ügyét. Hasonló akció volt bőven.

Kérdem azonban, hogy el lehet-e képzelni azt, hogy amennyiben a szülőházában határozott lépések nem tételnek arra, hogy az amerikai magyarság belekerüljön a nemzeti élet vérkeringésébe, s mindenestől fogva szerves résznek érezhesse magát a magyar élet gazdasági életében, kérdem: feltételezhető-e az, hogy ez az állapot még sokáig fenntartható lesz? Azokkal amik mögöttem vannak, megadom erre a kérdésre a választ egy szóban: Nem, határozottan nem! Ha pedig ez így van, akkor felesleges bizonyítani azt az egyszerű és teljesen bebizonyított tételt, hogy az amerikai magyar kérdés gyors felvétele, s az ottani magyarság és a szülőháza közötti élő kapcsolatok kiépítése, elsőrendű magyar gazdasági érdek. Nem kell azonban megállanunk a gazdasági szempontok vizsgálatánál.

Vessünk éppen csak egy pillantást a kultúrális vonatkozásokra. Futólag említettem azt, hogy az amerikai magyar lapok, nagyon kevés kivétellel, sokkal szélesebbkörű

szolgálatot nyújtanak, mint azt általában a lapoktól elvárjuk. Az amerikai magyar sajtó, nemcsak amerikai, de egyetemes magyar vonatkozásban is, hatalmas kultúrális tényező. Körülötte felnőtt egy írókórus, amelyben nem egy olyan névvel találkozunk, amely idehaza is számottevőnek van elismervé. Arra sem vette még senki sem az időt és a fáradságot, hogy megpróbálja felmérni mindazt a magyar teljesítményt, ami itt kerül szemünk elé. Kérdem azonban, hogy elmehet-e közönyösen a szülőháza társadalma az előtt a nemzeti szolgálat előtt, amelyet itt az amerikai magyarság életének hitelrovatába fel kell jegyezni? Valóban különös lenne, ha el tudna menni.

Nem szabad felejteni azt a hazafias szolgálatot sem, amelyet ez a sajtó, ez az írókórus, s emögé szépen felsorakozva az amerikai magyarság a szülőháza érdekében elvégzett. Megírtam már, hogy azt a körülményt, hogy az Egyesült Államok szenátusa elvetette a trianoni békét, s ratifikálása megtagadásával különbéke megkötését határozta el Magyarországgal, s leszegtem azt is, hogy az érdem azért, hogy ez így történt, vagy legalább is az érdem oroszlanrésze, az amerikai magyarságot és annak pár kimagasló egyéniségét illeti meg. A trianoni béke aláírásának tizedik évfordulója alkalmával az amerikai magyarság impozáns keretek között adott kifejezést az embertelen béke elleni tiltakozásnak. Tiltakozása eljutott ott a legmagasabb helyekre, amint erről több birtokomban levő levél és írat tanubizonyoságot szolgáltat. Egyetlen egy napnak 24 órája alatt több mint ezer kábelzúdítták a Genfben székelő Nemzetek Ligájára Amerika egyszerű, de becsületes magyarjai. Talán lesz alkalmam elmondani valamikor ennek a megmozdulásnak egész történetét, amely villámfényként világít rá nemcsak az amerikai magyarság segítő készségére, de erre való pompás felkészültségére is.

Nem árt aztán ha éppen futólag gondolunk azokra a kereskedelmi lehetőségekre is, amelyek Amerikában minden nemzet előtt nyitva állanak. Ezeket a lehetőségeket igyekeznek az egyes nemzetek a maguk egyénisége szerint ki is használni. A holland viszi a maga sajtóját és tulipánját, a francia a maga divatcikkeit és pezsgőjét, az olasz a maga sardiniáját és olajbogyóját, a török pompás dohányját és így tovább. Mit visz a magyar? Talán a szegedi paprikát megemlékhetjük, de ennek erős vetélytársa a mexikói chili, amelytől csak úgy szikrázik az amerikai polgár szeme. Kétségtelenül megemlékezhetünk a *Hungarian Gulashról*, ami intézményesen belekerült az amerikai életbe, lévén ez mindennapos változata az alacsonyabb árakkal dolgozó amerikai éttermeknek, de viszont ez nem magyar exportcikk.

Van tudomásom arról, hogy itt-ott tettek lépéseket arra, hogy Amerika és Magyarország között erőteljesebb kereskedelmi kapcsolatok is létesüljenek, de mindezek ezek alig vezettek valami eredményre. Pedig afelől, hogy itt igen jelentős lehetőségek állanak fenn, kételkedni alig lehet. Alaposan gyanítom, hogy az itteni kapcsolatok hiánya leginkább annak tulajdonítható, hogy a magyar üzleti szellem még nem jutott el a fejlődésnek arra a fokára, amelyen egy idegen ország piacának megnyerésére a lépéseket sikeresen meg lehet tenni.

Látva az amerikai magyarok között a magyar könyvnek világháború utáni természetes kedvezőtlen állapotát, lépéseket tettem abban az irányban, hogy a nagy magyarországi könyvkiadók lépjenek akcióba a magyar könyvek amerikai magyarok közötti terjesztésére. Megrajzoltam a helyzetet. Ráműtattam a lehetőségekre. Lefektettem azokat a gyakorlati elveket, amelyeket követni kell, olyan elveket, amelyek Amerika külkereskedelmi gyakorlatában kipróbáltattak és beváltak. És aztán vártam a válaszokat. Meg is jött pontosan egy, de ez olyan kiadó volt, akinek kiadványait nem igen tudtuk volna használni.

Viszont találkozunk olyan esetekkel, amikor egyes vállalkozó szejemű magyarok minden előzetes bejelentés nélkül kiküldik az amerikai magyaroknak a lehető legelképezhetetlenebb dolgokat megvételre, esatolva azokhoz olyan liberális összegekkel kiállított számlákat, hogy komoly megütközés nélkül alig lehet azokra nézni, hogy kifizetésükről ne is szóljunk. Az a romantikus elgondolás, hogy Ameriká-

ban csak meg kell rázni egy fát, s hull róla a dollár, még mindig talál követőkre, pedig már régen nem hull így a dollár ott sem.

Még éppen egy körülményre óhajtók kitérni itt. Mi magyarok büszkék vagyunk a magyar nemzet kulturális teljesítményeire és szeretünk erről beszélni és írni. Nincs is semmi kétség afelől, hogy kulturális téren bámulatos értékeket termelt ki a magyar elme és a magyar szív. Kérdem azonban, hogy mit ismer és mit ismerhet ebből pld. Amerika. A legjobb magyar könyvek tucat számra kellene megjelenjenek Amerikában, ottani izlés szerinti, kitünő fordításban és kiállításban, s minden egyes könyv várat nyerne. Maga az amerikai magyarság már jelentős feltevő képességet jelent, s jelenti a legkedvezőbb kapcsolatot az amerikai közönség megközelítésére is. Egy kiadó cég figyelmét fel is hívtam erre a körülményre, de a válasz az volt, hogy az idők nem alkalmasak, pedig ennek a munkának

csak a bevezetése is sok időt igényel, s előkészítését idővesztés nélkül meg kell kezdeni.

Akármerre vetjük tehát pillantásunkat, egyet látunk minden irányban: a kapcsolatok nincsenek kiépítve. Pedig ha ezt a kiépítetlenséget el is lehet nézni kilencvenkilenc ok miatt, egy miatt semmi esetre sem szabad elnézni. Ez az egy ok pedig az amerikai magyarság magatartása. Minden elképzelhető lehetőséget, ami ezt a magyarságot csak egy szállal is a szülőhazához kötheti, figyelembe kell venni és valósággá kell tenni. Egyik kapcsolat aztán elkerülhetetlenül hozza magával a másikat, a harmadikat és a századikat, s hogy ezeknek a kapcsolatoknak a kiépítése az ádásoknak micsoda tengerével kell fizessen két haza magyarságának meggazdagítására, azt még elképzelni is nehéz. Vészont, ha azt kérdezzük, maradhat ez így? Válaszunk nem lehet más, mint egy erőteljes nem!
(Folytatjuk)

Sebestyén Endre

A ruszin festőművészet

A ruszin festőművészetről nem lehet értekezni anélkül, hogy azt vonatkozásba ne hoznánk az európai festőművészettel. A kontinensen élő népek művészetének van egy közös, letagadhatatlan vonása: az *európaiasság*. A nagy eszmék, bármelyik országban is születtek, végigszántottak az európai nemzetek kulturájának mezején. Az új gondolatok a nemzeti sajátosságoknak megfelelően, egymástól csak részben elkülönített nemzeti kultúrtesteket teremtettek meg, melyekhez szervesen kapcsolódik a ruszin festőművészet is.

Mivel az egyes népeket az érdekek és érdekelletetek ezer szála fűzi egymáshoz, ennek révén az alapvető motívumokban, a pszichikai szemléletben és az erkölcsi kategóriák terén oly kapcsolatok fejlődtek ki, melyek csak a közös művelődés talajából eredhetnek.

A renaissance évszázadának korában rendszerint csak a fizikum tiszta ábrázolásával találkozunk, melyen a lélek és világnézet harmóniája pihen. A megzavart lelki nyugalmat, a lélek fodrozódásait ritkán ábrázolják. Inkább a természet külső formái iránt nyilvánul meg az érdeklődés a lélekharca kifejezésének háttérbeszorulásával.

A lélek és a forma viszonyának problémája, ez a kettség a művészetben minden időben megtalálható. Tehát a mai ruszin festőművészetben is. Az idők folyamán előfordul, hogy egyszer a tiszta külső forma ábrázolása kerekedik felül, máskor pedig a láthatatlan dolgok, a kötetlen indulatok, lelkiharcok és lélekproblémák nyilvánulnak meg. A legzseniálisabb művészek alkotásaiban pedig mindkettő csodálatos harmóniában egyesül.

A XIX. század elejétől kezdve megkapóan ölik elénk a fejlődés gyors üteme a pusztá, klasszikus geometriai forma ábrázolásától a tiszta és korlátlanul szabad egyéniség megvalósításáig. A modern világ gazdasági materializmussal szemben a művészetben annak ellentéte nyilvánul meg: az egyéniség lelkiisége. Sehol a történelemben nem találkozunk egy új irányzatnak oly hirtelenszerű felbukkanásával és a réginek oly váratlan lezárásával, mint itt. A művészet egy teljesen új szellemiség szolgálatába lép. A szubjektív álláspont döntő tényezővé válik.

A vizuális benyomások határozzák meg kezdetben a festőművészet új irányait, azonban rövidesen ez az optikai realizmus is egyéni mozzanatokkal itatódik át. Ennek folytán az optikailag hű kép helyébe a tudatosan elváltott, mondhatnám, torzított kép kerül. A klasszikus felfogással szemben ez formai visszafelé fordítást jelent. A szélsőséges irányok alkotásairól egy nagyfokú alakú primitivizmus alig lenne letagadható. Érdekes, hogy ez a primitív formábrázolás mennyire hasonlít a népművészet alkotásaihoz.

A jelenlegi ruszin festőművészet alkotásaiban nemcsak a formai kapcsolatokat találjuk meg a ruszin népművészettel, hanem a tárgyiakat is. Ez különben mind az egyéni irányról, melyet *Erdélyi* képvisel, mind pedig a realizmusról, mely *Boksaj* által van képviselve, is mondhatjuk. Az

ábrázolás tárgyai leggyakrabban a ruszin paraszt és annak clete.

Ime a nép és a kultúrréteg közötti kapocs legszebb bizonyítéka. Mert minden művészet addig indokolt, amíg a nemzetet és a nagy közösséget szolgálja. A legszebb ábrázoláraméltó motívumok is a nép között és a népben találhatók meg.

A ruszin egyéni irány és a népművészet egyik alapvető és közös tulajdonsága az egyéni felfogás a kompozícióban. Bár a népművészet alkotásai is irreálisak, képzeletbeliek, háttérbe szorítják a valóságvilágot, primitívek, a szimétriához csak részben ragaszkodnak, mégis szeretik az egyensúlyt. Az egyensúly követelménye itt természetszerű. Az egyszerű nép egyéneinek csak ritkán vannak nagy, lelket megrázó problémái.

A népművészeti alkotásokban sem jutnak kellő kifejezésre a természet tárgyilagos formajelenségei. A motívum ábrázolásánál nem a logikai, geometriai valóságok a döntő ábrázolási tényezők, hanem az egyéni vágy, elgondolás megvalósítása. Azért a természet formáinak tárgyilagos utazása, a geometria szerint történő ábrázolás a népművészetnek csak úgy idegen, mint a korszerű egyéni irányoknak. Az egyes kompozíciók lírai, szimbolikus jellege teljesen nyilvánvaló.

A korszerű ruszin festőművészet nemzetközi, elsősorban pedig nyugati hatásokat mutat. Benne megtalálhatjuk mindazon tulajdonságokat, melyekkel a népművészet rendelkezik.

A ruszin festőművészet most fejlődő irányai elszakadnak a természettől, illetve abba a ruszin mesterek erőszakosan saját érzés- és gondolatvilágukat viszik bele. Az óriási világnézeti, politikai és társadalmi problémák átélése szimbólumokban jut kifejezésre. A természeti forma is, amennyiben kevés tárgyilagossággal megnyilvánul, a szimbólumok szolgálatában áll.

Gyakran csak a belső problémák sokszor bizarr megnyilvánulásával törődnek, melyekből a szemlélet frissesége részben, vagy teljesen hiányzik. Az így létrejött műveket a diszharmonia jellemzi. Nincs meg a megfelelő arány a belső feszültség és a művészi forma között. A tartalom és forma ilyfajta hiányos összekötése a szemléletnél közömbös, de a leggyakrabban kellemetlen benyomást tesz a nézőre. A tárgyi valóság nem fontos; fontos a művészi mondanivaló. A háromkiterjedésű valóságvilág vonatkozásviszonyait elhanyagolják. Az új ruszin törekvéseket is az egyéni értelmezés mesélő szimbolikája határozza meg. Van ezekben a művekben valami bántó szkepticizmus, valami lemondó miszticizmus.

Sokszor hallatlan intenzitású lokális színek, lágy átmenetek nélkül, nyersen, megfoghatatlanul: mindig csodálatos, majdnem bántó hatást gyakorolva, vannak egymás mellé rakva.

A színeket gyakran vastag, intenzíven érvényesülő vonalak választják el egymástól, melyek éppen olyan valótlanok, mint maguk a színek. Nem a valóság a fontos, hanem az, amit a művész ki akar fejezni.

Az ilyen képek előtt aligha költi le figyelmünket az ábrázolt tárgy, legfeljebb: a festmény maga a totális felfogás szempontjából. Minden ilyen egyensúlytalan alkotás, egyensúlytalan azért, mert benne a forma és a mondani-való viszonya egyenlőtlen, eléggé világos kifejezője annak a belső feszültségnek, melyben a mai emberiség él.

A művész ugyanis nemcsak önmagát adja, hanem rendszerint nagy tömegek, nemzetek lelkiállapota sűrűsödik meg benne, azok minden örömeivel és bánatával. A művészlelek nyitott szemekkel járja a világot, nemcsak lát, hanem meglát, magába szív minden ingert, hogy azután gazdag életének minden szánalmával magára élje embertársai töprengéseit és megküldtsa azok minden fájalmát.

A kortételek legmélyebb konfliktusai nyilvánulnak meg az egyes alkotásokban, amiről a már említett laza, egyensúlytalan szerkezet, illetve a formaprobléma háttérbeszórulása is világosan tanúskodik. A világ vérben vajudik, az emberiség harcol az új, eljövendő harmóniáért. Ma még mindenütt megrendítő világnézeteket látunk, melyeket az új ruszin festőművészet is kellően kifejez.

A mai ember élete, gyötrőző harmóniakeresés saját én-je és a világ ingerei között. A művészember előtt a lelki feszültség oly nagy, hogy annak expanziója megvalósul a tényvilágban. Így keletkezik a mű.

Az új ruszin törekvéseket tehát a képzőművészet terén az egyéniség hitvallása jellemzi. Az egyéniség azonban a sokféleség fogalmát is magában hordozza. Nemesak az ugyanazon irányt követő művészek egymásközötti különbségére gondolok, hanem arra, hogy a művészi egyén lelki strukturája rengeteg sok expanzióból, gondolatból, vágyból, akarásból van összetéve, amelyek gyakran ellentmondásokat is keltenek a művész lelkében. Minél nagyobb az ellentmondások, illetve a lélekproblémák megnyisága a művészi lélekben, annál nagyobb annak nemcsak produktivitása, hanem másoktól való elkülönülése.

A művész folyton gyónik. Gyónása nyilvános-műveiben valósul meg.

Ahol tehát a festőművészetben az egyéni elgondolások szimbolikája uralkodik, ott egészen nyilvánvalóvá válik az is, hogy az ugyanazon irány hitvallói között is különbségek lesznek. A világból jövő ingereket a művészi egyéniségek ugyan egyenlően kapják, azonban azok pszichikai feldolgozása az egyének lelki alkatának megfelelően módosul. A lélek tehát nemcsak magábaszívja a színt, a formát, a fény ingereit, hanem a kapott ingereket aszimilálja is, vagyis feldolgozza.

Ez az oka annak, hogy a kárpátaljai ruszin képzőművészek, akiknek kimagaslóan nagy része külön, sajátos hitvallású és felfogású egyéni piktorát vall, különböznek műveikben egymástól. Mindnyájan fiatalok. Az emberiség jobb jövőjének mindnyájan előharcosai és útmutatói akarnak lenni, számukra jellegzetes frissességgel és európai nagyvonalúsággal. A képmutatás legnagyobb ellenségei. A lényeg, őszinteséget és nyíltságot szeretik. Műveikben tehát a lényeg ábrázolásán van a hangsúly. Minden, ami szerintük lényegtelen: fölösleges. A lényeg pedig náluk soha nem lehet a túltengett forma, a lényeg maga az ember — illetve a gondolat minél frissebb és szembeötlőbb meghatározása.

E tipikus kárpátaljai festőirány Erdélyi Béla nevéhez fűződik. Az általa megrajzolt új vonal nem egyéb, mint több más festői iránynak, melyekkel sok éves külföldi tanulmányútjain alkalma volt bensőségesen megismerkedni, egy új és ma már kijegecesedett útja. Erdélyi hosszú és alapos tanulmányai eredménye a kifejező nagyvonalúság, melyet az általa nevelt új generáció lelkébe is eredménynyel átültetett már.

A kárpátaljai ruszin festőgárda nem jár sablonos, kitaposott utakon. Hitvallása: hogy a művésznak jogában áll megteremteni az általa elképzelt és egyesgyedül helyesnek tartott új világot. Ez az új világ pedig az őszintén keresz-

tény és szociális elgondolás mezején van.

Az egyéniség formái, illetve pszichikai megnyilvánulásától eltérően a kárpátaljai képzőművészeket közös nevezőjű kapocs tartja össze: mentalitásuk ugyanazon síkban és több irányban való eloszlása. Nem lokálpatriotizmus tehát, hanem inkább lélektani kiindulópont, nem külső, hanem belső kapocs.

Az új irány, melyet a kárpátaljai ruszin festőművészek vallanak, egy határozott és nemes utakon mozgó expresszionizmus. Alkotni és teremteni akarnak és nem mint mondani szokták: másolni. A reprodukáló művészet szerintük — Boksajt kivéve — nem más, mint a reális szemlélet leszögezése. A szín, a vonal, a folt, sőt maga a kompozíció is művészi elképzelésük egyszerű alárendeltje. Röviden: a forma lényegtelen tényező. Ennek révén nem úgy másolja a tárgyakat, ahogy látja, hanem úgy, ahogyan azokat érzi. A külső meglátást a ruszin expresszionizmusnál egy belső — rendszerint egyéni — megérzés váltja föl.

Eme, a hegyi friss levegővel, a ruszin nép tiszta arcúlatával és lelkével telített expresszionizmus erősen és nemesen leegyszerűsített megoldása a puritanizmushoz vezet.

Annak ellenére, hogy — mint már mondtuk — a kárpátaljai festőművészeket egy közös lelkiség jellemzi, mégis érdekes megfigyelni és beszámolni a különálló egyéniségekről, akik abban különböznek, hogy az inspiráló motívum útja náluk más és más.

Erdélyi Béla, akiről már szólottunk, bármely művészi megnyilatkozásban mindig „nyugati”. Nyugtalan Ady-lélek, akit a hit, a lét, az istenség állandóan izgat. Egy sokoldalú művész: költő és életművész nemes értelemben. Az emberiség életét egy külön általa felépített nemes rendszerbe szeretné foglalni. Lelki élete csupa nagykapacitású feszültség. Töprengő, kétkedő, vergődő lélek, aki belső, gyakran egymással ellentétben lévő sok problémáját, illetve azok harcát, nemes egyszerűséggel szögezi le képein. Színeiben megtöri a konvenciókat, a kicsinyes szűkkeblűséget, hazug álszenteskedést és sokszor a legnagyobb ellentétek síkján mozog.

Tanítványai közül — a jelenleg második éve római ösztöndíjas *Koczka* a nagyvonalú színeiben oldódik fel, *Boreczky* a vonalakban és ezáltal a sokszor illusztratív hatású alkotásokban, *Konratovics* a kárpátaljai ruszin életet összefogó absztrakt kompozíciókban.

A kárpátaljai ruszin lélek speciális kifejezője, leegyszerűsített szín és formái megoldásban: *Monajló*. Sajátságai az egyéni meglátás és a legegyszerűbb módon való lényegzetadás.

Boksaj, aki a kárpátaljai festők szeniorsa, a realizmus biztos és régen kitaposott útján megyen. Képei szemléletnek friss és igen gyönyörködtető reprodukciói. Egyedül ruszin festő, aki nem tartozik az említett új felfogások táborába.

A ruszin korszerű irányok lényegét szerettem volna pár szóval megvilágítani. A probléma igen súlyos, mert úgy érzem, hogy szavakkal tárgyilagosan művészi élmények lefolyását, indokolását hűen visszaadni megközelítően is nehéz. De talán ez nem is annyira fontos. Fontosabbnak tartom kidomborítani azt a tényt, hogy a ruszin mesterek minden elismerést megérdemlő munkásságukkal már eddig is sok szép babért szereztek a ruszin kultúrának és a jövőben valószínűleg még többet fognak szerezni. A ruszin mesterek tudatában vannak annak, hogy a nemzet legjobb fegyvere a kultúra. Mikor áhítatos engedelmességgel megvalósítják belső világukat a ruszin népi sajátságoknak megfelelően, ezzel nemcsak az eddig oly sikertelenséggel folytatott ruszin egységért folyó harcban vesznek tevékeny részt, hanem az emberiség kultúrájainak megnagyobbításához is hozzájárulnak. A megfigyelő csak a kész alkotást látja és nem gondol arra az erőfeszítésre, mely az alkotást megelőzte. Ha a ruszin kultúra mezején mindenki oly odaadással, hűséggel és hivatástudattal dolgozna, mint ők, ma nem egyenletlenség, hanem erő és lendület lenne a ruszin nép fő nemzeti tulajdonsága.

Rácz József dr.

Nemzetnevelés és nemzetiségi kérdés¹

A *Láthatár* januári számában Sziklay László tollából hosszabb tanulmányt közöl, mely a magyarországi nemzetiségi kérdés vázlatos szellemi történeti ismertetése után a magyar közvéleményre háruló politikai-lélektani feladatokról szól, melyek teljesítése nélkül nem képzelhető el a hazai nemzetiségi kérdés végleges és megnyugtató rendezése. A nemzetiségi probléma megoldását szerző a „hungarus-patriotizmus”-ban látja s mint írja, „a mai feladat: visszavezetni a ma már öntudatos nemzeteket a közös patriotizmus-hoz, persze úgy, hogy nemzeti öntudatuk megmaradjon.” Ez szerinte a küldetés, amit társadalmunknak, helyesebben közvéleményünknek vállalnia kell a megépülő dunai Magyar Birodalom lelki egysége, szellemi homogeneitása, szociális sorsközössége érdekében.

Az elgondolás nem új keletű. Számos hasonló megállapítás hangzott e tárgyban már az első világháborút előző évtizedekben is, amikor a pilléreiben rendülő, eresztékeiben lazuló gazdasági államtest lelkiismereti politikusai lázasan kutattak a megoldás után, mely a nemzetiségi ügyek tisztázásával megszilárdítja a magyar államiságot, elvonja a viharfelhőket a nemzetiségi Magyarország felől. Két évtizeddel Trianon után nem kevésbé időszerű a kérdés, ki vált abban a formájában, mely rámutat közvéleményünknek ezen az elsődendő nemzeti munkaterületen végzendő új feladataira s a nemzetiségpolitikai közvélemény-képzés elkerülhetetlen szükségességére. Ez utóbbiban látjuk a közíró által felvetett gondolatnak jelentőségét s a következőkben az eddigi fejlődés figyelembevételével ennek mérlegén vizsgáljuk a kérdést.

Előjáróban hangsúlyozzuk, hogy nem számolunk az utóbbi évek során egyes országokban szellemi hóborttá vált ú. n. „közvéleménykutatással.” Ilyen természetű kísérletek nemcsak tudománytalanok lennének és felesleges fogalmi zavarokat okozhatnának, hanem módszertani szempontból is elébe vágnának a nehezen bontakozó fejlődési folyamatnak. Mert kötelességünknek tartjuk mindenekelőtt annak leszögezését, hogy azok a széles társadalmi rétegek, melyeknek szintézise kell, hogy jelentse a „közvélemény” fogalmát, ezidőszereint — éppen a közvéleményképzés egyszálú és felszínes volta miatt — nincsenek abban a helyzetben, hogy a kérdés komplexumot átfogó szellemi magaslattól vizsgálják. Megállapításunk nem vonatkozik a kérdést a tiszta tudomány eszközeivel vizsgáló körök munkásságára. Elvitatathatatlan, hogy a magyarországi nemzetiségi probléma tudományos felmérése úgy főbb vonásaiban, mint részleteiben már is elkészült. Ezek az eredmények azonban intézményi kereteken belül maradtak s a kutatók és szakemberek által kiemelt probléma nem érkezett el a közvélemény tudatáig. Az a kevés számú, a közvélemény részére is nyilatkozó szakmunka s a kérdést rendszeresen felszínre tartó néhány szemle, élükön ép a *Láthatárral*, csak egyes értelmiségi csoportok felé végezhetők fogalomtisztázó és felvilágosító munkát. A közvélemény a legutóbbi időkig szinte kizárólag a napi sajtóra, sérelempolitikai hírvetésre és naív irredentúra volt ráutalva, s ezek a „kútfők” érthetően nem tárhatták fel számára az egész láthatárt. Így történt, hogy közvéleményünk nagyobb fele fanatikus csodavárással töltötte ki a nemzetre mért trianoni húsz évet, más része pedig a napi politika hullámszámból, különösen pedig a határokon túra szakadt magyar kisebbségek állandó sérelmeiből azt a felfogást szűrte le, hogy adandó alkalommal ugyanazt a magatartást kell majd tanúsítani a visszatérő nemzetiségekkel szemben, amilyenben az elszakadt magyaroknak volt részük az egykori utódállamokban. Világosan céloz erre Sziklay László is annak kijelentésével, hogy a „reális” megoldást sokan ma is a kitelepítésben vagy az erélyes asszimilációban látják. Míg az ú. n. előbbi „csodavárási felfogás” egy, minden ízében gyökérfelen s a gyakorlati élet terére át nem vihető téren regényes magyar felsőbbrendűség-érzetet támasztott, mely a megbocsájtó

édesanya és a visszatérő hálátlan gyermekek példájára képzelte el az államalkotó nép és új nemzetiségeinek viszonyát, ez utóbbi egyre hangosabban követelte állítólagos „nemzeti érdekek” alapján a visszatért nemzetiségekkel szembeni retorziós politikát. Kormányzatunk ebben a rendkívül kényes helyzetben is töretlenül megtartotta a magyar nemzetpolitika nagy hagyományait s a nemzetiségi kérdést a *Pax Hungarica*, a közeledés és megbékélés szellemében igyekeztek megoldani. Ebből következik, hogy mi sem természetesebb, mint az, hogy a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó fiatal magyar tudományosságnak minden erejével azon kell lennie, hogy közvéleményünk megértse a dunamedencei térben kibontakozó magyar állameszme magassabbrendű szempontjait s véleményét ennek megfelelően alakítsa ki. Erre figyelmezteti közvéleményünket napjaink dinamikus erejű európai népi politikája, mely alapelveit mondotta ki osztálykorlátok lebontásával egyidejűleg a túlhaladott nagyhatalmi ideálok leszerelését is.

Új magyar reálpolitika születésének korát éljük, melyben nemzeti létünk és kibontakozásunk, tehát jövődönk nem kis mértékben függ attól, hogyan tudunk berendezkedni az új feladatokra, milyen módszerekkel tudjuk biztosítani úgy a magyarság államalkotó jogait, mint azt a körülményt, hogy nemzetiségeink nemcsak geopolitikai keretben, de otthon is találjanak ebben a hazában. Ennek a feladatnak megvalósítása érdekében szigorú ön- és társadalomvizsgálatra van szükségünk. Közvéleményünk érdeklődési körének tágítására, helytelen képzetek kigyomlálására, tájékozatlansága megszüntetésére, ismereteinek rendszerezésére s e nemzet-nevelő munka szintéziseként olyan tisztult nemzetiségpolitikai álláspont kialakítására, mely — az elért eredmények alapján — cáfolhatatlanul igazolja az új magyar nemzeteszmé vitalitását és a magyar faj kötelességet vezető szerepét a dunamedencei térben.

Ez a nemzeteszmé és a Sziklay által hangsúlyozott „hungarus-patriotizmus” viszont nem jelentenek egyet. A kifejezést, melyet, ha az írónak a modern nemzetiségpolitikáról vallott nézeteit nem ismerünk, egykönnyen illethetnénk az „ó-konzervatív” jelzővel, nem érezzük egészen világosnak. Annál is inkább, mert ép az említett tanulmány befejező részében maga Sziklay is megállapítja,² hogy a XVIII. századvég előtti hungarus-patriotizmus egysége felbomlott s „helyét mindenütt a nemzeti eszmé váltotta fel, a nemzetiségeknél csaknem semmi országhoz ragaszkodó patrióta jeggyel”. Ezt a folyamatot, kivált szláv nemzetiségeinknél a herderi ideológia közvetlen hatásának tulajdonítja, kijelentve, hogy a magyarországi szláv fajú népeket is „Herder romantikus lelkesedése ébresztette nemzeti öntudatra.” Herdernek a történelmi valóság szemlélettel elvonatkoztatott érzélgős tanítása kétségtelenül hatott néhány nagyobb részt cseh költőre és publicistára. Ez a többféleképpen magyarázható könnyed elmélet ugyanis sokkal inkább megfelelt a monarchikus keretből népi nemzetköziségbe kíváncskozó liberál-nacionalista cseh szellemnek, mint azt Masaryk is megállapítja az Új Európáról írt könyvében.³ Kétségtelen, hogy az egy Kollár Jánosban nagy számban leheltek herderi vonások, bár az a körülmény, hogy eposzában megemlékezik a Rajna mentén pusztult szláv előőrsokekről, mint a nyugati szláv expanzió névtelen hőseiről, azt igazolja, hogy a szlovák költő a nagyszláv uralmi ábránd sejtetésével túllépett a késő-humanista herderi doktrinán. Tagadhatatlan, hogy a XIX. század első fele a Kollár-féle koncepciónak kedvez. A nyugati szlávok szellemi elitje, az eredetileg szlovák származású *Safárik* (Szláv régiségek) s a legnagyobbak elnevezett korabeli cseh történetíró, *Palacky*

¹ *Láthatár* 1942. jan. 7. l.

² „A 18-ik század bölesészete a humanitás elvét és eszméjét hirdeti, amely alapon a francia forradalom az emberi jogokat proklamálta. Herder. „a tiszta emberiség főpapja” az egyes nemzetekben az emberiség természetes szerveit látja és ugyanakkor elutasítja az államokat, mint megannyi „mesterséges” szerveket.” (T. G. Masaryk: Az Új Európa, 29. l.)

(A cseh nemzet története Cseh- és Morvaországban) ideológiai hatása alá kerül. S ezt a befolyást még inkább elmélyíti Jungmann, a cseh nyelvi regenerálódás kezdeményezője, aki korszakalkotó művét (Cseh-német szótár) nemcsak nyelvészeti összefoglalásnak szánta, de különös súlyt fektetett arra is, hogy a cseh nyelvet orosz és szlovák kifejezésekkel gazdagítva ily módon is rámutasson az európai szlávok szellemi közösségének elvére. Nem érdektelen, hogy ugyanez években, amikor az előző korszak szlovák Kazinczyja, Bernolák által hirdetett középszlovák nyelvi megújítás teljesen elcsúszott s alig néhány író, mint Sládkovič, a legkiválóbb, népi nyelven író szlovák poéta egyikike, Holly, a mitikus klasszicisták rangelsője s az idősebb Chalupka mentesek a mindent elárastó pánszláv irodalmi befolyástól, a déli szlávok körében is lezajlik a nagyszláv gondolatkör és a sajtósági népi műveltség híveinek szellemi mérközése. A Karadzics által elindított nyelvi és szellemi tisztázódási folyamat elemi erővel hatott az 1830 körül bekövetkező horvát irodalmi újjászületésre, melyet előbbi nyelvi és irodalmi reformjai alapján, de az összes délszlávokat egységbe szőlítő pánszláv indítékkal az illirizmusnak nevezett politikai mozgalom vezére, Gáj kezdeményezett. Ilyképen északon és délen előbb az irodalmi, majd a leplezetlenül politikai pánszlávizmus gyűrűi képződnek kizárólagosan a két szlávok közé ékelődött idegen test, az államalkotásra és megtartásra képes magyarság elleni éllel. Stur, a pozsonyi szlovák reformnemzedék és a szlovák népi-irodalmi újjászületés mozgalmának vezére a pánszlávokkal szemben megnyeri a nyelvi és irodalmi csatát, de az öncélú szlovák politika éppen 1849 tapasztalatai alapján egyre nagyobb figyelmet tanúsít az összes európai szlávokat egyaránt érintő orosz szellemi és politikai propagandának, mely a keleti Kárpátok szláv népet a vallási propaganda eszközeivel igyekszik ködös, közép-kelet-európai imperializmusra törő szándékainak megnyerni. Erre vall, hogy az 1848 márciusában Prágában megtartott első pánszláv kongresszuson, ugyanakkor, midőn Stur legélesebben támadja Palackýék ausztrószlávizmusnak álcázott nagyszláv törekvéseit, a kárpátaljai Dobránszky Alajos már egyes túlzó oroszbarát ruszin ifjúsági csoportok csatlakozását is bejelenti a pánszláv szellemi mozgalomhoz. Erre a kongresszusra egyébként a most már magukat délszlávoknak nevező illiristák is küldöttek megfigyelőt, de ezen kívül kortörténeti adatok is igazolják a horvát-cseh, illetőleg horvát-szlovák (például Gáj és Kollár levelezése) túlzó politikai körök kapcsolatát.

A hazai román nemzetiség szellemi központja a XVIII. század közepétől Balázsfalva volt. A sokat emlegetett „*dáko-román elmélet*”, melynek elemeit a Rómában, Párizsban és Bécsben tanuló görög szertartású teológusok állították

⁴ Sládkovič András (1820—1872), a szlovák népnyelv mestere művelője lírai eposzaiban (*Marina*, Buda 1846, *Detvan* 1853) még megnyilvánul a magyar—szlovák együttélés irodalmi és történelmi hatása. Az első eposz költői felfogása erősen emlékeztet Kisfaludy szerelmére, a másodikban Mátyás korának és a szlovák népiélethez egyéni felfogású rajzát adja. Szellemi működése a negyvenes évek irodalmi reformtörekvéseiben érte el tetőfokát.

⁵ Holly János a szlovák nép őstörténetének lírikusa. Felfogása sok tekintetben rokon Sládkovičéval. Főműve a *Svätopluk*-éposz 1833-ban jelent meg.

⁶ Chalupka János (1791—1871), Samo Chalupka testvérbátyja. Egyaránt írt szlovákul és magyarul, sőt *A vén szerelmes* című magyar nyelven írott elbeszéléssel 1835-ben elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia díszétét is.

⁷ Karadzics Vuk (1787—1864) a szerb—horvát irodalmi egység megteremtője, 1814-ben adta ki szerb—horvát nyelvtanát, melyben az élő népnyelvet ajánlja irodalmi alapul. Grimm, de különösen Goethe hatása alatt elsőnek gyűjti össze a népköltészet alkotásait s közre adja a népszokások és közmondások gyűjteményét is. E téren végzett munkája rokonvonásokat mutat Krizáéval.

⁸ Gáj Ljudevit (1809—1872) Karadzicsal szemben a latinbetűs helyesírást propagálta. Mint az illirizmus elindítója a nagyszláv egység alapján állt és a magyarsággal való teljes szakítást követelte.

össze, Bukarest és a Havasalföld után itt bontotta ki zászlóját 1848. májusában. Ez volt a magyarországi románság első nyílt állásfoglalása a magyar nemzettel szemben, olyan támadás, mely akkor érte a magyarságot, amikor Kossuth és kormánya javában tárgyalta a magyarországi nemzetiségeket biztosító jogokról. „*Erdély nem a magyaroké — hangzik az 1848. évi balázsfalvi eskümintá. Ez a szép ország a mi örökségünk. Úzzuk ki a jótalanul betolakodott magyarokat és székeljéket. A császár katonái nemcsak föl nem kelnek ellenünk, hanem velünk fognak küzdeni a közös nagy célért.* Bartha Miklós megállapítja,¹⁰ hogy a balázsfalvi gyűlést eredetileg Soguna András görögkeleti román püspök hívta egybe, a hírhedt eskümintát azonban Ranicher Jakab, Salamon Ferenc és Bruckenthal Sámuel százsz főemberek szerkesztették. A román irodalom ezidőjáig még nem fejezi ki szellemi eszközökkel a hazai román kisebbség politikai törekvéseit. A korabeli román irodalmi vezetők vagy Moldva román szünügyét, sajtóját és iskoláit szervezik, mint *Asachi* (1787—1869.) vagy Havasalföldön tevékenykednek ilyen irányban, mint J. H. *Radulescu*. Moldvában később *Kogalniceanu* megveti a román irodalom kritikai alapjait, a Bukarestben élő *Russo* (1819—1859.) és *Negruzzi* pedig a népköltészet, illetve a francia romantika alapján kezdeményezik a népi, illetőleg a franciás irányzatot, mely utóbbinak kiváló költője *Alexandrescu* (1812—1885.) teljesen a francia szellem hatása alatt készíti elő az európai hírvé *Eminescu* (1850—1889.) felléptét. Az erdélyi románok irodalmi társasága, az *Astra* csak 1861-ben alakul. A *Román Akadémiai Társaság*, az ökirályság központi irodalmi szerve pedig csak 1866-ban. Ez a rövid áttekintés igazolja, hogy 1848-ig, mely oly nagy szerepet játszott a magyarországi nemzetiségek történetében, az erdélyi román nemzetiségnek szellemi politikai mozgalmi nem volt, csak külföldről irányított sérelmi propagandája, ellentétben a szlovák, horvát és ruszin irodalmi jelenségekkel.¹¹

A szabadságharc bukása és a kiegyezés között eltelt időszakban a magyarországi nemzetiségek nem tanúsítanak egységes politikai felfogást. A szlovák irodalomban a cseh közvetítéssel érkező pánszláv szellemi befolyás helyét népi szemlélet foglalja el s igen jellemző, hogy a korszak írói rendszeresen foglalkoznak a helyi történelmi hagyományokkal, mint *Pauliny-Tóth*, aki Csák Mátéról írt történelmi freskójában nem egyszer zavarba jön, amikor a magyar-szlovák sorsközösség tényeire kénytelen rámutatni és *Tomášik*,¹² aki a Kurucokban inkább kisajátítja a szlovákság számára a Rákóczi időket, mintsem feladná irányított politikai felfogását. *Kalincák* pedig már a közelmúlt politikai bírálatát is megkockáztatja *Restauráció* (1860.) című regénybe oldott politikai persziflázásában. 1863-ban megalakul a turócszentmártoni *Matica*, mely a hasonló nevű szerb (1826.) horvát (1842.) és szorb¹³ (1847.) kultúregyesületek példájára központi kultúrintézmény szerepét tölti be, az előbbieknél sokkal határozottabb politikai irányzatossággal. Ez a közel két évtized egyébként a szlovák politikai állás-

⁹ Stur Lajos (1815—1856) *Hodža és Hurbán* nyugati szlovák vezetők társaságában 1848-ban osztrák oldalra állította a nyugatfelvidéki szlovákságot. Mint a független szlovák nacionalizmus híve ép így szembenállt az elcséhesítő törekvésekkel szemben is és a cseh nyelvet végleg ki akarta szorítani a szlovák irodalomból. *Kollár és Safárik* ezért a *Hlasové* című vitairatban (Prága 1846) igen éles támadást intéztek ellene.

¹⁰ V. ö. A balázsfalvi eskü (Reggeli Ujság, 1898. május 13.). Bartha ezt a vezércikket abból az alkalomból írta, hogy hét magyarországi román vezető politikussal felhívást tett közzé a nemzetiségi sajtóban, ünnepeljék meg a balázsfalvi gyűlés félévszázados évfordulóját.

¹¹ A kárpátaljai ruszin irodalomban ekkor lép fel a ruszin nép mindmáig legnagyobb kulturpolitikusa *Duchnovich* Sándor (1803—1865). Nevéhez fűződik a ruszin nemzeti dal és a ruténység első összefoglalói történeti munkája. (A kárpáti oroszok vagy magyar-oroszok igaz története, 1853).

¹² Samo Tomášik (1813—1887) erősen nacionalista szlovák regényíró és költő, a szlovák himnusz szerzője (1834).

¹³ Ez a legkisebb lélekszámú szláv népfaj, tulajdonképpen vendek és vend-szerbek. Lélekszáma mindössze 160.000, szellemi életük jelentékeny.

pont erjedésének s a társadalmi elzárkózásnak kiinduló pontja. Eppen ezért említésre érdemesnek tartjuk, hogy ez időszak végén, 1861-ben a magyarországi szlovákság vezetői Turócszentmártonban emlékiratot szerkesztettek s azt a magyar országgyűlés elé terjesztették. Ebben a történelmi jelentőségű emlékiratban annak a véleményüknek adtak kifejezést, hogy a szlovákság, mely 960 éves sorsközösségben él a magyarokkal, azt kívánja, hogy „a tót nemzetiségi kérdés ne legyen gyógyíthatatlan sebe közös hazánknak, de legyen legyőzhetően tör az ellenség nyilainak elhárítására”. Eppen ezért a korabeli szlovák vezetők kéri, hogy „a tót nemzet önállósága s a tót nyelv honossága pozitív törvényre és inaurált diplomákkal legyen elismerve”. Az emlékirat utolsó szakaszában pedig kijelentik: „a mi jelgünk az egységes, szabad konstitucionális haza s benne szabadság, egyenlőség és a nemzetiségekkel testvériség”. Ez az emlékirat, melynek országgyűlési elintézéséről nem tudunk, élesen megvilágítja a kiegyezés előtti szlovák politika magatartását, mely egyfelől politikai és szellemi különállásra rendezkedett le, másrészt hajlandóságot mutatott a magarsággal való ellentéteinek békés rendezésére.

A délvidéki szláv nemzetiségek kultúrközpontja ebben a korszakban *Ujvidék*, a „szerb Athén” lett, különösen 1864-től, amikor az eredetileg Budapesten működő szerb *Matica* is oda vitték át. A szerb és horvát irodalmi mozgalmak ez időtől kezdve kikapcsolódnak a politika áramköréből s helyükbe, mint az román viszonylatban is bekövetkezett, a külföldről irányított sajtó propaganda és szervezett nemzetiségi aknamunka lép. Bartha, aki 1901-től egy cikluson keresztül Zenta képviselője volt, több cikkében hangoztatja, hogy a horvát-magyar együttműködést az állandó viszályok és torzsalkodások lehetetlenné tették és ugyanazt látja szerb vonatkozásban is.¹¹ A rutinséget a kiegyezés és ezután egészen a világháborúig erősen befolyásolja a mind nagyobb méreteket öltő orosz vallási propaganda, mely a híres skizma perek¹² idejére valósággal megbontja a kis nép lelki és szellemi egységét. Trianon után a rutén népi irodalom úgyszólván felőrli a magyaros és ukrán irányzatok párharcában s ez a tragikus testvérharc fokozott mértékben kiéleződött a cseh uralom két évtizedében.

A kiegyezés Magyarországgal — mint az elmondottakból nyilvánvaló — olyan nemzetiségi helyzetet talált, melyet csak általános rendezéssel, a bajok és sérelmek azonnali és gyökeres felszámolásával, a faji ellentétek tapintatos kiegyenlítésével s a tényleges szellemi együttműködés megszervezésével lehetett volna orvosolni. Ez utóbbi annál kézenfekvőbb lett volna, mert a kiegyezéstől az első világháborúig eltelt közel félszázad a kétségtelen fejlődés és eredményes alkotó munka ideje volt a román és délszláv irodalmakban, a kibontakozott szlovák népi irodalom pedig ekkor élte igazi virágkorát és termelte mindmáig legnagyobb egyéniségeit (Vajansky, Hviezdoslav, Kukučín stb.) A rutinség nehezen alakuló szellemi helyzetére is jótékony hatást tett volna a magyar szellemi élet érdeklődése, de a magyar író épp úgy megkésett a kapcsolatok felvételével, mint a politikus s mint a milleniumi magyar politika.

Mindennek egyenes következménye volt, hogy nemzetiségeink végzetesen eltávolodtak a magyar birodalmi gondolatától s célkitűzésük többé nem a közös alkotó munka, hanem ennek antipólusa: az *állandó destrukció* és a magyar nemzetestől való *elszakadás* gondolata lett. Ezt a körülményt a végsőkig kiélezték a nemzetiségek mögött álló hátrországiak: *Regát, O-Szerbia, Csehország és Oroszország* szüntelen, lázító aknamunkája. Ebben a felszín alatt lezajló gyűlöletorkánban a Magyarországhoz hűséges nemzetiségi tömegek is elvesztették fejüket, annál is inkább, mert néhány kivételen egységünket leszámítva, senki sem törődött ebben az országban az elhanyagolt nemzetiségpolitika egyenes arányban beálló következményeivel. Bartha Miklósról írt hosszabb tanulmányunkban rámutattunk a magánosan küzdő nemzetpolitikus és vatesz emberföltötti s vég-

eredményben meddő küzdelmeire.¹³ Ha számba vesszük a legnagyobbakat, szinte tragikus fenséggel ismétlődik az elvi és személyi tragédiák láncolata. *Grünwald* Béla, a kiegyezést követő évtized legragyogóbb tollu politikai közírója (A régi Magyarország, Uj Magyarország stb.) 1891-ben Párizsban önkézevel vet véget zaklatott életének, *Steier* Lajos, a szlovák kérdés mindmáig legkiválóbb szakfényezője¹⁴ tehetetlenül kell végigszemlélje a bejósolt összeomlást és haláláig passzív visszavonultságban fejegeti, miért is következett be a nemzetre mért legsúlyosabb csapás. *Mocsáry* Lajos,¹⁵ a függetlenségi párt egykori vezére „kikerülhetetlen” kompromisszumokat sürget, mire menten liberálistulzónak minősíti saját pártja is és kénytelen csalódottan félreállni az események útjából. És ne felejtjük ki a tragikus rangsorból azokat, akik idegen származásuk ellenére életük munkásságával adóztak a magyarországi nemzetiségi kérdés sikeres megoldása érdekében. Csak a legnagyobbakról szólva említjük *Egán* Edét, az ír vérű lángeszű nemzetgazdász, akit a hegyvidéki kirendeltség ügyeinek radikális vezetése miatt, napjainkig tisztázatlan körülmények között küldtek a halálba ellenségei¹⁶ és a magyarbarát európai híru szlovák nyelvész, *Czambel* Sámuel,¹⁷ aki Budapesten, szinte önkéntes száműzetésben élte le utolsó éveit, a szakadár szlovákságtól megtagadva, a közömbös magyar közvéleménytől félreismerően.

A mérleg egyik oldalán a magukra hagyott s a közöny vagy más természetű okok miatt elbukatott nemzetpolitikusokkal, a másikon a csaknem teljesen autark, gondtalan bőségben élő liberálkapitalista társadalommal valóban a lehető legkedvezőtlenebb helyzet szakadt a sorskérdéseit elodázó milleniumi és korábbi magarságra. Mind ezért súlyosan és kegyetlenül bünhődni kellett a történelem kiméltelen ítélőszéke előtt s elsősorban azoknak a védtelen és kiszolgáltatott magyar tömegeknek, akiknek a magyar nemzet politika irányításába beleszólásuk nem volt s akik uralomra éhes, friss műveltségű és felelőtlenül imperialista népek rendőrállamaiban vzekeklettek le a mások által elkövetett végzetes mulasztásokat.

Az ismételt területvisszaszerzések után Magyarországnak újra jelentős nemzetiségi problémái vannak, amit a statisztika a nemzetiségnek nem számítható és külön elbírálás alá tartozó zsidóságon kívül 30 százalékot meghaladó tételnek tüntet fel. Amíg tehát 1938. őszig a különleges szerepet játszó magyarországi német népcsoporton s a csaknem teljesen asszimilált békésmegyei és fővároskörnyéki szlovák szórványokon kívül alig volt számbavehető kisebbsége Magyarországnak, a legutóbbi harmadfél esztendő által teremtett új történelmi helyzetben fokozott mértékben jelentkeznek a nemzetiségi kérdések s ezeknek megoldásán fordul — mint bevezetőben említettük — a magyar birodalmi gondolat, az új állameszme jövője.

Sziklay László helyesen mondja,¹⁸ hogy nemzetiségeink

¹¹ L. Bartha M. nemzetiségi cikkei, *Kisebbségi Körlevél* 1941 május, 128—159 l. c. tanulmányomat.

¹² *Steier* Lajos, (1885—1934) hírlapíró és nemzetiségpolitikus. Magyar, német és angol nyelvű munkáiban főleg a szlovák kérdéssel és általában a magyarországi nemzetiségi problémákkal foglalkozott. Jelentősebb művei: *A tót kérdés*, *A tót nemzetiségi kérdés története és okirattára*, *Csehek és tótok*, *Görgey és Kossuth*, *Haynau és Paskievics* (2 kötetben).

¹³ *Mocsáry* Lajos (1825—1916) függetlenségi politikus és közíró. Jelentősebb művei: *Nemzetiség*, *A régi magyar nemes*, *Néhány szó a nemzetiségi kérdéstről*.

¹⁴ *Egán*, mint ismeretes, a kárpátaljai kereskedők maffiája ölette meg. V. ö. Verhovina feltámad c. művem *Egánról* szóló fejezetét, Budapest, 1939.

¹⁵ *Samo Czambel* (1857—1900). A szlovák nép legnagyobb nyelvésze, dialektológusa és összehasonlító nyelvudosa. Utóbbi munkásságának köszönhető a szlovák nyelv szabályainak tudományos rendszerezése. Különös figyelmet érdemel életműve a magyar—szlovák tudományos kapcsolatok szempontjából is. Művei: *Adalékok a tót nyelv történetéhez* 1887, *A tót irodalmi nyelv kézikönyve*, *A tót helyesírás* 1890, *A tótok és nyelvük* 1903. Főműve: *A tót nyelv és helye a szláv nyelvcsaládban* (1906) töredékben maradt fenn.

¹⁶ L. Láthatár 1942 január 7. l.

¹⁷ L. Bartha M.: *Hiányos törvény*, *Croatia res és Zászlósertések*. (Magyarország, 1902 június 18, július 15 és szept. 3.)

¹⁸ Iza 1904, Máramarossziget 1913.

jelentős részének magyar ellenszenvé, a századvég áldatlan helyzetének csökevénye ma is meg van. Ugyanígy igaz ebből következő másik megállapítása is: a nemzetiségi oldalról időnként megnyilatkozó ellenszenvnek és gyűlölködésnek egyik alaptényezője az a kisebbsértékűségérzet, amit nemzetiségeink nagy részében fellelhetünk. Harmadik lélektani elválasztó különbségnek látjuk azt az ismét megmutatózó kölcsönös elzárkózást, amely a magyar közvélemény és az új magyarországi nemzetiségek között fennáll, sőt időről-időre egyre mélyül. Ennek okát több körülményben látjuk. A megnagyobbodott ország közvéleménye csak területileg és lélekszámban vette tudomásul a területgyarapodásokat, azonban a kisebbségekkel való népi-nemzeti összefogás és adandó szellemi együttműködés terén ezideig semmit sem végzett. Hangsúlyozzuk: illetékes intézményeink, tudományos szerzőink, szakfolyóirataink munkásságát fent megállapítás nem érinti. Jelentős nehézséget okoz, hogy a magyar közvélemény túlnyomó százalékban nem beszél a nemzetiségek nyelvét, nem ismeri azok társadalmi és gazdasági berendezkedését, sajátos kultúráját, szociális igényeit. A közvélemény nagy része az új európai rend szervezésének nagy éveiben sem látott ki teljesen a sallangos irredenta csökevényeiből s ezek a túlhaladott előítéletek károsan befolyásolják a nemzetiségek irányában tanúsított magatartásában és közlekedési módjában.

Sajnálatos körülmény továbbá az is, hogy a kisebbségi helyzetből visszatért magyar tömegek nem töltenek be megfelelő összekötő és áthidaló szerepet az egykori csonkaországi társadalom és a magyar államkeretbe visszakerül:

nemzetiségek között. Ismétlen hangsúlyozzuk a magyar-szlovák-ruszin-román- és szerb kultúrreferátusok felállításának halaszthatatlan szükségét, a nemzetiségekkel való szorosabb kulturális, politikai és nemzetgazdasági kapcsolatok felvételének sürgető voltát. A vázlatos szellemi-történelmi visszatekintés során rámutattunk arra, hogy ezeknek a nemzetiségeknek már az első világháborút megelőző korszakokban jelentős kulturális, politikai és gazdasági szerepük volt a magyar államkeretben. Mi sem természetesebb, hogy két évtizedes önálló vagy látszólag önálló nemzeti lét után fokozott igényekkel kerültek vissza a magyar államiság keretébe s ezeknek az igényeknek megfelelően kívánják berendezni új sorsukat. Ha őszintén óhajtjuk, hogy ezek a hatalmas tömegek a geopolitikai kereten túl ne csak kényszerű kortörténelmi helyzetet lássanak új életformájukban, hanem otthonuknak is vallják a közös hazát, akkor el kell számunk magunkat az új magyar nemzetiségpolitika alapjainak letételére. Esetleges félreértések elve elkerülése végett ismét hangsúlyozzuk, ez nem a gyengeség és a megakadás helyzeti politikája, mely a magyar tömegek rovására óhajtaná jogtalan előnyökben részesíteni a nemzetiségeket. Ez az út az új magyar nemzeteszme végső megformázására vezet és ha nem is a régi „hungarus-patriotizmus”, de az ezzel feltétlen egyenértékű s megalapozandó dunamedencei magyar birodalmi szemléleté. S ennek a küldetésnek szolgálatában a fiatal magyar tudományosságunk kezdeményező szerepet kell vállalnia a magyar nemzetnevelés és az új magyar nemzetiségpolitika összhangba hozatalával.

Kemény Gábor

K Ö N Y V S Z E M L E

GOMBOS GYÖRGY: A BUKOVINAI SZÉKELYEK HAZATELEPÍTÉSE. — UJABB TENNIVALÓK. A Magyar Külügyi Társaság Kiadása, Budapest, 1942.

A Láthatár olvasói jól ismerik már Gombos György nevét; tavaly nagyobb tanulmányban számolt be a bukovinai székelyek hazatelepítéséről, mint olyan egyén, aki a hazatelepítés munkájában gyakorlatilag is résztvevő és fel tudja mérni a hazatelepítés nagy nemzeti jelentőségét. Gombos György nemrég előadásban foglalta össze a hazatelepítés körüli tapasztalatait, ezt az előadást a Magyar Külügyi Társaságban tartotta meg s a Társaság az előadás nagy sikerén felbuzdulva s fontosságát látva, most könyvalakban is kiadta az előadás szövegét.

Gombos György igen megszívlelésreméltó szavakat mond el a kis kötet bevezetőjében a magyar etnikai határok növelésének szükségességéről s alaposan kifejti azokat az okokat, melyek folytán a külföldi: élő magyarok hazatelepítése mind szükségesebbé válik. A bukovinai székelyek tavalyi letelepítési akciója teljes sikerrel járt. Bácskában ez a telepítési akció máris 5 százalékkal növelte a magyarság arányszámát s nem szabad elfelejteni, hogy ez a biológiai nagyszerűen egészséges nemzetrész jórészt 8—10 gyermekes családokból áll s minden bizonnyal a jövőben is nagy hatással lesz bácskai magyarságunk számának növelésére. A hazatelepítés leírásának során lelkes magyarsága mellett Gombos meleg szavakat talál a székelyeket könnyes szemekkel búcsúztató bukovinai románok számára is és ebben a búcsúztatásban a jövőbeni magyarságunk európai sorsközösségének biztosítékát látja.

Könyve végén vitéz Nagy Iván, a külföldi magyarságot pompásan ismerő szakember adatainak felsorolásával bizonyítja

hogy milyen nagy feladatok várnak még ránk a külföldi magyarok hazatelepítése terén. Rámutat arra, hogy helyre kell itni a liberális-kapitalista régi világrend hibáit melyekkel külföldre engedte a drága magyar vért s ugyanakkor helyet adott a hivatalosan mind nagyobb számban bevándorló zsidóságnak. Gombos György a zsidóság rendszeres kitelepítésével párhuzamosan a külföldre vándorolt magyarok hazatelepítését kívánja, de ebben a hazatelepítésben a most kialakuló jobb Európa érdekét is látja. „Az utókor vonna felelőségre minket — írja befejező mondatában —, ha a világtrendeződs nagyszerű folyamataival együtt a külföldön élő magyarság hazatelepítésének kérdését nem oldanánk meg.” S ebben minden nemzetét féltőn szerető ember igazat ad Gombos Györgynek.

Csuka Zoltán

A HORVÁT KÉRDÉS. Bajza József válogatott tanulmányai. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Tóth László. Budapest, 1941. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 529 lap.

A magyar történelem új korszaka előtt állunk. Tudjuk, hogy mit akarunk, de jövőt firkésző tekintetünk elől még köd takarja el az utat, mely feladatunk betöltése, célunk felé vezet. Erre az útra fel kell készülnünk. A felkészülésnek első lépése kell legyen megismerni azokat a népeket, melyeknek a mi útunkra több vagy kevesebb behatása, történelmünk mikénti alakulásában több vagy kevesebb szerepe lesz.

Horvát vonatkozásban a megismerés alapjait Bajza József, a horvát és a „dél-szláv” kérdés világos látású nagy szakértője rakta le cikkeiben és tanulmányaiban. Munkája éppen úgy, mint ritka egyénisége útát és példát mutató. Egész életét a horvát kérdés vizsgálatának szentelte, mert

még fiatal korában felismerte e kérdés rendkívüli fontosságát és azt, hogy e kérdés megoldásának elősegítésével a magyarságot szolgálja. Olyan időben kezdte meg tanulmányait, amikor a magyar—horvát viszony már szinte reménytelenül megromlott s a kibontakozást mindkét oldalon rendkívül megnehezítették a nagy vonalak átlátni nem tudó napi politika lobogó színpadai. Bajza a magyar—horvát viszony e forrongó állapotában fiatal kora ellenére pár éves tanulmány után a nagy területeket, évszázadokat és törvényszerűségeket átlátni és kormányozni tudó magyar nemes ösztönével meglátta az egyedüli helyes utat. Ennek az útnak következtetés, soha meg nem alkuvó, a megismerés és a sikertelenségeken el nem keseredő hirdetője és követője lett, mert sohasem vesztette tekintete elől ideáljait. Munkásságának a tárgyilagosságot az adta meg, az lette lehetővé számára a napi politika fölé való emelkedést, hogy problémáját nemesen a magyarság, de ugyanakkor a horvátország szemével is látta. O maga mondotta magáról, hogy „egy évtized keserves munkájával iparkodott magában a magyar és a horvát nemzeti eszme összhangját megteremteni és... az a szubjektív érzése, hogy egyformán magának vallhatja mindkét nemzet törekvéseit...” „Rám nézve — írta egyik cikkében — a magyar—horvát viszony a személyes élmény jellegét vette fel és én ezt már nem tudom kizárólagosan magyar szemmel nézni. Családi hagyományaimnál és saját munkásságomnál fogva minden idegslámmal hozzáöttem a magyar kultúrához, de magamévá tettem a horvát kultúrát is és ez nem idegen masszaként él bennem, hanem teljesen belém idegerte magát...”

Az alap, melyre egész munkásságát építette, az a meggyőződése volt, hogy a magyar és a horvát nemzet egymásra utaltak s e tény át nem értése, a belőle folyó következtetések levonása elől való elzárkó

zárás csak káros testvérküzdelmet és mindkét nemzet életében szenvedést eredményezhet. Bajza a magyar-horvát sorsközösségből levonta a következtetéseket és cikkeiben — nem törődve az esetleges népszerűtlenséggel és gyanakvással — e következtetéseknek bátran hangot adott: A két nemzet közé emelkedett ellentétek szétoszlását csak a testvéri kapcsolatot átérző és a magyarság és horvátország magasabb közös érdekeit szem előtt tartó nagyvonalú és győztes megoldás hozhatja meg. Rámutatott arra, hogy a magyar kormányok a horvát kérdés lényegét kizárólag az 1868. évi magyar-horvát kiegyezés szemszögéből nézik s e kiegyezés betűjéhez mindenképpen ragaszkodva annak adják a hatalmat Horvát-Szlavonországban, aki e kiegyezést külsőleg hajlandó elfogadni. Pedig — hirdette — a horvát probléma súlypontja nem a horvátságban, hanem a magyarsághoz való viszonyban, hanem azon a kérdésen van, hogy Horvát-Szlavonországban a horvát nemzeti eszme és a „délsláv” idea küzdelme hogyan dől el. A horvát eszme a horvát tradíciókon épül. Győzelme e tradíciók fennmaradását jelentené, a nyugati kultúrához való ragaszkodás éles hangsúlyozását és ezzel azoknak a történelmi gyökerű köteleknek megerősödését, melyek a horvát nemzetet a nyugati kultúrához társítják, a magyar nemzethez és a nyugati berendezésű Habsburg-monarchiához fűzik. A délsláv eszme hívei tagadják a külön horvát etnikum létét vagy fennmaradásának jogosultságát és a déli szláv népek összeolvasztásával egy új, egységes délsláv nemzetet akarnak teremteni. Ennek az eszmének a dala a horvát nemzetet a magyarsághoz fűződő kötelek megglazulását eredményezné és új kapcsolatok keresését, melyek a horvát nemzet sorsát a keleti kultúrában élő balkáni szerb nemzethez fűzik. Tehát a délsláv eszme, párosuljon bár az kifelé az 1868-as kiegyezés elismerésével s így a belátás és mérséklet látásával, lényegénél fogva államhátró, a horvát eszme viszont, jelenjék meg bármily heves magyaryűlölet és önállósági törekvés kíséretében, lényegénél fogva államépítő. „Homokból akar az várat emelni — írja — aki nem államépítő, hanem államhátró törekvéseket akar az állam szolgálatába állítani.”

Türelmetlenül követelte a szerbek általi irányított és az ő nagyszerb céljaikat szolgáló délsláv színezetű pártnak, a szerb-horvát koalíciónak a hatalomról való eltávolítását s a magyar-horvát kiegyezés revíziójával a horvát nemzeti eszme unionista híveinek uralomra juttatását. Szava hatás nélkül hangozott el. Mégis írt és követelt az utolsó pillanatig. Horvát-Szlavonországnak a Magyar Szent Koronától való elszakadását közvetlenül megelőzően keserűen így ír: „Ugy érzem, a végzet súlyos léptekkel közeleg s ha össze nem fogunk mi egymás megértésére törekvő magyarok és horvátok, Jugoszlávia álarcában diadalra jut a nagyszerb eszme, elsüllyed a horvát nemzet és örökre megbénul a magyar.” És bekövetkezett az, amit évek óta jósolt: A szerb-horvát koalíció levette az álarcát s a szerb vezetők irányításával, a horvát nép megkérdése nélkül belevitte Horvát-Szlavonországot a szerb célokat szolgáló SHS királyságba.

Nem hagyta abba a munkát. A legfőbb cél, mit maga elé tűzött: a magyarság és a horvátság szétlante testvéri kézfogása — bár beláthatatlan időre szinte lehetetlenné vált — továbbra is tűzött. „Nem lehet

az — írta 1919. januárjában —, hogy nyolcvan év együttléte csak a történelem szeszélye lett volna. Nem lehet az, hogy ennyi időt együtt tudunk volna tölteni, ha nem lett volna közöttünk lelki rokonság. Amit eltékozolt nagyapáink és apáink nemzedékének felületes horvát politikája, azt talán új formában visszaszerzi a mi önzetlen munkánk következtében fiaink és unokáink nemzedéke.” A magára vállalt feladat betöltése felé vezető út hosszabb, viszont bizonyos szempontból egyszerűbb lett. Az új helyzetben ugyanis felszabadult az alól a nehéz kötelesség alól, hogy a napi politika harcai között egyszerre három fronton küzdjön: A horvát eszme híveinek a szélsőségektől való visszatartásáért, a délsláv eszme ellen és a magyar kormány és közvélemény felvilágosításáért. A horvát eszme szélsőségeinek kiritikája aktualitását veszítette. A délsláv eszme elleni küzdelme könnyebbé vált, hiszen a délsláv eszme éppen Jugoszlávia adta meg a halálos döfést. Új magyar társadalomnak írt, amely a szörnyű omlás után mindent újból kezdett építeni s új tervek alapján készülő épületének köveit a költőanyagot történelmének tapasztalataiból kívánta meríteni. Ennek a magyarságnak Bajza József nyújtotta horvát vonalon a jól lemért és világosan megfogalmazott tapasztalatokat. „A magyar-horvát unió felbomlása” c. nagyszerű tanulmányában „higgadt mérlegelést adta egy nyolcvanéves állami kötelek szétbomlása végzetes körülményeinek, okainak és következményeinek”. Tette pedig ezt azzal az építő meggyőződéssel, hogy „a regeneráció útja felé a múltat tényeknek megismerése az első lépés”. A múlt bemutatása mellett munkájának nagy részét a horvát kérdés új alakulásának a magyarsággal való részletes megismertetésének szentelte. Nagyszerűen ismerte a jugoszláv állam bel- és külpolitikát, kulturális és gazdasági problémáit s így sokszor hangzatosított meggyőződése volt, hogy Jugoszlávia gyökerében beteg s bukása elkerülhetetlen. Meálapításait a történelem sok vonatkozásban éppen a közelmúltban beigazolta. Jugoszlávia szétomlását Bajza József már nem érthette meg. Négy éve már, hogy eltávozott közülünk. De cikkeiben és tanulmányaiban ma is irányít és tanítja az ifjú magyar nemzedéket tárgyaló ságra, nagyvonalúságra és az ideálok iránti harcos hűségre.

Bajza József cikkeinek és tanulmányainak összegyűjtője és kiadója nemcsak kötelességet teljesített Bajza József emléke iránt, de nagy szolgálatot tett a magyar-horvát sorsközösség gondolatának s lehetőségét adott a horvát kérdés iránt érdeklődő magyar ifjúságnak, hogy Bajza tárgyaló munkaeredményeinek ismeretében biztos léptekkel indulhasson el a magyarság szolgálatának útján.

A könyvet Tóth László egyetemi ny. r. tanárnak „Bajza József és a horvát kérdés” c. tanulmánya nyitja meg, végén pedig Supka Ervin állította össze Bajza József irodalmi munkásságának jegyzékét.

Stollár István

ISBERT ALBRECHT OTTO DR.: „UNGARN.” 1941. Junker u. Dünnhaupt Verl. Berlin, 62 l.

Dr. F. A. Six professzor kiadásában megjelenő Kleine Auslandskunde-sorozat 9. kötete ez a kis könyv. A szerző feladata az volt, hogy rövid átvonaton az átlag olvasóközönségnek megbízható, komoly ismeretést adjon Magyarországról, a terü-

leti viszonyokról, a népről, az államról, a gazdasági életéről és a műveltségről. A szerző sikerrel birkózott meg a nem könnyű feladattal. Csak igen gyakorlati szem, igen szorgalmas és komoly kutatások és tanulmányok után vállalkozhatik valaki arra, hogy idegen ország viszonyaiból a legenyegesebbeket ilyen röviden összefoglalja. Isbertnek általában sikerült jellemző és vázlatossága mellett is érdekes képet festeni az országról s ezzel komoly szolgálatot tett a német olvasóközönségnek.

Ki kell emelni a szerzőnek azt a törekvését, hogy tárgyilagos hangon számoljon be, mint olyan, aki nemcsak ismeri az országot s annak viszonyait, hanem, mint aki meg is érti azokat. Ez a megállapítás talán sokak előtt furcsának tetszik, akik idehaza e könyvet olvassák, mert joggal mutathatnak rá jó néhány olyan részre, amelynél a tárgyilagosság jelzője semmiképp sem illeti a szerzőt. Akik azonban az első világháború utáni német irodalom hazánkat illető részét alaposabban ismerik, azok, úgy hiszem, osztják a véleményemet, hogy Isbert könyve nem a túlzó és nem a magyar viszonyokkal szemben értetlenséget és idegenkedést mutató szerzők művei közé tartozik. Ő sem tud szabadulni egy csomó előítélettel, egy csomó komolytalan jelszótól és főleg a magyarországi népi és nemzetiségi viszonyok megítélése terén nem tud sem a szakszerűség, sem a pontosságig eljutni, de ezen a téren olyan kitaposott és — nyugodtan állíthatjuk — félretaposott utat jár a szerző, hogy igazán nagy egyéniségnek, majdnem forradalmi szellemnek kellene lennie ahhoz, hogy tárgyilagos tudjon maradni. Talán nem is egy ilyen kis népszerű útmutatás az a keret, amelyben a német írók revidálhatják a nemzetiségi és népi problémák terén a magyarországi viszonyokról vallott téves felfogásukat.

Mindjárt könyvének elején a területi viszonyokról írott fejezetben egy számadatot közöl Isbert a Trianonban idegen uralom alá esett összefüggő magyar néptérület kiterjedéséről és ezt 20.000 km²-nek mondja. Igen kevés utánajárással megállapítható volna, akár a magyar, akár az utóállamok népszámlálásait fogadja is el híttel érdeklődőknek, hogy az összefüggő magyar néptérületek kiterjedése mindenképpen kétszer-háromszor nagyobb az általa megadottnál. Sokkal jobban eltávolodik a komoly tudományos alaptól a szerző a jelenlegi Magyarország nemzetiségi viszonyainak megállapításánál. A magyar anyanyelvi statisztikára minden különösebb bizonyítás és magyarázat nélkül rácsúti a megbízhatatlanság bélyegét és ehelyett a „népcsoportok saiat becslését” (Selbstschätzung der Volksgruppen) találja megbízhatóbbnak. Alig lehet megérteni a statisztikai dolgozokban művelt embertől, hogy a népszámlálás igen nehéz és óriási apparátust igénylő munkájának megerőtlenítésére népcsoportok, azaz pártszervezetek saiat érdekeiknek megfelelő becslését állítja szembe. A népszámlálás egy igen nagy számláló garnitúrával végrehajtott és nyilvánosan lefolytatott akció, melynek eredményeiben lehetnek hibák, vannak is minden ország területén, lehetnek szántáradékos torzítások is, azonban a helyi részletes adatok közzétételével ezek nagyrészt felderíthetők (mint ahogy az utóállamok népszámlálásairól világosan bebizonyítható volt a nemzetiségi viszonyoknak erős torzítása). De bármennyi hibát és torzítást tartalmaznak is, komolyságban és megbízhatóságban nem lehet melléjük áll-

tani politikai szervezeteknek minden szak- szerű felvételt nélkülöző, kitalált száma- adatait, hiszen itt a torzításnak és téve- déseknek nincsenek határai.

A szerző maga is érzi, hogy igen bizony- talan talajra tévedt és megpróbálja alátá- masztani valamivel a „beesült” adatokat. Ez a valami a nyelvtudás statisztikája. Megállapítja, hogy a nemzetiségi nyelvek is beszélő magyar anyanyelvűek általában nem magyarok, hanem aszerint, hogy szlo- vákúl is beszélnek, szlovákok, vagy ha ro- mánul is beszélnek, románok és így to- vább. Mindössze a német nyelvet is beszélő magyaroknál retten meg maga is elméle- tétől és ott megengedi, hogy elképzelhető az, hogy valóságos magyar emberek né- metül is beszéljenek. A népesoportok bees- léséből származó nemzetiségi statisztiká- nak ilyen alátámasztása rosszabb, mintha nem próbálta volna alátámasztani a szerző semmivel állításait. Mert elképzelhetetlen az, hogy kevert területen élő különböző nemzetiségek közül mindig csak egyik ta- nulja meg a másik nyelvét és a másik soha- sem az egyikét. Nem képzelhető el az, hogy csak a kisebbségi nemzetiségekhez tartozók tanuljanak meg magyarul a vegyes terü- leteken és a magyarok sohasem tanulják meg a más nemzetiségek nyelvét. Csak ebben az esetben lehetne ugyanis az ide- gen nyelveket is beszélő magyar anyanyel- vűek között magyarrá asszimilált idegene- ket keresni. Elméletben is lehetetlen ez, de aki a különböző nemzetiségi vidékeket Magyarországon ismeri, az tudja, hogy ténylegesen is az a helyzet, hogy jelenlő számban beszélnek magyar emberek más nemzetiségek nyelvét. De különben is jel- jes joggal állíthatnánk szembe Isbert fel- fogásával azt az ellentétet, de éppen any- nyira helyes, illetve nem helyes felfogást hogy a nemzetiségi erőviszonyok megha- tározásánál a magyar anyanyelvűek szá- mához hozzá kell adni a magyarul beszélő más anyanyelvűek számát is. A nemzeti- ségek és különösen a németiség lélekszá- mának túlzásból következik a település- területek megjelölésénél való túlzás.

A népeségi fejezetben talált alaptalan túlzásokhoz hasonló hibákat a többi feje- zetben nem találunk. Az természetes, hogy történelmi viszonyainkat nem belülről, ha- nem kívülről látja s ezért sok minden más színt kap az ő előadásában; nekünk lényeges momentumok nála kimaradnak viszont a színezés néha téves látzatokat kelt. Az is bizonyos, hogy a szerző nem tudott szabadulni abban a tekintetben sem az igen sajnálatos módon kitaposott úttól hogy minden más, nem magyar, közép- és kelet-európai nemzet és nép érintésénél könnyebb neki tárgyilagossá, sőt jóindulatú hangot találni. Úgy érezzük, hogy e téren a német írók a saját maguk kárára vannak tévedésben s hogy e tévedések politikai téren is már eddig is sok kellemetlen esá- lódásra vezettek s nincsen kizárva, hogy a jövőben is vezetni fognak. Semmiesetre sem jóindulatú beállítás az, amikor arról beszél Isbert, hogy Magyarországon a fa- lusi nép nyomorában (Elend des Landes- volkes) a németiség is osztozik. Hiszen ő maga állapítja meg a 23. oldalon, hogy az egészséges kisbirtokok és középbirtokok terén a németiség mennyivel jobb helyzet- ben van, mint a magyarság és arányszá- mához képest mennyivel több birtokterület van a kezén. Azt is, hogy a szegény törz- birtokosok és a birtoktalan mezőgazdasági családok és munkások között a németiség a magyarságnál messze kisebb arányban szerepel. Aki pedig ismeri a magyarországi

német településterületek gazdasági viszonyait, mint ahogy a szerző is elismeri, az nem írhat „nyomorrról”. Elszórtan máshol is találunk bántó dolgokat. Így pl. szüksé- gesnek tartja kiemelni a szerző a soproni népszavazásról azt, hogy látszatszavazás volt. (Scheinabstimmung.) Amit a soproni népszavazás ellen fel lehet hozni, az töb- bé-kevésbé minden eddig végrehajtott és ezután végrehajtandó népszavazásra is áll.

Nem célunk azonban ezeknek a bántó- de — meg kell mondanunk — nem az egész szövegre jellemző jelzőknek és meg- állapításoknak a felsorolása. Ugyancsak elmellőzzük a könyvben előforduló apró számhibák felsorolását, de meg kell állá- pítanunk, hogy túlsok az összeadási, szá- zalékolási hiba és a valószínű sajtóhiba Szakszempontból kifogásolható az is, hogy népmozgalmi és gazdasági viszonyok je- lemzésére egy-egy év adatait hozza föl a szerző, holott feltétlenül több évi átlaga- ad csak jellemző képet.

A felsorolt hibák mellett is a összh- nyomás a könyvről inkább kedvező, mint kedvezőtlen.

Rónai András

VAJDA IMRE: VÖRÖSMARTY MIHÁLY MŰVEI REGÉKBEN *Bp., 1942. Rózsavölgyi és Tsa. 328 l. (Halhatatlan Írók Regéi. 1. szám.)*

„A Kárpátok medencéjébe bezúdul a szél. Új nép tűnt fel a magas bércék mö- gött és új korszakot ígért Attila hajdani birodalmának... Jöttek a magyarok fel- tartóztatlanul Etelköz felől...” — ilyen bevezető sorokkal ültette át regéjé- ben Vajda Endre Vörösmarty Zalán futá- sát. Utána a Cserhalom, Tündérvölgy, Dél- sziget, Széplak, A rom, A két szomszéd- vár, Az áldozat, Csongor és Tünde meséi következnek. Már eddig is többen mondo- ták és fogják még mondani: „Mi szükség volt az istenáldotta költőt és költészetét ügyetlen naiv mesemondóvá, mesévé torzít- ni. Amit megcsinált Lamb Shakespae-rel, Bédier a Tristan és Isoldával, Hauptmann a Parsival-átdolgozással, annak nálunk nem lesz közönsége.” E visszautasító, ke- vés körültekintéssel, könnyelműen megál- kotott kritikák önmagukat rongják le azok szemében, akik a kis regékötet szép- és jótulajdonosságait olvasásával és mélyebb megfontolásokkal felismerik.

A regévé alakított Vörösmarty-költe- mely hangulata, meséi tartalma kitűnően simul Vajda átültetéséhez. A költő gyö- nyörű nyelve pedig Vajdára is olyan nagy hatással volt, hogy egyéni szókínese telje- sen háttérbe szorult és mindenütt a meg- hamisítatlan és mégis friss elevénységgel csengő Vörösmarty szól az olvasóhoz. „Naiv”-nak bélyegezhető olvasmányról szó- sincs pejorativ értelemben; az egyes regé- ben van ugyan naiv elem, de, mondanunk sem kell, az a mese természetével függ össze. A „Vörösmarty-regék” még a napi munkájából fáradtan hazatérő szellemi munkásnak is nyúlhatnak üdülést, elra- gadó élvezetet. „A Halhatatlan Írók Művei Regékben” e sorozatnak célja — írja a szerkesztő Kozocsa Sándor — műfajbeli és az ezzel egyváltó nyelvészeti változta- tásokkal a halhatatlanokat ismét élőkke változtatni. Képzesszékben őrzött klasszikusokat újból forgatott, olvasott könyvekké varázsolni.” Ez is célja. Mi legelőször annak az ifjúságnak szánjuk, melyet még az iskola nem kötelez Vörösmarty és a többi klasszikusok olvasására. Egészen bizonyosak vagyunk abban, hogy

később, mikor újra előkerülnek mint „kö- telező olvasmányok”, nem fognak az ifjú olvasók lelkében olyan keserűséget kelteni ahogy az köztudomású róluk. Ezt tapasztalatból is állíthatjuk, mert visszaemlék- szünk arra a hatásra, melyet nyolcezeré- des korunkban Benedek Elek Arany Toldi-trilógiájának mese-átdolgozása kel- tett bennünk; s mikor az iskolapadban már az „igazi” Toldi-trilógia várt bennün- ket, a vele szemben érzett mohó kíváncsi- ság felkeltésében Arany kiválóságán, a magyar frodalomnak végtelen szeretetén kívül igen nagy része volt Benedek Toldi- meséjének. A tervbevevett roszorozat külön- ösen ajánlható olvasmány a nemrégén felszabadult országrészek zengőbb és ser- dültebb magyarságának, mely az elnyoma- tás évelben nem-igen nyithatta ki ajkát az annyira tiltott magyar szóra és épen ezért kultúrkincsünknek a közvelen forrásból való megértése ma számukra még nehe- zen menne.

Ezért köszöntjük ezt az új sorozatot, jól megválasztott, gazdag tervezetét örömmel hiszen mindenekelőtt a magyar ifjúságot fogja nemzete és az emberiség kultúrkin- cseire ráirányozni.

Szemző Pirokka

GERGELY PÁL: SZÉKELYFÖLD MIN- DIG ZÖLD. Szerző kiadása, Budapest, 1941 karácsonyán.

A visszatért Székelyföld keresztmetsze- tét kapjuk ebben a kis kötetben, amelyet a Székelyföld kitűnő ismeretével és örök szeretetével állított össze szerzője. Bemuta- tja a dolgozó Székelyföldet, majd a példaadó híres székelyek sorolja fel s mi, akik a külföldi magyarok életét figyel- jük, különösen figyelemreméltónak tart- juk, mennyi bolyongó nagy fia támadt a székelységnek, akik a világon szertéjára is nemzetük hírét és nevét gyarapították. Igen érdekes és figyelemreméltó részlet a székely ifjúság 23 éve Csonkamagyaror- szágon, amely annak bizonyossága, hogy ez a szülőföldjéről több, mint két évtizede el- kénszerített fijság szüntelenül hitt Erdély visszatérésében s dolgozott is érte — a székely mítosz kultuszának ápolásától kezdve a hétköznapi aprómunkáig. Külön fejezetet kapott a könyvben a székelyek bácskai honfoglalása. A székely nép le- kének, fizes adomáinak, jövedvének ismer- tetése után Kolozsvárra kerül sor, majd a székely vidék s nép különböző részeivel foglalkozik. Gergely Pál egész könyvéből a székelyek nagy szeretete árad s ez adja meg a kötet legmélyebb értékét. A nép- szerű módon megírt, kedves kötet minden bizonnal széles néprétegekben talál ör- vendező olvasókra.

(cs. z.)

SCHMIDT JÁNOS: NÉMET TELEPE- SEK BEVÁNDORLÁSA HESSZENBŐL TOLNA—BARANYA—SOMOGYBA A 18 SZÁZAD ELSŐ FELEBEN. (82 o.)

A német bevándorlás történetének egyik fejezetéről: a hessenai protestáns német- ségnek Tolna—Baranya—Somogyba való letelepedéséről a szerző tollából tárgyila- gosan, a források lelkiismeretes felkutatá- sával, a tények elfogulatlan elbírálásával megvilágított képet kapunk. Hogy III. Ká- roly császár és király németeket telepített le hazánkban, annak okát a szerző a tele- pesek otthoni sorsában és hazánknak a bevándorlás lehetővé tevő népességi és gazdasági viszonyaiban látja. Az egykori hessenai nagyhercegség parasztsága sokat szenvedett és nagyon leszegényedett a kü-

lőnböző háborúk, a zsoldos seregek fenntartása, a falkavadászatok, elemi csapások stb. által, szívesen próbált tehát szerencsét új hazában. A 150 éves török uralom után a felszabadult területek ősi magyar lakossága, parasztság és középosztály egyaránt csaknem teljesen elpusztult. Magyarország meggyűrült lakossága kevés volt ezeknek a területeknek a benépesítésére. Nem hallgatja el azonban a szerző, hogy ebből a gyér lakosságból is soknak elvette a jogos tulajdonát a „*neoaquistica commissio*”. A gazdasági élet megindításához minél több munkásszóra volt szükség. A hesszeni tartományokra az 1720-as évek elején terjesztette ki telepítési tevékenységét III. Károly, Ernő Lajos fejedelemtől két ízben is kért levélben telepéseket (1722-ben és 1729-ben). A császár ügynökei („Werber”) a kivándorlás érdekében erős propagandát fejtek ki. A kedvező telepítési feltételeknek az lett az eredménye, hogy valószínűsítően a kivándorlási láz támadt. A fejedelem ugyan korlátozta és megszorította a kivándorlást, de nem tudta megakadályozni, hogy alattvalói titokban el ne hagyják az országot. A szöke kivándorlók száma jóval nagyobb volt, mint azoké, akik engedéllyel távoztak. A 20-as évek elején volt a legerősebb a kivándorlási láz, 1724 után csillapult, az 1730-as években megint erősödött és még az 1760-as években is érezték hazánkba Hessenből telepéseket. A hesszeni telepéseket a császár a Bánáthba szánta, legtöbbjük azonban Tolnában telepedett le a Mercy grófok birtokain. E grófok között a legjelentősebb Mercy Claudius Florymundus, a Temesvártól felállított telepítési bizottság elnöke. A „legszemrevalóbb” bevándorló csoportokat saját birtokaira telepítette le. A Mercyeken kívül még több földesúr is telepített le hessenieket: a Meszlényiek, Styrum-Lyumburg gróf, Monasterly János, Schilson báró stb. A szerző kikutatja, hogy a telepések Hessennek mely helységeiből jöttek hazánkba és kimutatja a hesszeni eredetű telepes családokat Varsád, Kalazno, Kistormás, Kismányok, Majos, Mucsfa, Izmény, Mekényes, Gyöng és Szarvad községekben.

Sok értékes adatra, megállapításra bukkanunk munkában a német nyelvjárás — a történelem és a magyar néprajz — kutató is. (V. ö. pl. Székfi: Magyar Történet e. munkája egyik állításának megcáfolását. (24. o.) Györköny magyar község vegyes lakosú majd német községgé válásának leírását (49. o.) stb.) A hagyományos magyar-német jóviszony ápolását is szolgálja munkájával a szerző. A hesszeni telepések utódai „immár 200 éve élnek e hazában, melynek mindig hű fiait voltak s a magyar nemzeti kulturális életet is nem egy értékes férfival ajándékozták meg. Kétszáz éven át semmi sem zavarta meg a jóviszonyt ősmagyar és német-magyar között. Mindkettőnek végtelen kára válnék, ha a két évszázados barátságos viszony felborulna közöttünk.”

Makay Attila dr.
MAI MAGYAR KÖLTŐK. ÖSSZEÁLLÍTOTTA ÉS BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA: VAJTHÓ LÁSZLÓ. (Dante-kiadás, 1941, 187 l.)

Mai napság itt-ott szokássá lett a civilizációról fanyalogni beszélni. Pedig hogy a civilizáció mennyire hasznos dolog, az pl. már akkor is kitűnik, amikor megjelenik a mai magyar költőkből összeállított egy antológia s ennek ellenére is az antológia szerkesztője életben marad. A törvényt sújtó kezétől való félelmükben nem

merik agyonverni őt a mindenkori sértett becsvágyú „élő holt” költők.

Igy értjük meg, hogy Vajthó László, a kiváló irodalomtörténész is túlélte a „Mai magyar költők” c. antológiája megjelenését. Pedig ha a sértett költői becsvágy fegyvere: a „bírálat” ölni tudna, ő már rég halott lenne. Szerencsére az effajta „bírálat” visszafelé elsülő rossz fegyver. Ilyen fegyverrel hadakozni — izlés és lelkiismeret dolga. Bővebben nem is érdekes foglalkoznunk az effajta fegyver tényeivel. Mert az még egy kontárnak is kiszúrja a szemét, hogy ebben az esetben úgy járunk, mint az egyszeri katona. Az egyszeri katona egy társaságban arról mesél, hogy álmában haroban volt. Egyszerre csak egy franciát lát az árokban s levágja annak egyik karját, aztán a másikat, majd a lábát mindkettőt. „Mért nem mindjárt a fejét, maga szörnyű ember! — sikoltott fel a társaság egy hölgytagja — legalább akkor nem szenvedett volna annyit.” „A fejét már levágta más.” — szabadkozott a katona.

Egy dologban mégis igazat kell adnunk a mi fejletlen franciáknak: Vajthó nem foglalkozik a mai magyar költők nyelvénél fejlődésével. Bizony ez kár. De olyan kár, aminek a panaszos „bírálat” inkább örülhetne, ha csupán a saját nyelvére (Zunge) gondolt. És olyan kár, ami egyedül azt igazolja, hogy Vajthónak helyén van a feje. Mert lássuk csak, mit mond Vajthó bevezetése elején: „Az olvasó ne várja tőlünk, hogy művészi értéküket (a mai magyar költőket) szegről-végre elemezzük vagy az előbbi nemzedékek mérlegére tegyük. Ezt elvégzi ő maga, a saját ízlése, világnézete szerint. Mi csak megkönnyítjük az ítéletét s inkább fiatal költőink sorsát emlegetjük s azt a kort, mely kialakulásukra befolyással volt. Ime ennyit ígér Vajthó bevezető tanulmánya. Ha kizárólag ez ígéretnek beváltására szoritkoznék, már akkor is megtenné a maga kötelességét. De mennyivel többet ad az ő érdekesen új és jó megfigyelésekben bővelkedő finom tanulmánya, mint amennyit ígér! Adja a mai magyar költőknek úgy szólván egész genealógiáját és areképjét esztétikai és lélektani szempontból egyaránt. Adja pedig a legközvetlenebb módszerrel, annyira hajol oda az új költőnemzedék minden fölötti tagjának művészetéhez, amennyire ezt az általános irányok szemmelartása megengedi. S mégis mennyi szeretettel hajol oda s mennyire elevenjére tapint mindegyiknek! Ahogy pl. Erdélyi József és Illyés közt párhuzamot von, vagy ahogy a mai hazafias lírát a szociális lírával azonosítja s ennek alapján az idősebb erdélyi költők hazafias líráját méltatja: az éppoly eredeti és finom, amilyen szellemes és találó Ady elődeire gyakorolt hatásának szövételete.

Ennyit Vajthó kiváló bevezetéséről. És mit szóljunk magáról az antológiáról? Ez utóbbi éppoly kiváló a maga nemében, mint az előbbi. Azzá teszi az anyag kiválasztásának munkáját. A Mai magyar költők anyagát a világháború óta felépített költőink művei teszik ki. A kötetben szereplő szerzők legfiatalabbja kb. huszonöt éves, legidősebbje pedig negyvenöt éves. Mintegy negyven költő kétszáz versével a gyűjtemény valóban az új magyar költészet első nagy, átfogó seregzelemje, — ahogy azt Vajthó megállapítja. Belőle megismerheti a közönség a mai líra minden számottevő irányát. De megismerheti minden számottevő tehetségét is. A szerkesztő ugyanis éberrel vigyáz arra, hogy a

mai magyar líra közösségi és egyedi arcát egyaránt kielégítően mutassa be. S finom ízlését és emelkedett szellemét dicséri, hogy két szék közt nem esik a pad alá. Mind az irodalmi divatokat, mind az egyes költő-egyénségeket tisztá esztétikai magaslattól ítéli meg. Így szerencsésen elkerüli mindkettőnek különcködéseit, vagy éppen hőbortjait.

De valami hibát elkerülni — az még csak negatív erény. S miben rejlenek Vajthó anyagkiválasztó szempontjainak pozitív eredményei? Abban, hogy költői irányokon és tehetségeken keresztül a legjobb fényben meg tudja idézni ő a mai magyar szépséget, egyben a mai magyar lelkületet. Rendkívüli szépség és korjellem nála sohasem kerülnek egymással ellentétbe. Nem úgy gondolkozik ugyanis, hogy mennél átlagosabb szépségű valamelyik vers, annál jellemzőbb a kor lelkületére, inkább ennek az ellenkezőjét játszik valani, mert az örökkévalóság távlatából nézi a kort. Így értjük meg, miért mutatja be mindegyik költőt lehetőleg jelentősége arányában. Hogy aztán az arányt minden esetben el is találja-e, azon lehetne vitatkoznunk, ha jóelőre ki nem húzná vitatkozásunk mérlegfogát. De kihúzza a következő kijelentésével: „a versek száma, vagy az az oldalterjedelem, mely egy-egy költőnek jutott, nem föltétlenül értékelző is. Nemelyik költőt kevesebb versből is jól meg lehet ismerni.” Szerencsére Vajthónak ez a kijelentése többnyire a nem — első — vonalbeli vagy nem teljesen kiforrott költőket éri: ezért a rendkívüli költői szépségek érvényesülésének ez a kijelentés csak kis részben válik korlátozó elvévé.

Ami egyébként még a mai magyar szépséget illeti, ebből a szempontból külön figyelmet érdemel az antológiában jelentkező kisebbségi szépség. A kisebbségi szépség a halál árnyékában bontakozott ki. S a halál közelsége sajátos életességre tanította meg. Ez az élet szépség távol áll ugyan Erdélyi-Illyés-féle szabad népi lendülettől, de távol áll a nagyváros fásult közönyétől, unalomérzésétől és kacér, kendőző — menekülő — játékoságától is. A kultúrának és az embernek valami sztoikus fegyelmű egymásra hangolódása adja meg az élet szépséget, melyben a természet példája a követítő. Innen van az, hogy a Vajthó-bemutatta kisebbségi költőink valamennyien a szépség irodalmias megszállottjai és mégis a legegészebb emberek.

Asztalos Dezső
GYÖRFI ERNŐ: FELESEGSZERELEM
Szerző kiadása, Zágráb, 1941.

A zöldszínű kis kötet címlapján fehér papíros áll s rajta ez a szöveg olvasható: „*A Független Horvát Államban megjelent első és mindeddig még egyedüli magyar irodalmi zsenge.*” Ez a raritás kétség-telenül növeli a kötet bibliográfiai értékét, a versek azonban bizony, sajnos, csak zsengek. Erősen zsengek. A költő feleségéhez ir szerelemes verseket, de kitűnik, hogy ez a feleség egyelőre még csak álomalak, nemlétezik és a költő csak a megálmódott feleséget dicséri, nem az élő. Mindenesetre a szerelmi versek egészen új változatát jelenti a lírának ez az új fajta, bár a költők a múltban is rendszerint csak jövőbelijüket énekeltek, Györfi a majdani feleségének előlegezi ezeket a feleségverseket, amelyekben a házasságot dicséri, a megálmódott asszonyt, aki hitves és eljövendő anya. Zsengének elfogadható versek és sokszor még reményekre is jogosítók Reméljük, szerzőjük fejlődni fog.
(cs. z.)

S A J T Ó S Z E M L E

KALANGYA. A Délvidéki Magyar Köz-
művelődési Szövetség irodalmi és kultúr-
tis szemléje. Újvidék, X. évf. 4. sz.

A Délvidék felszabadulása örömet hozott, de nagyon megbolygatta a délvidéki írók életét; kinek-kinek új életmód, kenyér után kellett néznie, a Kalangya eddigi szerkesztői is új életfeladatok elé kerültek — így magyarázható, hogy a folyóirat hónapokon át nem jelent meg és csak karácsonyra hagyta el a sajtót a tizedik évfolyam 4. száma. A Kalangya életében is új korszak kezdődött. 1932-ben indította ezt a folyóiratot Csuka Zoltán közreműködésével Szenteleky Kornél s azóta bizony a nehéz esztendőök hullámzásában nem egyszer küzdött a délvidéki magyarságnak ez a véglegesen kialakult és egyetlen folyóirata az élet és halál nagy kérdéseivel. Már a következő évben Budapestre távozott Csuka Zoltán s alig két héttel később, 1933 augusztusában örökre lehunyt szemét Szenteleky Kornél, a Délvidék Kazinczyja. Az elárvult folyóiratot új kezek tartották életben: Kende Ferenc, a délvidéki magyar könyvkiadás megszervezője és Szirmai Károly. Alig egy évvel később Marseilleben meggyilkolták Sándor jügoszláv királyt s a következő hetek a jügoszláviai magyarság nagy megpróbáltatásait jelentették, nem sokkal később a néhez helyzetben a Kalangya is ideiglenesen megszűnt. Aztán megint folytatták a munkát, Szirmai Károly és Draskóczy Ede állottak a lap élére s most újabb korszak kezdődött. Ahogyan most Herceg Jánost, a folyóirat új szerkesztője írja róluk: ők voltak az örökök a strázsán. Egészen a felszabadulásig vezették ők a folyóiratot, amely a felszabadulás utáni hónapokban, a nagy idők kavargásában egy ideig ismét szünetelt. Most aztán a Délvidéki Magyar Köz-
művelődési Szövetség vette kezébe a nagyműlt folyóirat kiadását és Herceg Jánost állította az élre. „Múlt és jövő” c. bevezetőjében Herceg visszapillantást vet a folyóirat múltjára, számadást készít s egyben a jövőbe mutató útra is rámutat; ma már meg vannak a helyi irodalmi hagyományok a Délvidéken s amit Szenteleky örökre hagyott, azt a régi szeretettel és új magyar hittel kell tovább fejleszteni. Szerezzük azt, ami a miénk” mondotta Szenteleky és a délvidéki magyar írók ezzel a jelmonddal folytatják az abbahagyott munkát. Az újjászületett Kalangyában Török László a bácskai magyarság szociális helyzetét ismerteti, Benez Boldizsár három nagyon szép és izes délvidéki verset szerepel, Kiss Lajos, a Délvidéki Zenckonzervatórium igazgatója pedig a délvidéki magyar gyermekdalokról ír értékes tanulmányt. Fekete Lajos két erős versével is szerepel, míg Csuka Zoltán Reményik Sándor kisbbségi költészetéről értekezik. A Kalangya második évtizedében minden biznnyal kiteljesíti azt a munkát, amelyet hősi korszakában alapítói megkezdtek.

MAGYAR SZEMLE. Budapest. Februári szám.

Vezetőhelyen Jánosi József jézustársasági atya ismertető cikkét közli XII. Pius pápa karácsonyi beszédéről. Krisztus szel-
leme nem választható el a nemzetkisebbségi vagy ha úgy tetszik, nemzetiségi, sőt népcsoporti elvektől sem, mert e szellem nélkül mindenféle „elv” frott malaszt marad s ezért tulajdonképpen az egész beszéd

szervez összefüggésben áll a nemzetiségi kérdéssel. Bár Jánosi megjegyzi, hogy sok utánjárás után sem sikerült az Osservatore Romanonak azt a számát megszereznie, amely a pápa beszédének hiteles szövegét hozta, így is igen sok tanulság meríthető a beszéd közölt részeitől és a hozzáfűzött magyarázatokból. A Magyar Szemle mindenestre keresztényi és becsületes dolgot cselekedett, mikor Jánosi szintén becsületes és keresztényi cikket közölt. Mindazok, akik a kisebbségi kérdéssel foglalkoznak, sok lelki épüléssel olvashatják el a Magyar Szemle vezetőcikkét.

A MŰEGYETEMI HALLGATÓK BAJTÁRSI EGYESÜLETE, A HUNGÁRIA, BOLGÁRNyelvű LAPOT ADOTT KI A BOLGÁR-MAGYAR BARÁTSÁG KIMÉLYTÉSÉRE.

A Hungária Magyar Technikusok Egyesületében, Cserhalmi Sándor külügyi vezér irányításával működő külügyi bizottság egyik célkitűzése az, hogy a Műegyetemen tanuló külföldi bajtársakkal a baráti és bajtársi viszonyt kifejelessze. Mivel Bulgáriában műegyetem nincsen, a bolgár hallgatók nagyrésze a budapesti Műegyetemen tanul. A magyar diplomát szerző mérnökök odahaza igen rövid időn belül vezető állásokba kerülnek, s ha mint nemzetünk igaz barátai térnek vissza hazájukba, kölcsönös kapcsolataink elmélyítésére társadalmi, gazdasági és politikai vonatkozásban egyaránt nagymértékben hozzájárulhatnak. Ez a gondolat vezette a külügyi bizottságot, amikor a bolgár bajtársakkal közös kívánságra felvette a kapcsolatot és a vezetőkkel történt kölcsönös megbeszélések nyomán a bolgár hallgatókból vendégesoportot alakított a Hungária keretében. Ugyancsak ezt a gondolatot támasztotta alá a Hungária Magyar Technikusok Lapja szerkesztője, mint a külügyi bizottság baltagja akkor, mikor a Bolgár Nemzeti Diákszövetség elnökségével itjtártakor kötött kölcsönös sajtócsere-re hivatkozva, a fent említett gondolatok alátámasztására bolgárnyelvű cirill betűkkel nyomott mellékletet adott ki a Hungária laphoz. A lap Dimitri Toszev meghatalmazott miniszter, budapesti bolgár cári követ meleghangú ajánló soraival nyílik. Vele párhuzamban dr. Imre Sándor a Műegyetem Rector Magnificusa üdvözölte a bolgár ifjúságot a Műegyetem nevében. Majd vitéz dr. Nagy Iván egyetemi magántanár, kultuszminiszteri osztálytanácsos, a Balkáni Bizottság tagja ír azokról a kedvezményekről, melyekben a Magyarországon tanuló bolgár diákok részesülnek. Tömböly Dénes országgyűlési képviselő, a Hungária lap felelős szerkesztője „Beköszöntőjében” a lap nevében üdvözölte bolgár bajtársainkat. Neráth Vilmos Hungária fővezér a Hungária hivatásáról; Cserhalmi Sándor külügyi vezér a bolgár-magyar testvériségről ír. Monostori Gusztáv csoportfő és Kovács László Hetedik vezér a Hungária szervezetét ismerteti. Schubauer Kálmán szerkesztő a bolgárok belépését a Hungáriába és további foglalkoztatásukat mondja el. Genesoff Valcsó bolgár alcsoportvezető célkitűzéseikről; Georgieff Stefan az Omortag Khan, a budapesti bolgár ifjúsági egyesület vezére a Magyarországon élő bolgár főiskolások helyzetéről, valamint azokról a baráti kapcsolatokról beszél;

melyek az Omortag Khan és a Hungária között fenállnak. Az anyagot Genesoff Valcsó fordította bolgárra. A lapot Schubauer Kálmán szerkesztette.

SÜDOST FORSCHUNGEN. Leipzig, 1941 1-2. füzet.

Fr. Valjavec (Der Werdegang der deutschen Südostforschung und ihr gegenwärtiger Stand) a délkelet-európa-tudomány történetével és módszerével foglalkozik. Történelménél a németek és a magyarok érdemét emeli ki. E tudomány a 9. és 10. sz. német kolostori évkönyveivel kezdődik. Már a Gesta Ungarorum német forrásokból merít. De valójában a felvilágosodás irányítja a figyelmet Délkelet-Európa népeinek irodalmára és nyelvére. Schözlertől kap Gyarmathi Sámuel ösztönzési összehasonlító nyelvészeti munkásságához Einhorn, göttingeni orientalista munkájához Schediust — még Pápay Sámuel munkája előtt, — hogy írja meg a magyar irodalom történetét. A szlavisztika Prága mellett Bécsben fejlődik. Valjavec ugyanis felül-emelkedve az asszimilációs-disszimilációs kiküszöbölésen, német kutatóknak veszi ama cseh és szlovén tudósokat, akik német egyetemeken dolgoztak. A byzantinológia Münchenben bontakozik ki. A román nyelv latin jellegét Fr. Diez igazolta tudományosan.

A délkelet-európai germanisztikában viszont a magyarok járnak elől: Henrich Gusztáv, Petz Gedeon, Bleyer Jakab. Az első tudományos értékű folyóiratot — a Litterarische Berichte aus Ungarn-t Hunfalvy Pál szerkeszti. A délkelet-európai intézetek közül a berlini Magyar Intézet bizonyult először életrevalónak, s belső értékeivel és felszereltségével értékes munkát tett lehetővé.

E kialakuló tudomány módszere nehézségekkel küzd: segédtudományai egymást keresztező elveivel, a területi és történelmi elhatárolások ingadozásaival. Továbbá a német tudomány egy része, alkalmazkodnia kell hozzá, másrészt pedig az egyes délkelet-európai országok tudományához. A munkát felosztották maguk közt a német egyetemek: Leipzig a Balkán gazdaságának, München a művelődésnek és a Dunamedencének, Bécs a német népiségnek kérdéseit kutatja.

Császár Elemér (Deutsche Elemente in der ungarischen Dichtung des 18. Jahrhunderts) irodalmunk 1711—1795 közé eső szakában kimutatja, hogyan közelebb kerültek svájci, osztrák és birodalmi német írók a korszak szellemi irányait. Mind a magyar, mind a német részről — kevés kivétellel — elfakult írőkről esik szó és sokszor csak kéziratban maradt munkákról. Császár Elemér pedáns szorgalommal felkutatja e kor irodalmának idegen forrásait s bőséges függelékben közli.

H. Moser (Schrifttum über das Deutsch-tum in Sathmar einschliesslich Marmarosch und Bihar) az 1687-től 1939 júliusáig megjelent vonatkozó könyvek, folyóiratok és újságcikkek bibliográfiáját adja.

H. B. Zimmermann (Mathias Rath, der Begründer des magyarischen Zeitungswesens) Ráth Mátyás életútjáról szól. Cselekvéseiben magyar, származásában és kultúrájában német. Göttingenben szerez sokoldalú műveltséget s telitődik racionalizmussal. Racionalista elgondolással: a magyar népet a szellemi sötétségből a teljes világosságra segíti — indítja meg a Magyar Hirmondót. A folyóirat érdemei közé tartozik, hogy új szavaival Kazinczy-nak ösztönzést adott a nyelvújításra, s hogy

alapot vetett a magyar irodalmi kritikának. Ráth érdemelt a magyar utókor már elismerte, a német értékelés még hátra van.

SORSUNK. A Janus Pannonius Társaság folyóirata, Pécs, 1942 jan.—febr. 1. sz.

Pécs múltjáról esett szó itt-ott az utóbbi időben s nyilván ez indította Várkonyi Nándort, a Sorsunk nagy tudású, kitűnő főszerkesztőjét arra, hogy tanulmányt írjon a meceskalji ősi magyar város népi múltjáról, s világosságot vessen erre a kérdésre. Várkonyi hiteles forrásokból meríti anyagát s bizonyítékok gazdag sorával igazolja, hogy a hajdani, a középkori Pécs népileg csaknem szüntelen magyar volt. A magyar népi erőt a török uralomig számottevő idegen elem nem tarkította. Idegen kézművesek, vallások, olaszok és németek tevékenykedtek ugyan néhány iparágban, de a törzslakosság magyar volt. Németet a XV. században is csak keveset lehetett itt találni, szlávot úgyszintén. A török aztán irtalmatlanul megtizedelte a lakosságot, de még az 1554. évi török fejadójegyzék is csupa zengzetes magyar nevet sorol fel. A város magyarsága csak ezután pusztul, amikor az új uralom idején idegenek, főleg mohamedán szlávok telepednek le s folytatódik az idegenek letelepedése a török eltakarodása után. Egy 1701-ből származó beadvány szerint Pécselt már majdnem 250 főnyi németesség él. A katonai hatóságokkal Radanay Mátyás pécsi püspök is sokat küzdött s Vecchi császári generális „ténykedéseiről” az ősrégi templom köveinek „elszállításáról” stb. felháborottan számol be, megemlítve, hogy azokat még a török is érintetlenül hagyta, sőt a török császár egyben 120.000 forintot adományozott a megromlott részek, a tetőzet és a harangok helyreállítására. Ezzel szemben Vecchi tábornok a kereszténység nagyobb diésőségére a toronyból még az órákat is, az ólomtetőzetet is leszedette s részint Szigetvárra vitette, részint pedig zsidóknak eladta. A Habsburgok idején a letelepítés is jórészt magyarellenes éllet történt s Pécselt is ezekben az időkben folyt le a város elmagyartalanodása. Várkonyi kimutatja, hogy történt ez a letelepedés, rámutat arra, hogy az idegen letelepedők szociális helyzete a magyar jobbágy helyzeténél sokkal rosszabb volt s jórészt ezek jöttek Magyarországra, a hajdani magyar urak viszont földjeiket, jogaikat nem kapták vissza. A nemzeti újjáébredés kora, a szabadságszűz azonban még az idegeneket is megejtették s ez volt az oka, hogy sokszor még a nem magyar nyelvűek is a magyar hazához hűséges hazafiak voltak, mert érezték s látták, hogy a magyar haza biztosít nekik emberi léteket és szabadságot. Így történt a múlt században az itt letelepedettek természetes asszimilációja amely olyan folyamat volt, amit a világ bármely részén a természet törvényei szerint kialakulni látnunk.

DÉLVIDÉKI SZEMLE. Szeged, 1—2. sz.
Szeged mindig bizonyos fokig délvidéki városnak is tekintette magát, olyan városnak, amely egész Délmagyarország szellemi irányításában nagy szerepet játszik. Ez a szerep az idők folyamán tényleg ki is jutott Szegednek és a csak trianoni ítélet szakította meg két évtizedre, ámbar Szeged szellemi életének kisugárzása minden határon keresztül is érezhető volt a délszláv uralom alatt álló délvidéki területeken. Most, hogy Délvidék visszatért, a Délvidéki Szemle életrehívói, Koltay-Kastner Jenő

és Batizfalvy János egyetemi tanárok ennek a hagyománynak a folytatói; megeremítették a Délvidéki Szemlét, amely összekötő kapocs kell legyen a szegedkörnyéki Alföld és a Délvidék magyarsága között, egyben azonban kapocs a délmagyarországi nemzetiségek felé is. A folyóirat vezetőcikkében Koltay-Kastner Jenő a folyóirat szerkesztője ezt is kihangsúlyozza „Magyarság és nemzetiség mindig kiegészítő elemek voltak több mint ezeréves nemzeti létünkben — írja. — Visszatért fajtstvéreink mellett, akik két évtizedes idegen uralom alatt keményen megtudták védeni a maguk eszmei tulajdonát szerelőik, ha a nemzetiségek is hallottnak őszinte szavukat folyóiratunk lapjain.” S alig egy mondatnál később azt magyarázza, hogy a Bácska mindig kitekintő ablak volt Magyarországról a Balkán felé és így a szegedi folyóiratnak önként adódik az a feladata, hogy déli szláv szomszédaink

szellemi életének megfigyelésével vegyítse az új hangot folyóiratunk együttesébe. S ezeket a feladatait mindjárt az első számban teljesíteni is kezdi; egy bunyevác népballada magyar fordítását közli s Vándor Gyula tollából tanulmányt közöl Budák Miléről, a horvát újjászületés frójáról. A Délvidék magyarságáról Eperjessy Kálmán ír figyelemreméltó dolgozatot. Kissé több gondosság azért nem ártott volna. Mikor a középkori Czoborszentmihály (a későbbi Zombor) Ujvidék és Szabadka magyar jellegének elvesztéséről is, elfelejti, hogy Ujvidék a középkorban egyáltalában nem létezett...

A Délvidéki Szemle indulása sok reményre ad jogot, nagyon biztató s az első számhoz őszintén gratulálni lehet. Reméljük, hogy a folyóirat kiváló szerkesztői a megjelölt vonalon haladnak tovább s folyóiratukkal is hozzájárulnak a nagy országépítő munkához.

Ő R H E L Y

A VISSZATÉRT DÉLVIDÉK NEMZETISÉGI TÖRVÉNYHOZÓI

A hazatért Délvidék harminc törvényhozója közül kilenc vallhatja magát a Bácskában található nem magyarok népekké tartozóknak. A legszámottevőbb képvisellel rendelkeznek a németek, akiknek öt képviselői és egy felsőházi mandátum jutott. A szerbeknek be kellett érniük két, a bunyevácoknak egy parlamenti képvisellel s ezáltal a felszabadult országrész minden részének saját köréből való szószólója van a Házban. A kilenc nemzetiségi törvényhozó jelenléte a parlamentben és a felsőházban tagadhatatlanul azt mutatja, hogy a magyar kormány nemzetiségi politikája merően más, mint amilyen a kisanant államoké volt. Már abban is emberi megbecsülést láthatjuk, hogy amíg minket bizonyos lebecsüléssel „kisebbségnek” neveztek, éreztetve hogy a megjelölés a lebecsülésünket jelenti, addig a hazatért nem magyarok népeket mindig és mindenhol nemzetiségeknek hívták s megkapják mindazt a tiszteletet és egyenjogúságot, ami megilleti őket s amit kiérdemelnek. Az európai hang és európai szellem különben gondosan őrzött hagyománya a magyarságnak, hiszen a velünk együttélő népek emberi értékelése különböztet meg azoktól, akik annyifájdalmas szenvedést okoztak az elszakított részek magyar lakosságának.

Az öt német képviselő és egy felsőházi tag, ha öntudatos német nemzetiségűnek vallja is magát, nem egy politikai csoporthoz tartozik. A törvényhozásban helyet kaptak a nemzeti szocializmust hirdető Kulturbund, illetve Volksbund hívein kívül a többi német csoportok is, amivel igen helyesen azt igyekeztek elérni, hogy minden árnyalat szerepléshez jusson. Hamm Ferenc, dr. Trischler Ferenc és Spreitzer József a Kulturbund képviselői. Az első kettő nem először szerepel a bácskai németek politikai életében. Hamm és Trischler tagjai voltak a belgrádi parlamentnek is, míg Spreitzer most először törvényhozó. Hamm lapszerkesztő. Trischler pedig tanár, Spreitzer foglalkozására nézve mérnök. Spreitzer a bácskai körzet vezető Zomborban él, Hamm és Trischler Ujvidéken. Mind a hárman a Kulturbundban tö-

tenek be irányító szerepet. A Kulturbund képviselői a német nemzeti szocializmus eszméjének szellemében tevékenykednek. A Bácska szülőit, ismerik a magyar nyelvet, a magyarság lelkiületét, kultúráját, ami megkönnyíti számukra a tájékozódást és értékelést. Nem úgy, mint a Kulturbund egykori szerénsségi és bánáti vezetői, akik nem ismerték a magyarságot s így eléggé közömbösek voltak vele szemben. Hamm, Trischler és Spreitzer annak ellenére, hogy a fiatalabb nemzedékhez tartoznak, amelynek nem volt alkalma a háború előtti zavartalan magyar-német együttélés áldásait megismerni, mégis túlasoktól megtisztított lelkiességgel a magyarság irányában máris barátságos szeltemben megnyilatkoztak. A Kulturbund képviselőinek meghívására — mint a Deutsches Volksblatt közli — Basch Ferenc dr., a németországi népcsoport vezetőinek az előterjesztése után került a sor és ugyanakkor még két németajkú képviselőt hívtak meg, bár ezek nem tartoznak a Volksbundhoz.

Hasonlóképpen a Volksbund, illetve a Kulturbund képviselője Welker Keresztély bácsfeketehegyi földhírtokos, a németek egyetlen felsőházi tagja, Welker a német nemzetiség gazdasági szervezetében tevékenykedik, a politikában eddig keveset szerepelt. A belgrádi szenátusban, amely megfelel a mi felsőházunknak, a boszniai származású Grassi György a német iskola-alap életrehívója volt tíz éven keresztül a németek szószólója.

A behívott képviselők között még két német van: dr. Egert Jakab apatini apát-plébános, a Die Donau kiadója és dr. Schlachter Ádám kerényi orvos.

Egert apát a német népcsoport katolikus szárnyának reprezentánsa, aki az egyházi életben tevékenykedik. Politikával soha nem foglalkozott. Lajta is a németajkú magyarok szószólójának vallja magát és a magyarsággal szerető egyetértésben élnakaró németek őszinte magyarbarátságát hirdeti.

Dr. Schlachter Ádám megrát más színárnyalatot képvisel a délvidéki német nemzetiség sorában. Aktív politikus és annak a politikai csoportnak a képviselője amely az elszakított években a horvátokkal működött együtt és horvát segítséggel k-

vánta a délvideki kérdéseket megoldani. Mint jellemző körülményt említjük: a Deutsches Volksblatt, a Volksbund és a Kulturbund nem ismeri el a német nép képviselőinek Egertét és Schlachtot és nem is vállalja őket németeknek sem. Nem vett tudomást róluk eddig sem.

A két szerb képviselő egyformán jólismert nemesak szűkebb hazánkban, a Délvidéken, de az Anyaországban is...
Dungyverszki Bogdán óbecsei földbirtokos, mint szerb nemzetiségű képviselő az első világháború előtt már tagja volt a budapesti parlamentnek, ahova régi ismerősként tért vissza. A megszállás alatt keveset szerepelt, most azonban a bizalom a megfizetéses kiemelte a magas kora által kiérdemelt nyugalomból, hogy gazdag élettapasztalatát a haza és népe szolgálatába állítsa. Dungyverszkinak egy nehezen visszatérő, boldog korszakban már volt alkalma meggyőződni a magyar nemze nagylelkűségéről és a nemzetiségekkel szemben kifejezésre jutott megértésről: így személye kiválóan alkalmas arra, hogy

a délvideki szerbséget felvilágosítsa és a helyes, kölcsönös megbecsüléshez vezető együttműködéshez hozzásegítse.

Popovics L. Milán szintén megbecsült ismerősünk a kisebbségi sorsból. Már a huszas évek elején előbb a közigazgatásban majd a politikában ismerte meg a magyar járások lakossága. Mindig kereste a magyarsággal való együttműködést, nyesegette a túlzásokat, hatalmi túlkapasokat és a közigazgatás kinövésait. Különösen az utóbbi években, mint a szenátus tagja számos olyan egyesületet hívott életre, amelyekben a magyarság megismerését és egyben megbecsülését szorgalmazta nem egészen eredménytelenül. Ma is félreérthetetlenül vallja: a Kárpátok medencéjében történelmi sorsa az ére állította a magyarságot s nem tagadhatja meg jóindulatú támogatását ennek a magyarságnak a szerbség sem, amely itt hazára, boldog otthonra talált. Popovics L. Milán tekintélyt sugárzó személye kiválóan alkalmas arra hogy a kívülről nyugtalanított délvideki szerbség számára megszerezze a megbé-
külés összes adottságait.

A harmadik szlavajkú képviselő dr

Vukovics Gergely zombori ügyvéd az északbácskai bunyevácok bizalmát bírja. Mint aktív politikai ugyanabba a csoportba tartozott, mint dr. Schlachter Ádám. A horvátokkal dolgozott együtt s a felszabadulás után nem egy alkalommal nyíltar kifejezésre juttatta a bunyevácok történelmi hűségét és lojalitását a magyar hazával szemben. A bunyevácok készséggel folytatják az együttélést a magyarsággal amelyetől 1918-ban akarataikon kívül kellett elszakadniok. A bunyevácok közismert hűségét és jótulajdonosságait becsülték meg Vukovics behívásával.

Kivétel nélkül kiváló és megbecsült fia népünknek és a Délvidék nemzetiségének a behívott képviselők. Megszerezték népünk bizalmát és szeretetét, ami megkönnyíti számukra a nehéz és felelősségteljes ténykedésüket.

A magyarság sem kívánhat egyebet, most, amikor politikai szereplésüket megkezdik: legyen áldásthöz és termékeny minden lépésük a magyar haza ismerős földjén.
Csuka János

Magyarok élete Németországban

A németbirodalom mindig megbecsülte a magyart. Mindennapi törekvéseiben mind a hatóságok, mind a hivatalos körök mindenkor melegen támogatták.

A birodalomban élő magyar állampolgárok általában szabadpályákon működnek s mindenhol szeretetet, megbecsülést vívnak ki maguknak. A művészi pályákon ma is különös jelentős helyet foglalnak el és az ősi műveltség hagyományain felépülő, az új szellemben erőit és lendületet jelentenek. Bátran megvallják magyarságukat és a szó öszintesége az ami hatással van a németek előtt. A birodalmi fővárosban Berlinben igen jelentős számmal élnek. A főváros mindig adott lehetőséget a magyaroknak nemesak a mai időkben, hanem a weimári időszak alatt is. Nézzük véreink életét közelebbről és legyünk büszkéek az ő szorgalmas életükre.

Magyar zenekar több is működik. Legnépszerűbb Géczy Barnabás (Barnabas von Geetz német kiejtéssel), akit Hitler az udvari ünnepélyek és ünnepi megnyitkozások alkalmával állandóan szerepeltet. Nálunk halálhírért költözték, sőt az egyik baloldali újság a görögfronton temette el. Ezzel szemben Géczy 1942. január 1-én a birodalmi rádiók esti nyilvános hangversenyén új magyar szerzők műveit mutatta be s köztük csekélységem egy film fantáziáját is. Az Ufa, Tobis tele van magyar származású művésszel. Bolváry Géza, Bakó József, Borsody Endre stb. rendezők mellett Röck Marika, Paul Hörbiger, Seden Julia, Eszterházi Ágnes stb. a magyar filmszínészetet képviselik. A weimári Németországban magyar nyelven beszélő zsidók voltak a magyar filmművészet képviselői, ma magyarok képviselik a magyar művészetet a német filmgyáraknál. Magyar író, karmester, zeneszerző szintén erős számban foglalkoztatást. Czifra Géza, Fuchs Emil Károly, Miklósy Tibor, Zsolt Gy. Géza, stb. az új nemzedék képviselői. A magyar munkásság főleg az ipari és földművelő munkáknál kap alkalmazást. Jelentős a Német-Magyar-Társaság munkája is, főleg kulturális síkon sokat ér el és fejleszti a magyar-német barátságot. Vezetői között és tagjai sorában a német hivatalos szakkörök számos jelentős egyenisége foglal helyet. A Collegium Hungaricum a főiskolákon tanuló magyar ifjúságot gyűjti egybe, de helyet ad minden berlini magyarnak. A magyar követség elemi népiskolát tart fenn és működik magyarul tanuló gimnázium is. Magyar nyelvű katolikus és protestáns istentisztelet szentbeszéddel minden ünnep- és vasárnap van. Berlinben két magyar katolikus

lelkész és egy református, egy evangélikus magyar lelkész végzi áldásos munkáját. A magyar levante egyesület is szépen működik. De vannak kulturális és egyéb egyesületek is, ezek a magyarok összetartását célozzák. Bárdossy László miniszterelnök legutóbbi látogatása mély benyomást tett mindannyiunkra. Az összes magyar intézményeket meglátogatta és láthatta azt a munkát, melyet felbecsülmi és értékelni az tud, aki ismeri a külügyi szolgálatot.

Berlin után Bécs a birodalom jelentősebb városa. Itt főleg a kereskedelmi és ipari pályákon kaptak elhelyezkedést a magyarok. A Collegium Hungaricum itt is áldásos tevékenységet végez a magyar főiskolai hallgatókért. A Bécsi Magyar Egyesület az összes bécsi és ostmarki magyart összegyűjti és tagjait segíti. Magasszínvonalú előadásokat, kultúrdelutánokat sokszor rendeznek. A magyar munkásságnak is van egyesületük és legutóbb Petőfi mint nemzeti költő címen jól sikerült előadó estet rendeztek. Ezen Noiret Irén is énekelt Petőfi megzenésített verseiből. Bécsben magyar elemi és szakiskola is működik. Magyar katolikus és protestáns lelkészek minden vasárnap és ünnepnap lelki tápot nyújtanak az itteni magyarság számára. Művészi pályákon, a rádióval szintén több magyar áll alkalmazásban. Anday Pirokska, Réthy Eszter és a többi magyar származású művészek ma is népszerűek Bécsben. A szalon- és cigányzenekarok közül különösen Horváth Gyulát szereti a bécsi polgár.

A harmadik jelentős város München. A müncheni magyar kolónia az itteni iparos, munkás és másfoglalkozású magyarokat gyűjti egybe. Előadásokat minden héten tartanak, ezek főleg történelmi és kultúrtörténeti tárgyúak. Klub életük igen élénk s a birodalomban élő magyarság legjobb összetartó szigete.

A magyarságnak Berlin, Bécs, München a jelentős városai. Számbeliileg kevesen élnek, de említésre méltó a hamburgi, prágai, varsói, krakói, gráci magyar kolónia is.

A birodalmi rádióállomások az állandó magyar hírszolgálat mellett magyar nyelvű előadásokat is adnak. A rádió zenei műsorán pedig jelentős helyet foglalnak el a magyar szerzők és művészek hangjegyei. Az itteni magyarság számára felbecsülhetetlenek ezek az adások.

Karácsonykor megható ünnepségek voltak a berlini és bécsi magyar egyesületekben. A berlini közös ünnep a Collegium Hungaricumban volt, a magyar követség képviselőjének jelenlétében. Előadások, szavaltatok, énekszámok és te-

nekari művek szerepeltek műsorán. Különösen kitűnt a magyar levante egyesület énekkara. Bécsben hasonlóképpen ünnepelték a Megpóltó születését. Szilveszterkor és újévkor a birodalmi magyar egyesületek tagjai rádiójuk köré csoportosultak, hogy meghallgassák a budapesti rádió műsorát.

Magyar nyelvű lap 6 jelenik meg a birodalom területén. Nálunk ezek közül a Berlini Visszhang közismert.

A magyar színpadi, filmszerzőket is szeretik. Természetesen a birodalmi törvényeket az ilyen alkalmakkal is figyelembe kell venni és aszerint lehet bírálatot is mondani.

Gondolok arra, hogy pár szerzőt nálunk csatlódás ért az említett okok miatt.

Csak rövid képet nyújtottam a magyarok életéről. De ez a kép is elég ahhoz, hogy lássuk, milyen megbecsülésben részesülünk.

A szeretetet ki is érdemeljük, mert a magyar kint is megmutatja alkotó képességének erejét és magas színvonalát.

Miklósy Tibor (Berlin)

Megkezdték az 1942. évi Tiszti Cím- és Névtár szerkesztését

A visszafoglalt Délvidék adatai a Címtárban

A M. kir. Központi Statisztikai Hivatal megkezdte a Tiszti Cím- és Névtár 1942. évi kötetének szerkesztését.

Magyarország Tiszti Cím- és Névtárának 1942. évi kötetébe közölni fogja a Kormányzó Úr Ó Főméltósága, a kormány, az országgyűlés stb. tagjaira vonatkozó címadatokat, a kormányzósági hivatalok, az országgyűlés, a minisztériumok és az ezek alá tartozó hatóságok, hivatalok és intézetek tisztviselői személyzetének névsorát, szolgálati beosztását s fel fogja tüntetni egyenként az adományozott magyar és külföldi kitüntetések és rendjelek is.

Közli a Címtár a minisztériumok és nagyobb központi hivatalok ügybeosztását, a jelentősebb hatóságok hatáskörét és működési területkörét, az ország közigazgatási és anyakönyvi beosztását községi és körjegyzőségek szerint, a jegyzők nevével együtt;

a bíróságoknál a sajtó- és pénzügyi bíróságok, a közjegyzői és ügyvédi kamarák, a telekkönyvi hatóság, az adó- és letéti hivatal székhelyének megjelölését;

az orvosi kamarák, a Színművészeti és Filmművészeti Kamara tisztikarát, a közjegyzői és ügyvédi kamaráknak pedig teljes tagnévsorát.

Az egyes hatóságoknak és hivataloknak (eltérő elhelyezés esetén azok belsőbb tagozatainak, mint osztály, csoport stb.) nemcsak pontos helymegjelölése (utca, házszám), hanem telefonszámai is megtalálhatók lesznek a Tiszti Cím- és Névtár új kiadásában is.

Közölni fogja továbbá a „Függelék”-részben a tudományos és más, országos érdekű társulatok és egyesületek, nagyobb pénzintézetek és biztosító intézetek vezetőinek és tisztviselőinek nevét.

Fel lesznek tüntetve a belső titkos tanácsosok, a m. kir. bírkos tanácsosok, az 1920. óta adományozott nem hivatali

noki címek (kormányfőtanácsos, kormánytanácsos, gazdasági tanácsos stb.), a Magyar Érdemrend, a kormányzói „Teljes elismerés” és „Különös dicséret elismerés” érdeméremek, a Corvin-lánc és koszorú, valamint a Bátorsági érem és a Toldi Miklós érdemérem tulajdonosai is.

Végül tartalmazni fogja a Címtár a tisztviselők rangbeosztását fizetési osztályonként és betűrendben.

A visszafoglalt Délvidék hivatalainak, hatóságainak és intézményeinek legfontosabb adatai a lehetőséghez képest szintén közölni fogja az új Címtárban, beillesztve a megfelelő betűrendes, vagy területi felsorolásba.

Magyarország Tiszti Cím- és Névtárának új kiadása egész vászonkötésben 1942. évi május hó folyamán fog megjelenni. Az új kötet előfizetési ára 13 pengő, bolti ára pedig 17 pengő lesz.

Az előfizetési határidő 1942. évi április hó 1. A Címtár új kiadása az előfizetési határidő lejártá után csak bolti áron lesz beszerezhető.

Megrendelések kizárólag a M. kir. Miniszterelnökség 100.523. sz. bevételi csekklapja útján eszközölhetők. Levélbeli megrendelések, az előfizetési díjnak a könyv megjelenése után való beküldési kötelezettségével, csak állami hivataloktól fogadhatók el.

FELHÍVÁS!

A Központi Statisztikai Hivatal az 1917., 1918., 1914. és korábbi évekre vonatkozó Tiszti Cím- és Névtárakat keres és jókarban levő példányokat az 1942. évi új Címtárral becsereéli.

Budapest, 1942. évi január hó.

M. kir. Központi Statisztikai Hivatal

Ma nélkülözhetetlen

A k ü l p o l i t í k a
időszerű kérdéseiről és eseményeiről a

KÜLÜGYI SZEMLE

tárgyilagosan és szakszerűen tájékoztat =

Kiadja a Magyar Külügyi Társaság

Szerkeszti dr. Drucker György

Évi előfizetési díj 10. — P — Kiadóhivatal:

B u d a p e s t V., O r s z á g h á z a

Kérjen mutatványszámot!

A nemzetkisebbségi és délkelet-európai kérdés könyvei:

MOST JELENT MEG:

A STUDIUM KIADÁSA

MIKÓ IMRE:
HUSZONKÉT ÉV
1918—1940

Az erdélyi magyarság politikai története
1918 dec. 1-től 1940 aug. 30-ig.

326 oldal. Füzve. Az egyes részek P 8.—
I. A politikai passzívítástól a Magyar Szövetségig. 1918—1922.
II. A Magyar Part és politikai paktumok. 1922—1933.
III. A Magyar Part a függetlenség útján. 1922—1928.
IV. Erdély magyarsága a revízió harc keresztútjában. 1933—1938.
V. A rendi Románia és a Magyar Népközség. 1938—1940.
Mellékletek.

<i>Ligeti Ernő:</i> Súly a pálna alatt. (Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban.) 214 old. Füzve	3.80 ..	<i>Ganzer:</i> Das Reich als europäische Ordnungsmacht. 137. oldal. Füzve	4.12 ..
<i>Székelyt Nyíry László:</i> Történelmi igazságszolgáltatás 1938—1941, számos képpel, 130 old. Füzve	4.40 ..	<i>Györgypál-Ecker Irma:</i> Die deutsche Volkserzählung in Hajós einer schwäbischen Sprachinsel in Ungarn. 158 oldal. Kötve	11.36 ..
<i>W. Sattler:</i> Die slawonische Draumiederung als deutsche Volksinsellandschaft. Mit 7 Karten und 18 Abbild. (Deutsche Schriften zur Landes- und Volksforschung)	0.90 ..	<i>Grosse:</i> Deutschland und der Südosten. 31 oldal. Füzve	0.65 ..
<i>Baráth Tibor:</i> Magyar történet, 232. 1. 2. kiadás. Füzve	3.80 P	<i>Frauentienst:</i> Jugoslawiens Weg zum Abbruch. 197 old. Füzve	4.54 ..
<i>Hegedüs Nándor:</i> Magyar küzdelme a román parlamentben. 96 oldal. Füzve	0.50 ..	<i>Haider:</i> Die bulgarische Wiedergeburt mit 4 Landkarten u. 14 Abbild. 127 oldal	1.85 ..
<i>Horváth Jenő:</i> Az országalapítás története 1920—41. 160 oldal. Füzve	3.80 ..	<i>Héveg:</i> Grundbesitzpolitik in Ungarn. 27 oldal. Füzve	1.05 ..
<i>Juhász István:</i> A reformáció az erdélyi románok között. 276 oldal. Füzve	6. — ..	<i>Isbert:</i> Ungarn (Kleine Auslandskunde). Kart.	2.84 ..
<i>Löbmayer Lóránt:</i> Történelmi kapcsolatok Horvátországgal. 36 oldal	1. — ..	<i>Jánosgy D.:</i> Die ungarische Emigration in dem Krieg ins Orient. 171 oldal. Füzve	10. — ..
<i>Mikécs László:</i> Csángók. 412 oldal, számos képpel, 6 térképmelléklettel. Füzve	7.50 ..	Füzve 14.20 P. Kötve	17.01 ..
<i>Szabó Pál Zoltán:</i> A török Pécs. 1543—1685. Rajzokkal és fényképekkel. 118 oldal	3.80 ..	<i>Jahrbücher f. Politik und Auslandskunde.</i> 433 oldal. Füzve	14.20 ..
<i>Bauer:</i> Ein Vielvölkerstaat zerbricht. Werden u. Vergehen Jugoslawiens. 129 oldal. Füzve	4.26 ..	Ugyanaz kötve	17.04 ..
<i>Braun:</i> Die Slaven auf dem Balkan bis zur Befreiung von der türkischen Herrschaft. 263 oldal. Kart.	6.82 ..	<i>Kerekes:</i> Was Ungarn von Siebenbürgen und Ostungarn zurückerhielt. Die wirtschaftliche Bedeutung der rückgegliederten Gebiete. 35 oldal. Füzve	1.25 ..
<i>Elekcs:</i> Die ungarische „Bastel“ und ihre rumänischen „Tore“. 22 oldal. Füzve	0.75 ..	<i>Kniesz:</i> Zur Geschichte der ungarisch-slovakischen Grenze (mit 6 Beilagen). 69 oldal	6. — ..
<i>Erents:</i> Die Genesis des modernen Kapitalismus in Rumänien 1911. 118 oldal. Kart.	7.10 ..	<i>Lebenraumfragen</i> europäischer Völker Herausgegeben von Prof. K. Dietz, Prof. O. Schmieder, Prof. H. Schmitthenner. 735 oldal. Kötve	21.39 ..
<i>Fekete-Nagy-Gáldi-Makkai:</i> Zur Geschichte der ungarländischen Rumänien bis zum Jahre 1400. Auf Grund neuester Forschungen. 73 oldal. Füzve	7.80 ..	<i>Moravec:</i> Das Ende der Beneschrepublik. 403 oldal. Füzve 9.94 P. Kötve	12.97 ..
		<i>Otto:</i> Die Industrialisierung Ungarns. 187 oldal. Füzve	3.54 ..
		<i>Riedl:</i> Das Deutschtum zwischen und Barfüßel. 81 old. 1 rajz	4.97 ..
		Die siebenbürgische Frage. Studien aus der Geschichte der Vergangenheit und Gegenwart Siebenbürgens. Redigiert von Dr. Emerich Lukinich. 308 old.	12. — ..

STUDIUM könyvkereskedés
Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. — Tel. 185-616

Megjelent a

MAGYAROK VILÁGNAPTÁRA
az 1942. évre

ÁRA 3 PENGŐ

A MAGYAR ÉLETERŐ, ÖSSZETARTÁS ÉS MINDEN HATÁROKAT TÚLSZÁRNYALÓ NEMZETI EGYSÉG BIZONYSAGA EZ A POMPÁS KÉPEKKEL TARKÍTOTT NAPTÁR PÉNYKÉPEKET KOZÓL A VILÁG MINDEN-TÁJÁN ÉLŐ MAGYARSÁG ÉLETERŐL. MINDEN MAGYAR CSALÁD ASZTALÁN, IRODÁBAN, MINDEN MAGYAR ÜZLETBEN, MŰHELYBEN OTT LEGYEN S FIGYELMEZTESSEN AZ ÖRÖK MAGYAR ÖSSZETARTÓZANDÓSÁGRA. — MEGRENDELHETŐ A „LÁTHATÁR” KIADÓHIVATALÁBAN, BUDAPEST, VII. BAROSS-TÉR 15, VAGY A „STUDIUM” KÖNYVESBOLTJÁBAN, BUDAPEST, IV. KECSKEMÉTI-UTCA 8.